

Révész Béla

**Az Ellenzéki Kerekasztal
és az állambiztonsági szervek**

TARTALOM

- 1. Módszertani problémák**
- 2. Politikai koncepciók, operatív parancsok**
- 3. A Belügyminisztérium EKA-képe a jelentések tükrében**

Függelék

Jegyzetek

Felhasznált irodalom

1. Módszertani problémák

A jelenkor-történeti kutatások jogi, szervezeti, eljárási, technikai gondjai megsokasodnak, ha azok témája éppen politikátörténeti vonatkozású. Ha pedig a kutató forrásként minősített belügyi iratokra is támaszkodni kíván, fel kell készülnie arra, hogy nagyobb eséllyel vallhatnak kudarcot elképzelései, mint más, „civil” természetű kutatások esetében. Évek múlva, visszatekintve a rendszerváltás utáni időszak ez irányú törekvéseire, a majdani érdeklődő meglepve fedezheti fel, hogy az 1990-es években a tényleges kutatási eredmények mértékét mintha meghaladná a kutatás feltételeivel-akadályáival foglalkozó írások és tanulmányok köre. A módszertani jelentőségen túl természetesen fontosabb kérdéssről van szó. Lényeges politikai és közjogi érdekek fűződnek ugyanis az egyes iratok napvilágra kerüléséhez, vagy éppen végleges eltűnésükhöz. Pedig társadalmi értelemben nem kevesebbről van szó, mint a rendszerváltás sikereinek és kudarcainak megértéséről, mentális feldolgozásáról. A kellő önismeret kialakításához nélkülözhetetlen „információs kárpótlás” a társadalom kiegyensúlyozott morális állapotának a kialakulásához is hozzájárulhat.¹

Bár a kutatás lehetőségeiről és korlátairól zajló vita politikailag erősen színezett, mégis kutatás-módszertani szempontból is általánosítható néhány megállapítás:²

1. A tudományos kutatás hatályos jogi szabályozása (ennek politikai természete folytán) hézagos, ellentmondásos, felülvizsgálata és korrekciója - a nemzetközi tapasztalatok figyelembevételével is - elkerülhetetlen.
2. Pontos forráskataszterek kialakítására lenne szükség, mivel hiányuk folytán nehezen vagy egyáltalán nem állapítható meg a megsemmisült, a megsemmisített, illetve az ismeretlen helyen lévő iratok köre.
3. A „folyó ügyeket” érintő iratokra hivatkozással a kutatási engedélyek megtagadása meghatározatlan ideig az iratkezelő szervezet belügye maradhat - külső ellenőrzés híján.
4. Gyakori probléma, hogy a kutatási cél kényszerűen módosul, mivel az eredeti tervnek megfelelő iratok nem kerülnek elő; így végül az - akár véletlenül - előkerült dokumentumok határozhatják meg a kutatás (új) irányát, nem pedig fordítva.
5. A fennmaradt állambiztonsági iratállomány hitelességét nagyfokú bizalmatlansággal kezelő történészek körében megfogalmazódott az a szigorú bírálat is, amely szerint „a legutóbbi kelet-közép-európai tapasztalatok rávilágítottak, hogy a kommunista korszak újonnan megnyíló irattárai teljesen alkalmatlanok a történelem hiteles feltárására”.³

A legnagyobb gondot azonban - amint arra Glatz Ferenc is felhívta a figyelmet - ott kell keresni, ahol már véget érnek a kutatás-módszertan belső ügyei, és megkezdődnek a kutatásokkal kapcsolatos különféle szempontú elvárások: „a jelenkorkutatás és jelentőtörténet művelésének legnagyobb akadályaként [...] magát a társadalmi intoleranciát jelölném meg. Nem az iratok elzárt voltát, a források szegényességét”.⁴

Az mindenesetre kétségtelen, hogy a jogszabályok adta - előnyös vagy kedvezőtlen - lehetőségek keretei között valóban megindult az a kutatómunka, amelynek eredményeként az elmúlt években egyre nagyobb számban kapnak nyilvánosságot az eddig zárt irattári és levéltári dokumentumok. Az eddigi iratközlések azonban e dokumentumok feltárásának jelentőségét főként azonnali nyilvánosságra hozataluk tényében látták, és így kevésbé párosultak a kritikai forráskiadványok feldolgozására és közzétételére vonatkozó módszertani szabályok betar-

tásával. Ez voltaképpen az ismeretterjesztő-népszerűsítő, illetve a tudományos publikációk közötti határvonal elmosódásához vezet.

Az Ellenzéki Kerekasztal megalakulására és működésére vonatkozó - ismert - belügyminisztériumi iratok eredetileg a Belügyminisztérium Dokumentációs Osztályának iratállományába tartoztak, majd nagyrészt átkerültek az 1997-ben felállított Történeti Hivatal kezelésébe. A fentiekben vázolt problémák témánk vonatkozásában a következőképpen jelentkeztek:

1. A vizsgálni kívánt iratok természetesen csak a levéltári törvény feltételeinek megfelelően kutathatók. Ezért ellentmondásos az olyan helyzet, hogy miközben a egyik irattár visszatartja a kért irat kiadását, egy másik levéltár kutathatóvá teszi ugyanezt az iratot, mivel ott már feloldották a szóban forgó dokumentum kutatási korlátait.⁵

2. Egyelőre - a kellő iratjegyzékek hiányában - nincs lehetőség az Ellenzéki Kerekasztal működéséről fennmaradt iratok pontos körének behatárolására. Nem lehet tudni, melyek semmisültek meg, melyek kerültek ki az irattári/levéltári kezelés alól, melyek keveredtek más iratok közé, esetleg időközben más intézményhez is átkerülve.⁶

3. Amikor a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról szóló 1990. évi X. törvény a Belügyminisztériumtól elkülönített, különálló nemzetbiztonsági, információs, katonai biztonsági és katonai felderítő szolgálatokat hozott létre, megindult ide az iratok ellenőrizetlen és azóta is rekonstruál(hat)atlan áramlása (ironikusan mondhatnánk: már amennyi ezekből a Duna-gate után megmaradt...). Azt viszont, hogy az 1997-ben megkezdődött iratátadás során a Történeti Hivatal milyen mértékben részesedik a hivatalok, illetve a szakszolgálat dokumentumaiból, azt az a bizonytalan és ellenőrizhetetlen titkosszolgálati szempont dönti el, hogy vajon kurrens munkaanyagnak minősíti-e a hivatal ezeket vagy sem. (A szervezetszociológia megállapításai szerint és a tapasztalatok alapján a bürokrácia az előbbi megoldás felé hajlik.)

4. Ha az eredeti kutatási terv az Ellenzéki Kerekasztal állambiztonsági képét tartalmazó dokumentumok átfogó vizsgálatát célozza, akkor ezt a jelenleg rendelkezésre álló iratok láttán lényegesen módosítani kell. Azt egyelőre nem lehet látni, hogy milyen iratállományokból (feltehetően a Nemzetbiztonsági Hivaltól) kerülnek elő további ide vonatkozó anyagok, de első megközelítésben - mindenfajta felfokozott várakozást mellőzve is - meglehetősen szűk körűnek tűnik a kutatás számára elérhető irattári anyag.

Vélhetően igen tág azon iratok köre, amelyekről eséllyel valószínűsíthető, hogy fontosak az EKA történetének megértése szempontjából - egyelőre mégis csupán hiányuk konstatálható. Ezek az iratforrások főként a BM állambiztonsági tevékenységéhez kapcsolódnak. Ez a Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnöksége, amely - az ügyrend szerint⁷ - a belső reakció elleni elhárítás szerveként működött a Kádár-korszakban. A Csoportfőnökség osztályai a korszak nagyobb részében a következők voltak:

- III/III-1. Osztály (az egyházak vonalán tevékenykedő ellenséges elemek elhárítása);
 - III/III-2. Osztály (az ifjúság körében tevékenykedő ellenséges elemek elhárítása);
 - III/III-3. Osztály (az „F”-dossziés személyek ellenőrzésének szervezése;⁸ a jelenleg is aktív, volt politikai elítéltek, valamint az írásbeli izgatást elkövetők elhárítása);
 - III/III-4. Osztály (a kulturális területeken tevékenykedő ellenséges személyek elhárítása);
 - III/III-A. Önálló Alosztály (a párt és a kormány vezetőinek operatív biztosítása);
 - III/III-B. Önálló Alosztály (elemző, értékelő, tájékoztató);
- Csoportfőnökség Titkársága;
- szakirányítás szempontjából a rendőr-főkapitányságok III/III. Osztályai.

A belügyi munka lényegét érintő változást nem eredményezett ugyan, de a hangsúlyokon mégis módosított a Politikai Bizottság 1986. július 1-jei állásfoglalása.⁹ A Politikai Bizottság az MSZMP Központi Bizottsága Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának jelentése alapján foglalkozott az „ellenzéki-ellenséges csoportok” tevékenységével összefüggő politikai feladatokkal. Az a tény, hogy ezt az előterjesztést nem a korábbi „profilgazda”, a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály terjesztette elő, azt jelezte, hogy az ellenségkép az „összeesküvés-elméletek” felől átcúsúzott az „ideológiai diverzió” koncepciójának irányába. Mivel az itt megfogalmazott tételek meghatározták a BM III/III-as csoportfőnökség működésének azon elveit is, amelyek később, a kerekasztal-tárgyalások idején is érvényben voltak, ezért érdemes felidézni fontosabb megállapításait.

Az „ellenzéki-ellenséges” tevékenység értékelésekor az előterjesztés logikája változatlanul az értelmiség népies-urbánus tagoltságából indult ki:

„A polgári radikális csoportosulás szervezett, féllegális és illegális tevékenységet folytat. Elutasítja a létező szocializmus valamennyi formáját, az ún. ‘szovjet típusú társadalmakat’ és az egypártrendszert, és ennek alternatívájaként valamiféle ‘pluralista demokrácia’ megvalósítását tekinti stratégiai célnak. [...] A nacionalista vagy nemzeti radikális irányzat voltaképpen laza írói csoportosulás, amely sajátos arculatát nem politikai program adja meg - ilyennel valójában nem is rendelkezik -, hanem az, hogy a csoporthoz tartozók a határon túl élő magyarság sorsát minden más kérdés elé helyezik.”

A Politikai Bizottság határozata az ellenséges-ellenzéki csoportok tevékenységével összefüggő feladatokkal kapcsolatban megállapította:

„Az ellenséges tevékenység visszaszorítása érdekében folytatandó munka feladata változatlanul e csoportok szélesebb tömegkapcsolatai kialakulásának megakadályozása. [...] Azokkal szemben, akik szervezett, illegális politikai tevékenységet folytatnak és kapcsolatot tartanak fenn az imperialista fellazító és ellenséges propagandaközpontokkal, következetesen élni kell az adminisztratív korlátozások eszközeivel. [...] Nem lehet eltérni, hogy a sajtóba beszivárgjanak az ellenzéki csoportok illegális kiadványai által terjesztett ellenséges nézetek.”

A Politikai Bizottság határozatát követően a Belügyminisztérium, illetve az állambiztonsági vonal szervezete gyakorlatilag a korábbi struktúrában működött tovább, a hangsúlyok némi újrafogalmazása mellett.¹⁰

Az MSZMP Politikai Bizottságának az ellenséges-ellenzéki csoportokról szóló 1986. július 1-jei titkos határozata 1989-ben is érvényes volt. Ez voltaképpen megkérdőjelezte annak őszinteségét, amit akkoriban a hatalom - elsőként az MSZMP Központi Bizottsága az 1989. február 10-11-i ülésén (majd később egyre gyakrabban)¹¹ - a többpártrendszer keretei közötti demokratikus hatalomgyakorlásra való békés átmenettel összefüggésben hivatalosan és nyilvánosan deklarált.¹² A Csoportfőnökség utolsó vezetőjének visszaemlékezése elismeri ez irányú ténykedésüket:

„...az ellenzék különböző csoportjait 1989 elejéig szorosan, attól kezdve fokozatosan enyhébben, 1989 nyarától csak éppen hogy, október 23-a után pedig sehogy nem ellenőriztük. [...] A munka kevésbé látványos részeként 1989 elején, tehát még a háromoldalú tanácskozás megkezdése, a megállapodások aláírása előtt megkezdtük az általunk elképzelt jogállamiságba mutató átalakulás ütemezésének, alapvető elveinek és szervezeti kereteinek megtervezését.”¹³

Bár egyelőre nem ismertek azok a dokumentumok, amelyek a „jogállamiságba mutató átalakulásnak” (sic!) az államvédelmi szervek által elképzelt útját lettek volna hivatva kijelölni, azért a kutatás további irányát és lehetőségeit feltétlenül megszabja, hogy a fenti szervek iratai milyen mélységben és mennyiségben hozzáférhetőek. Csak sejteni lehet, hogy a III. Főcsoportfőnökség egyéb szervei is gyűjthettek az Ellenzéki Kerekasztal működésére vonatkozó közvetlen vagy közvetett információkat. Ilyen jellegű dokumentumok keletkeztek például a III/I-2. Osztályon, amely folyamatosan jelezte a kiutazó magyar állampolgárok határon túli ellenséges tevékenységét. Egyes iratok utalnak arra is, hogy a BM operatív-technikai szerve speciális (ti. titkos) eszközökkel folytatott segítséget nyújtott az EKA-val kapcsolatos információk megszerzéséhez. Ehhez viszont a BM III/V. Csoportfőnökség dokumentációját kellene megismerni, továbbá a III/2-A-D Alosztályokéit, ahol a figyelt és „környezettanulmányozott” személyekről, kapcsolataikról, kapitalista követségekre, kulturális intézményeikbe bejárókról vezettek adatokat és ellenőrizték posta küldeményeiket. Végül pedig, mivel szakirányítás szempontjából a rendőr-főkapitányságok III/III. Osztályai az állambiztonsági főcsoportfőnökség alá tartoztak, így az ez irányú, szélesebb körű forrásfeltáró munka is nélkülözhetetlen.

2. Politikai koncepciók, operatív parancsok

A rendőrség, illetve az állambiztonsági szolgálat kérdésének felsőszintű, politikai megítélése és az operatív munka végrehajtási szintje 1989 közepére egyre távolabb kerültek egymástól. A politikai tárgyalások szereplői - pozícióik eltérő voltából adódóan - más és más verziót alakítottak ki a hatalom koncentrációjának újrászabályozására. Abban nem volt nézetkülönbség, hogy minden államnak elemi szüksége a főhatalom gyakorlása feltételeinek biztosítása, így az állambiztonsági szervek létjogosultságát komolyan senki sem kérdőjelezte meg. Lényeges eltérés mutatkozott azonban annak a megítélésében, hol kell mindennek elhelyezkednie az állam szervezeti rendszerében, és ami ennél is fontosabb, milyen irányítási-ellenőrzési szisztémával akadályozható meg az állambiztonsági szervezet túlzottan önálló mozgása, másfelől milyen módon lehet kizárni bármilyen pártszándékot, amely ennek monopolizálására törekszik. Retorikusan minden javaslat a „jogállamiság” eszméjére hivatkozott, ennek azonos fogalmi keretek közötti értelmezésére azonban az átalakulás időszakában nem került sor. Pedig teljesen ellentétes tartalmat nyer a politikai rendőrség kialakítandó szervezeti rendszere és funkcióköre, ha a „szocialista jogállamhoz”, vagy a jelző nélküli jogállamisághoz kapcsolódik.

Az eltérő koncepciók nem az egyetlen ellentmondását jelezték e kérdésnek. Az egyébként is túlszabályozott állambiztonsági szervezet ideológiai túlterheltsége miatt nem egyszerűen végrehajtó szervként működött, hanem önmagában véve is - bár korszakonként eltérő intenzitással - részévé vált a proletárdiktatúra politikai rendszerének. Ettől az eszmeiségtől és szereptől - vélhetően egyes vezetők és beosztottak - az eddig ellenséges/ellenzéki minőségű kategóriák a pártvezetésnek velük áruoló módon összejátszó néhány figurájával közösen igyekeznek megfosztani. Így egymástól gyakran független, ellenmondásos, időnként ellentétes mozgásba kezdtek a politikai szféra különböző törekvései, koncepciói, valamint a szervezeti, parancsnoki szintek végrehajtó-megvalósító tevékenységi formái (mely utóbbi szintek között és ezeken belül is jelentős véleménykülönbségek alakultak ki). E konfúzió folyamata az év végi megfigyelési-irattmegsemmisítési botrányban érte el csúcspontját.

„Ha a társadalom pluralizálódása során a ‘biztonságot’ a különböző csoportok a különböző területeken különbözőképpen érzékelik és értékelik, akkor a rendőrségnek a váltakozó kritikával szemben nemcsak ‘belső lelki nyugalommal’ kellene felvérteznie magát. Ugyanúgy kötelességének kellene érezze, hogy prioritásait és szakmai illetékességéből eredő intézkedéseit úgy indokolja meg, hogy a döntési kritériumok utánajárhatók és politikailag lehetőleg messzemenően konszenzusképesek legyenek.”¹⁴

Az 1989-es pluralizálódás folyamatában éppen a fenti két pillére hiányzott a rendőrségnek: a „belső lelki nyugalom” és a konszenzusképesség. Természetesen ez fokozottan igaz az olyan átpolitizált rendőrségre, amelynek testülete egészében a pártállami ideológia jegyében szocializálódott és a rendszerváltás során egyszerre került politikai, erkölcsi, szakmai és nem utolsó sorban legitimációs válságba.¹⁵ 1989-ben a hirtelen sokszereplőssé vált hatalmi játszmában az egészében véve is politikai természetű rendőrség speciálisan politikai jellegű részlege, az állambiztonság került - érthetően - súlyos krízisbe. Ugyanakkor e válság feldolgozására tett esetleges elképzelések köréből az ellenzéknek - de olykor a politikai vezetésnek is - felsejlett az erőszakos rendteremtés víziója.¹⁶ Az Ellenzéki Kerekasztal javaslatára nem véletlenül került be a Nemzeti Kerekasztal önálló munkabizottságban megtárgyalandó témakörei közé az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtésének kérdése.¹⁷

A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások során sikerült a racionális párbeszéd keretei között, a jogállamiság értékeinek megfelelő kompromisszumos alapelveket kidolgozni az állambiztonsági szervek alkotmányos helyzetének megoldására. Az ezek kidolgozására felállított I/6-os bizottság tárgyaló feleinek nézetkülönbségeit jól illusztrálja egy korabeli munkamodell, amely a kiinduló állapotot rögzítette:¹⁸

Állambiztonság és rendőrség kapcsolata

A rendőrség/állambiztonság kérdéseit illetően az MSZMP és a Harmadik Oldal¹⁹ koncepciója a későbbiekben is az volt, hogy az állam biztonságának védelmét továbbra is a rendőrség lássa el. Az EKA viszont úgy vélte, erre külön intézményt kell létrehozni a Minisztertanácsnak alárendelve. Ebben a kérdésben a felek - az alkotmánymódosítással foglalkozó I/1-es bizottsági üléseket követően - az 1989. szeptember 11-i középszintű politikai egyeztető bizottsági ülésen sem tudtak megállapodni. Tölgyessy Péter ekkor kifejtette:

„Az Ellenzéki Kerekasztalnak az a határozott véleménye, hogy a normál rendőrségi feladatoktól el kell különíteni a politikai jellegű cselekmények rendészeti jellegű kivizsgálását. Megokolásképpen a következőkre hivatkozom. Először is ez egy nemzetközileg szokásos gyakorlat. Az országok túlnyomó többségében a normál rendőrségi munkától nagyon határozottan elkülönül az úgynevezett államvédelmi munka. Ennek az oka az, hogy itt a politikával határos területről van szó, mely rendkívül szorosan csatlakozik a politikai pártok, parlament működéséhez, és ezért ez különleges garanciákat követel. Meg kell mondani, hogy ezt a kifejezést sem használják ma már, hogy államvédelem, állambiztonság, nagyon sok országban rossz emlékű jelentéstartalmai vannak. Például Németországra hadd utaljak, ahol az ottani államvédelmi szerv elnevezését is megváltoztatták, és az egész irányítási módszerét is megváltoztatták, hiszen a rossz emlékű Gestapo nagyon rossz emléket hagyott maga után. Mi a javaslatunk? Német módra legyen egy alkotmányvédelmi hivatal, amely a miniszterelnöknek a felügyelete alatt van, de amely felett az Alkotmánybíróság - amennyiben ennek a felállításában megegyezünk - egy alkotmányossági felügyeletet végez, továbbá a parlament illetékes bizottsága is ezen hivatal felett egy kontrollt gyakorol. Rendkívül fontosnak tartjuk, hogy az állam ilyen irányú tevékenysége felett minél határozottabb és minél több szerv által végzett kontroll legyen, hiszen az intézményes garanciák adhatnak csak valóságos garanciát az állambiztonsági szerveknek a visszaélésével szemben. Ezért az alkotmány vonatkozó szakaszait és mondatait szeretnénk úgy megfogalmazni, hogy ott mint a rendőrség feladata ne szerepeljen a politikai rendőrségi feladat.”²⁰

Döntés végül a középszintű politikai egyeztető bizottság szeptember 15-i ülésén született. Ekkor Somogyvári István az MSZMP véleményét tolmácsolva kifejtette:

„Álláspontunk szerint az állambiztonság vagy alkotmányvédelem elnevezés változhat, egy olyan intézmény, amelynek a továbbfejlesztése mindenképpen napirenden van. Az MSZMP-nek ebben az álláspontja az, hogy a közeljövőben valószínűleg erre sor fog kerülni, de addig, amíg a munkálatok megfelelően el nem kezdődnek, amíg a körvonalai ki nem alakulnak annak, hogy pontosan milyen hatáskörrel, milyen szervezeti rendszerben működjön ez a szervezet, véleményünk szerint az alkotmány szintjén nem lehet olyan módosítást végrehajtani, ami meghatározná a további jogalkotói és szervezési munkát. Ezért mi elvileg nem zárkózunk el ennek az intézménynek az átalakítása elől, de az alkotmánybeli szabályozás kérdésében azt javaslom, hogy fogadja el mindkét tárgyaló fél a javaslatunkat, és ne kössük meg a további jogalkotó munkában a jelenlegi vagy a következő parlament kezét.”

A Harmadik Oldal továbbra is egyetértett az MSZMP véleményével, az EKA nevében pedig ismét Tölgyessy Péter reagált az MSZMP által felvetettekre:

„Az Ellenzéki Kerekasztal nagyon jól tudja, hogy az alkotmány szintjén ezt a kérdést egyszer s mindenkorra, végérvényesen eldönteni nem lehet. A mi javaslatunk arra vonatkozott, hogy az alkotmány szövege afelé vigye el a jogalkotót, illetve a rendőrség ügyében döntő szerveket, hogy a rendőrség intézményéből az államvédelmi rendőrség kikerüljön. Ennek többféle megoldása lehetséges. Elképzelhető olyan megoldás is, hogy a belügyminiszter felügyelete alatt marad továbbra is az államvédelmi rendőrség. Az volna a kérésünk az MSZMP felé, fontolja meg még egyszer, hogy egy olyan típusú alkotmányszöveg vonatkozzék a rendőrség szabályozására, amely ebbe az irányba vinné a további fejlődést.”

Végül az EKA azt javasolta: az alkotmánymódosítás olyanformán történjen, hogy később lehetőség legyen az államvédelmi szolgálatnak a kivonására a rendőrség intézményéből. A konszenzusos szöveg a következő lett: „A rendőrség alapvető feladata a közbiztonság, valamint a belső rend védelme. A rendőrséggel és az állam biztonságával összefüggő részletes szabályokat alkotmányerejű törvény határozza meg”.²¹

Természetesen nem egyszerűen a tárgyalások vitái járultak hozzá az államvédelmi szervek elbizonytalanodásához. A korábban a legtitkosabb körülmények között működő rendszer körül megsokasodtak a találgatások, és a sajtó is alkalmas példát talált ebben a helyzetben a kiszélesedő nyilvánosság horizontjának felmérésére. A közvélemény előtt a politikailag irányított rendőrség összképe könnyen összemosódott a politikai rendőrség képével, ami a rendőrség belső viszonyaira úgy hatott vissza, hogy „értelmetlen rivalizálást alakított ki a rendőrség és az elhárítás meghatározott egységei között. [...] Ez [...] a meglehetősen összezavarodott, erkölcsileg szétzilált állományt még inkább elbizonytalanította, s mivel érezték a velük szembeni, akkor már nyilvánosan is megfogalmazott köznapi és politikai ellenérzést, tömegesen léptek ki a testületből”.²²

Az ellenzék gyanakvását és tartózkodó álláspontját mindvégig meghatározta a szemben ülő tárgyaló felek szemlátomást ambivalens szerepe. Az, hogy a vitahelyzetben elfoglalt mellérendelt és egyenjogú pozícióját bármikor felcserélhette a hatalom monopóliumával rendelkező hatalomgyakorlóéval. Egy tíz évvel későbbi visszaemlékezés szerint „volt abban valami pikáns, hogy miközben egy asztalhoz ültek velünk, lehallgatták a telefonunkat és helységellenőrzés útján szereztek információkat a megbeszéléseinkről, majd másnap ott volt előttük a beszámoló az ellenzéki találkozóról”.²³ Mindehhez természetesen az állambiztonsági szerveknek szükségük volt arra az eszmei kiindulópontra, amely a hagyományos ideológiát kiszolgálva mellékesnek és átmenetinek tekintette a politikai élet felszínén zajló változásokat.

Az elhárítás működésének sarokpontja a pontosan definiálható ellenség-fogalom. Ez a Kádárrendszer nagyobb részében változatlan tartalmú, megbízható és kiszámítható kategóriarendszerként létezett. Az államellenes bűncselekmények száma tartósan évi 200 és 250 között mozgott, és ezek mintegy 80-90%-a szóbeli jellegű izgatás volt. Korabeli kriminológiai elemzések szerint ezek körében első helyen az „ellenforradalmi propaganda és agitáció” szerepelt. Az ilyen típusú elkövetők „tudatos ellenséges elemek, általában a közép korosztályba tartoznak, gondolkodásukat meghatározott ideológiai koncepció jellemzi, műveltségük viszonylag magasabb szintű. [...] Az elkövetést elősegítő körülmények sorában kiemelkedik a fellazítási tevékenység, a múlt tudati hatása, de nem elhanyagolható a szocialista társadalmi fejlődésben jelentkező nehézségek, a marxista ideológiai tudományokban esetenként tapasztalt elmaradottságok és megtorpanások, saját propagandánk bártortalansága és a politikai tájékoztatás fogyatékosai.”²⁴ Bár a hivatalos bűnözési statisztika 1988-ban már csak 17 politikai bűncselekményt regisztrált, de ezekből 15 volt izgatási jellegű.²⁵

Az ellenséges kategóriák, illetve az ellenséges tevékenység felismerését volt hivatva elősegíteni az a miniszteri parancs, amelyet csak 1990-ben helyeztek hatályon kívül, így - a makropolitikai folyamatoktól teljesen függetlenül - érvényes, alkalmazható és alkalmazandó feladatokat fogalmazott meg az elhárító szervek felé, még - és ezért van itt jelentősége - 1989-ben is.²⁶ Ennek értelmében operatív ellenőrzés és bizalmas nyomozás alá kellett vonni azokat a személyeket, csoportokat, szervezeteket, akik (az „EKA-relevánsakat” említve):

„- társadalmunk politikai, állami és vezető szerveit, intézményeit támadva, a vezető szerepet más szervezetekkel, csoportokkal, erőkkel akarják felváltani; ilyen szervezetek illegális létrehozását tervezik, előkészítik, propagálják, vagy kezdeményezik;

- a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi, politikai rendjét támadva, burkoltan restaurációra törekszenek, a ‘demokratikusabb’, ‘humánusabb’, ‘igazi proletárdiktatúra’ jelszavának hangoztatása alapján a politikai rendszer megváltoztatását tervezik;

- a volt uralkodó osztályok, vagy más társadalmi rétegek - pl. értelmiség - társadalomvezető szerepének létjogosultságát szervezeten hangoztatják, ilyen tartalmú, tudatos ellenséges zavarkeltésre alkalmas propagandát folytatnak;

- a Magyar Népköztársaság szövetségi, együttműködési és barátsági politikájának alapjait támadják, a proletár internacionalizmussal szemben a nacionalizmust tudatosan és szervezeten táplálják, a semlegességet hirdetik, ilyen tartalmú ‘műveket’, propagandaanyagokat titkos úton terjesztenek; [...]

- kapcsolatot tartanak az imperialista fellazítási taktikát megvalósító külföldi személyekkel és szervekkel. Tevékenységet fejtenek ki bármilyen formában - szóban, írásban, vagy ilyen irodalmi, művészeti stb. termékeknek a titkos közvetítésével - a fellazítási taktika érvényesülése érdekében; [...]

- a budapesti - hazánkkal szemben ellenséges politikát folytató országok - külképviseleti szerveknek (sic!) beosztottaival kapcsolatban állnak, s ennek alapján ellenséges fellazító tevékenységet folytatnak; [...]

- irodalmi, publicisztikai, művészeti termékeket illegálisan külföldre juttatnak, ilyenről tudnak vagy terveznek, erre felbujtanak vagy ezt elősegítik;

- demonstrációt, tünetést szerveznek, legális rendezvényeket ilyen célra felhasználnak, vagy felhasználni akarnak; [...]

- klubokat, irodalmi, zenei és egyéb művészeti egyesületeket, köröket ellenséges céljaik megvalósítására felhasználnak, vagy ezt tervezik.”

Amennyiben a fenti esetek nem lépik át a büntetőjogilag pönalizálhatóság határát, arra az esetre az elhárítás különféle operatív eszközöket és „kombinációkat” alkalmazott. A nyílt intézkedéseken túl ilyenek az operatív megelőzés, a bomlasztás, leválasztás, elszigetelés, az ellentétek szítása, a meglévő ellentétek kihasználása és mélyítése, a vezéregyéniségek lejáratása stb. Így az ellenséges erők lejáratására ki kell használni a közrendet, a közbiztonságot, a közkereskedést sértők által elkövetett bűncselekményeket, szabálysértéseket is, emellett pedig „az eredményes operatív elhárító munka érdekében javítsák kapcsolataikat kulturális életünk társadalmi és állami vezetőivel”.

Ennek az egységes és az állambiztonsági szervek szempontjából megbízhatóan alkalmazható ellenségképek általános érvényét és legális pozícióját rendítette meg elsőként az 1989. január 10-én elfogadott egyesülési, illetve a gyülekezési jogról szóló törvény. Két hónappal korábban még évtizedes rutinnal kezelték az eseményeket. Az 1988. november 15-i nemzetközi

Románia Napra, a brassói munkásmegmozdulás első évfordulójára tizenöt szervezet szolidaritási tüntetés megtartását kezdeményezte a Román-Magyar Szolidaritási Parknál, ahonnan Románia budapesti nagykövetsége elé kívántak vonulni. November 9-én a hatályos BM-rendeletnek megfelelően bejelentették a tüntetést. A tüntetés meghirdetett útvonalát a rendőrség lezárta, a nagykövetség épületét körülvette. A tüntetőket eltérítette az eredeti útvonalról, majd erőszakos fellépéssel megakadályozta a továbbhaladást; hat személyt előállítottak.²⁷ A rendőri erőszak brutalitása a hatályos jogrendszer szerint legitim volt, a tömegoszlatás szabályszerűen történt.²⁸ 1989 elején viszont olyan törvényi helyzet jött létre, amely szerint szűk kivételektől eltekintve „a közterületen tartandó rendezvény - a bejelentés megtétele után - minden további intézkedés nélkül megtartható.”²⁹

A hagyományos ellenségkép eróziója azzal folytatódott, amikor a büntető törvénykönyvnek az Igazságügyi Minisztérium által javasolt módosítása nyilvánosságra került. Ennek hivatalos indoklása ugyanis a következőket tartalmazta:

„A hazánkban zajló társadalmi politikai átalakulás, a jogállami garanciák következetes megteremtésének igénye szükségessé teszi az állam elleni bűncselekmények szabályozásának felülvizsgálatát. Ennek terjedelmére és időpontjára két megoldás merült fel: a) az állam elleni bűncselekmények teljes körének felülvizsgálatára az új alkotmány elfogadását követően kerüljön sor. Ennek az az indoka, hogy az állam elleni bűncselekmények jogi tárgya az alkotmányban rögzített elvekhez és intézményekhez kapcsolódik; b) a felülvizsgálatot haladéktalanul el kell végezni, annak érdekében, hogy a büntetőjogi szabályozás ne válhasson a demokratikus fejlődés, az emberi jogok és az állampolgári szabadságjogok kibontakozásának gátjává. E két megoldási lehetőséget vizsgálva arra a következtetésre kell jutni, hogy az állam elleni bűncselekmények szabályozásának felülvizsgálatával nem lehet várni az új alkotmány létrehozásáig. Törvényességi szempontból nem tartható fenn, hogy a hatályos jog ugyan lehetőséget ad a jelenlegi alkotmányhoz kapcsolódó politikai-társadalmi gyakorlat kereteit túllépő folyamatok résztvevőinek büntetőjogi felelősségre vonására, de erre a bűnüldöző szervek toleranciája folytán nem kerül sor; ennek ugyanis nincs jogi biztosítéka. Ezért a Minisztertanács elrendelte az állam elleni bűncselekmények felülvizsgálatának gyorsítását.”³⁰

A zűrzavart fokozta, hogy a jogforrási hierarchia az állambiztonsági szervek vonalán szinte megfordult: az elhárító munka részesei közvetlenül a rájuk vonatkozó parancsokat hajtották végre, ehhez kellett magukat tartaniuk. Így a magasabb belügyi normák bonyolult rendszerét - tájékoztató, közlemény, körlevél, állásfoglalás, elvi állásfoglalás, irányelv, belügyi iránymutatás, ügyrend, szabályzat, intézkedés, parancs, miniszteri utasítás³¹ - általában annyiban tekintették tevékenységük szabályainak, amennyiben ezeket felettesük oktatás formájában ismertette, vagy ezek betartására utasította őket. Még távolibbak voltak azonban a „külső” jogrendszer rendelkezései, amelyek többnyire csak a belügyminisztériumi normák közvetítésével jutottak el az állambiztonsági szervek munkatársaihoz. Az állambiztonsági csoportfőnök napi gyakorlatában érezkelhette a konfliktust:

„Új pártok, szervezetek alakultak. A Szabad Kezdeményezések Hálózata SZDSZ-szé, a lakiteleki értelmiségi csoport MDF-fé alakult, a Fidesz is színre lépett, az FKGP újrászerveződött, Néppárt, Liga Demokrata Párt... egymás után. A parancsok szerint mindez állambiztonsági feladat lett volna.”³²

Az állambiztonsági munka túlszabályozott és bürokratikus jellegét talán az érzékelteti legjobban, hogy az állam- és közbiztonságról szóló 1974. évi 17. törvényerejű rendeletet, az állambiztonság feladatait tartalmazó 6000/1975. sz. MT. határozatot, illetve a Minisztertanács elnökhelyettesének az állam biztonságának védelmében alkalmazható eszközökről és

módszerekről szóló 1/1975. sz. utasítását száznál több belügyi parancs, utasítás és intézkedés kibocsátása követte, amelyek igen részletesen rendelkeztek a titkos technikai rendszerek és az operatív intézkedések alkalmazásának szabályairól.³³ A kialakult helyzet abszurditását jól mutatja, hogy a III/III-as Csoportfőnökség utolsó vezetője kijelentette: 1989-ben „a miniszterhelyettes sem ismerte a 6001-es, illetve 6000-es számú rendelkezést, amely felhatalmazta az állambiztonsági szerveket ezeknek az [ti. titkosszolgálati] eszközöknek a használatára”.³⁴

Az állambiztonság szabályozása tehát jogi szempontból és gyakorlatilag - a normális tagoltságon túl - több szintre szakadt. A felsőszintű politikai és állami vezetés szándékát a politika makroszférájának az eseményei befolyásolták, és ez a vezetés a nyilvánosság előtt a demokratikus átalakulás békés útja reprezentánsának mutatkozott. A Belügyminisztérium vezetése - pártjövágyással - igyekezett a politikai változásokkal lépést tartani, még azon az áron is, hogy a miniszterhelyettesi gárdát nyár elején lecserélték, köztük a III/III-as főcsoportfőnököt is.³⁵ Operatív szinten az állambiztonsági szervek működésének legfontosabb motívuma viszont a közvetlen vezetés parancsainak realizálása maradt, még ha az ötvenes évekből megmaradt intézményi háttere is volt ezeknek az intézkedéseknek.³⁶ A főcsoportfőnök 1989. augusztus 15-én, november 6-án, 21-én és december 6-án írásos emlékeztetőket, majd körlevelet adott ki, amelyekkel - szavai szerint - a „jogállamiságba való átmenetet” akarta előmozdítani, de - tette hozzá - „az érvényes jogszabályokból álló évtizedek alatt felépített akadályt nem háríthattam el”.³⁷

Közben pedig folytak a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások, ahol négy munkabizottság tárgyalásai is - közvetlenül vagy közvetve - érintették az állambiztonsági szervek tevékenységét.³⁸ Az őszi MSZMP-MSZP szakadásig 80%-os párttagságú Országgyűlés úgy érezte, hogy a szuverenitását korlátozó kerekasztal-tárgyalások foglyává vált, bár olykor - nem kis részben az MSZMP/kormány sugallatára - a megállapodásoktól eltérő módosító javaslatokkal alakította át a tárgyalásokon megszületett konszenzust. Az állambiztonság vonatkozásában olykor interpellációk szintjén közeledtek a képviselők e kérdéshez, de a fegyveres erők alkotmányjogi helyzetének rendezését a parlament végül a Nemzeti Kerekasztal megállapodásában rögzített szándékok jóváhagyásával fogadta el.

Hogyan próbált 1989 nyarán e folyamatok középszintjén, az egyre áttekinthetlenebb helyzetben a Belügyminisztérium manőverezni? Korábbról magával hozott tekintélyét változatlanul érezve, továbbra is kompetensnek tekintette magát a politikai helyzet egészének értelmezésére és befolyásolására. Legalábbis ez derül ki abból a *Jelentésből*, amelyet a Belügyminisztérium előterjesztése nyomán az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottságának 1989. június 9-i ülése vitatott meg.³⁹ A tárgyalt időszak politikai közhangulatát egyébként jól érzékelteti Fejti György előterjesztése, amelyben az MSZMP Központi Bizottsága két héttel korábbi (1989. május 19-i) ülésén a politikai egyeztető fórummal kapcsolatos tárgyalásokról tett jelentést. Az előadó szóbeli kiegészítést nem fűzött az előterjesztéshez, a Központi Bizottság tagjai kérdést, észrevételt, megjegyzést nem kívántak hozzáfűzni, így egyhangúlag elfogadták a dokumentumot.

„1. Az MSZMP Központi Bizottsága politikai egyeztető fórum létrehozásáról szóló 1989. május 8-ai javaslata számos pozitív, támogató megnyilatkozás mellett, tartózkodó és részben elutasító reagálásokat is kiváltott. A Szakszervezetek Országos Tanácsa, a Hazafias Népfront, valamint az 1989. április 8-ai többoldalú megbeszélésen részt vevő szervezetek egyetértéssel fogadták a kezdeményezést. Méltányolták az MSZMP azon törekvését, hogy nem fogad el tisztán kétoldalú tárgyalási konstrukciót, mert ez jelentős társadalmi erőket rekesztene ki a politikai egyeztetésből. Részvételi szándékukat valamennyien megerősítették. Az Ellenzéki Kerekasztal szervezeteinek válasza ellentmondásosnak tekinthető. A

kerekasztal - meglehetősen sietséggel nyilvánosságra hozott - állásfoglalása a kezdeményezés érdemi megválaszolása nélkül elutasítást tartalmazott, s az MSZMP-t az előkészítő tárgyalások egyoldalú megszakításával vádolta. Ugyanakkor az időközben lefolytatott konzultációk jelezték, hogy a gyors elutasítás nem feltétlenül tükrözi az egyes szervezetek álláspontját és törekvéseit. Az Új Márciusi Front válaszában - az MSZMP-t és az Ellenzéki Kerekasztalt egyaránt felelőssé téve a tárgyalások holtpontra jutásért - lényegében megismételte az Országos Nemzeti Bizottság felállítására irányuló javaslatát.

Az MSZMP reformköreinek országos tanácskozása a társadalmi kiegyezés fontosságát hangsúlyozva a ponthelyzet kialakulását az MSZMP halogató taktikájának tulajdonította. Az előkészítő tárgyalások megrekedését élénk sajtópolémia kísérte, amely a közvélemény számára az álláspontok megmerevedését sugallta.

2. Az MSZMP tárgyalócsoporthoz szerint a sajtó útján való további politizálás nem vezethet eredményre. A társadalom vélhető többsége a párt hatalmi helyzetéből indul ki, s - a tárgyalások konkrét tényeinek ismeretétől függetlenül - mindenképpen az MSZMP-t hibáztatja a késlekedés miatt. A hétvégén az MSZMP képviselői a kompromisszum keresésének szándékával ismét egyeztető megbeszélést tartottak az Ellenzéki Kerekasztal szakértőivel, ahol újabb kezdeményezéssel éltek. A javaslatokat a kerekasztal képviselői alapvetően kedvezően fogadták, azt előrelépésnek minősítették. Az Ellenzéki Kerekasztal végleges válasza a héten várható. Mindezek alapján a Központi Bizottság május 8-ai elvi tárgyalási javaslatát indokolt az alábbi konkrét formába önteni, s az előkészítést a holtpontról kimozdítani. [...]

3. Az MSZMP tárgyalócsoporthoz szükségesnek tartja egy KB-dokumentum közzétételét, amelyben - a fentiekén túl - a párt felhívással fordul tagságához, alapszervezeteihez, alakuló reformköreihez és a közvéleményhez. Ebben szólítson fel minden haladó erőt az országos politikai egyeztető tárgyalások támogatására, arra, hogy a demokratikus és szocialista jogállamiság alulról is építkező társadalmi közmegegyezés útján jöjjön létre.”⁴⁰

A Horváth István belügyminiszter által előterjesztett *Jelentés* stílusában és mondanivalójában pontosan illeszkedett az MSZMP fenti dokumentumához. Vezérgondolata - mint bármely ebben az időszakban született párt dokumentumnak - a helyzet kritikus voltának elismerése, amelyből a szocializmus demokratikus megújítása (akár a többpártiság árán is) jelenti a kivezető utat. A *Jelentés* kiindulópontként az állambiztonsági tevékenység szempontjából vette sorra a politikai helyzet főbb jellemzőit. Ennek nemzetközi vonatkozású paneljei a szokásosak voltak:

- átalakulóban van az egész nemzetközi kapcsolatrendszer;
- elkezdődött a bipoláris világrend eróziója;
- reális a veszélye a kelet-európai régióhoz tartozó szocialista országok lemaradásának;
- a jelenlegi szocializmus-modell politikai, társadalmi és gazdasági tartalékai egyaránt kimerültek;
- csökken a szövetségi rendszer kohéziója;

Belpolitikai téren a következő problémákat emelték ki:

- a tartósan elhúzódó súlyos gazdasági helyzet, az ideológiai-politikai-társadalmi zavarok a „kibontakozásért tenni kész erőket” is elbizonytalanítják;
- fokozódó mértékű a társadalmi bizonytalanság;

- a jelenlegi politikai struktúra egyre gyengülő határfokú.

A társadalmi, politikai válsághelyzet elemzésekor viszont politikai kiutat is javasolt a belügyminiszteri *Jelentés*:

„A kialakult helyzetben csak következetesen véghezvitt politikai és gazdasági reform-folyamat lehet a megoldás, amelynek eredőjeként kialakulhat hazánkban is egy 'pluralista alapokon nyugvó, demokratikus szocializmus'. Az így kiépülő társadalmi berendezkedés - úgy látjuk - lényegi jegyeiben közelebb áll az 1945-48 közötti koalíciós időszakhoz, mint az elmúlt 40 év bármely periódusának berendezkedéséhez. Ez a társadalmi berendezkedés a különböző érdekeket intézményes formában is kifejező és megjelenítő 'jogállam' demokratikus intézményrendszere és alkotmányos rendje lehet, amely az alulról felfelé építkező demokratikus pártok és érdekvédelmi szervezetek együttműködésére, esetleg koalíciójára épül, amely megtestesíti az államhatalom toleráns formáját.”

Ennek kapcsán tett a Belügyminisztérium kritikai megjegyzéseket az ellenzékre, amely kérdést mint a „nehéz helyzetbe kerül állambiztonsági szolgálat” problémáját említette:

„Jelentősen felerősödtek a különböző politikai szervezetek és a már működésüket deklaráló proto-, illetve utódpartok részéről azok a politikai folyamatok, melyeknek célja a jelenlegi kormányzó párt politikai és hatalmi labilitásának igazolásán túl, egy erős, egységes és akcióképes ellenzék-kép kialakítása. Menetelésük a többpártrendszer és a hatalom felé erőteljes, markáns.⁴¹ A különböző politikai szerveződések és pártok a változások felgyorsítására, a választási felkészülésükre, szervezeti erősödésükre nézve kedvezően ítélik meg az egyre erősödő és célirányosabbá váló nyugati politikai figyelmet és anyagi-erkölcsi támogatást. Rendkívül fontosnak tartják a nemzetközi politikai formáció-rendszerekbe való szerves beépülést, valamint a szocialista országok alternatív szervezeteivel erősödő kapcsolatot. A Nyugat változatlanul elismeri az MSZMP és a hagyományos szervek legitimitását, ezzel egy időben azonban intenzív kapcsolatokat épít ki az új politikai szerveződésekkel, azokat tevékenységükben ösztönzi, segíti, tanácsokkal, meghívásokkal, anyagi és egyéb úton támogatja.”

A *Jelentés* második része az állambiztonsági szolgálat 1945 utáni történetének áttekintésével kezdődött, kiemelve, hogy „a politika torzulásai a szervezetet a törvénysértés eszközévé, egyes tagjait áldozatává tette”, majd „a régi modell visszahúzó ereje az '56 után kinyilatkoztatott pozitív politikai szándékok egy részének buktatója lett”. Ebből adódott az ellentmondás: a hangoztatott politikai igény ellenére is előfordult, hogy a törvényekben megfogalmazott „bűncselekmények elleni harc” helyett az állambiztonsági munka a nézetek elleni küzdelem eszközévé lett. A hatvanas évektől a *Jelentés* azt a helyzetet tartotta jellemzőnek, hogy

„mivel a politikai hatalom biztonsági szisztémája egy pártra épült, melyben időközönként határozottabb hangsúlyt kapott az apparátus által jól-rosszul képviselt napi politikai igény, nem alakulhatott ki a szervezet önálló törvényeken alapuló felelőssége, legitim képe a társadalom felé. [...] Az elmúlt évtizedekben a szövetségi rendszer egészében egy elavult, a forradalom győzelme után kialakult és konzervált, a szocializmus fennmaradásáért folytatott élet-halál harc reflexe, erre alapozott totális elhárítás elmélete kezdetben irányította, később befolyásolta a munkát, akkor is, amikor a konszolidált társadalom teljesen más viszonyokat produkált, illetve igényelt”.

A politikai és tudományos hírszerzés, az információszerző és -feldolgozó funkció, az ellenes hírszerző szolgálatok tevékenysége elhárításának részletezését követően a belső elhárító szolgálat munkájával kapcsolatban megállapította:

„[...] a jelenlegi új helyzet az átmenet viszonyait tükrözi. Az eddig nézeteik miatt üldözött kategóriák jelentős részével a politika partneri viszonyra törekszik. Az átmenet konfliktusokkal, bizonytalanságokkal terhes. Mindennek az állambiztonsági munkára hatása van, amelyet a szolgálati munka új irányainak, a rendeltetésnek és működési módoknak kiformalódásával meg kell oldani”.

Ezt az új modellt viszont még nem dolgozták ki. Amikor a *Jelentés* azt javasolta, hogy az állambiztonsági szolgálatot - szakszolgálati szerepénél fogva - egyértelműen az alkotmány, illetve az ehhez kapcsolódó magas szintű jogszabályok keretei közé kell helyezni, akkor megkerülhetetlen a kérdés: vajon milyen alkotmányra gondolt a Belügyminisztérium. 1989. május 29-i keltezéssel az Igazságügyi Minisztérium kidolgozott egy újabb törvényjavaslatot az alkotmány módosítására, ezt megelőzően pedig 1988. november 30-i, 1989. január 30-i, majd 1989. május 10-i dátummal jegyzett az Igazságügyi Minisztérium nagyrészt hasonló alkotmánymódosító koncepciókat, tervezeteket, javaslatokat. Ezek előkészítésének mindegyikében aktív szerepet játszott a Belügyminisztérium. Közös vonásuk mégis az, hogy nem csupán a „belbiztonsági szerveknek”, de magának a rendőrségnek a szabályozása is teljes mértékben hiányzik ezekből, sőt, még csak említésre sem kerültek. A *Jelentésben* kifogásoltakért tehát éppen maga a Belügyminisztérium lehetett a felelős.

Mindenesetre egy „új típusú demokratikus, szocialista rendszer” alkotmányától és törvényeitől várta a Belügyminisztérium, hogy állampolgárai és intézményei biztonságát megvédje. A társadalom alkotmányos keretek közötti formálódásához, fejlődéséhez viszont „biztosítania kell a társadalom védelmét, hozzá kell járulnia az eddig fejlődés eredményeit veszélyeztető társadalmi robbanás és konzervatív visszarendeződés veszélyei elhárításához.” E feladatkörben természetesen nélkülözhetetlenül szükség van - a megelőzés és felderítés érdekében - az állami apparátus részeként a hírszerzés, a kémelhárítás és a belső elhárítás speciális és titkos eszközökkel végzett munkájára. És bár ebben a munkában „a nemzeti érdeket, célokat kell követni”, de éppen erről az alapról működhet együtt „a szövetségi rendszerbe tartozó és más államok speciális szolgálatával”.

A *Jelentés* az eddigi „ellenségképet” fel kívánta váltani az alkotmányos rend védelmével, „a nemzet biztonságát sértő, veszélyeztető cselekmények, az azokat hordozó személyek, csoportok felderítésével”. Ennek a feladatrendszerét a következőképpen javasolta szabályozni:

„a.) olyan információk, értesülések, adatok gyűjtése, értékelése, amelyek

- az alkotmányos rend, a társadalom biztonsága ellen irányulnak;
- az intézményrendszer működését, tagjainak hivatalos tevékenységét akadályozzák, jogellenesen befolyásolják;
- idegen állam ellenséges speciális szolgálatának tevékenységére utalnak;

b.) olyan törekvések felderítése, amelyek

- erőszak, terror-diverzió előkészületeire, annak alkalmazására utalnak;
- állami érdekeinket sértik, vagy veszélyeztetik.

Közreműködnek továbbá:

a.) azon személyek védelmében, akikre közérdekből titokvédelmet igénylő tényeket, adatokat, tárgyakat vagy ismereteket bíznak; ilyenekhez hozzájutási lehetőséget kapnak, illetve azok ellenőrzésében, akik ezt maguknak megteremtik, akikre a törvénysértés gyanúja merült fel;

- b.) azon személyek védelmében, akiket stratégiai, illetve kiemelkedő honvédelmi jelentőségű létesítmények biztonsági szempontból érzékeny helyein alkalmaznak vagy alkalmaztak;
- c.) olyan biztonságtechnikai intézkedésekben, amelyek közérdekből titokvédelmet igénylő, tárgyak vagy ismeretek jogosulatlanok elleni védelmét célozzák.”

Ezeknek a feladatoknak a végrehajtásához a Belügyminisztérium már nem tartotta megfelelőnek „az eddigi törvényes kereteket”, amelyek az 1974. évi 17. törvényerejű rendeletben és a 39/1974. MT sz. rendeletben nyertek megfogalmazást. Túllépve kompetenciájának határait, a *Jelentés* ennek sorrendjét az alábbiakban vázolta fel:

„- az új alkotmány elfogadása;

- a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény módosítása, különös tekintettel az államellenes bűncselekményi kategóriák újrafogalmazására;

- az állam- és közbiztonság védelméről külön törvény megalkotása. Célszerű-e törvénybe foglalni a BM biztonsági szolgálatának, a rendőrségnek és más belügyi hatóságoknak feladatait, szervezetét, hatáskörét és működési rendjének alapvető szabályait.”

A sorrend a későbbiekben pontosan a fentieknek megfelelően alakult, bár ehhez a Belügyminisztériumnak volt már a legkevesebb köze. Új alkotmány helyett a háromoldalú tárgyalásokon kialakított konszenzusnak megfelelő alkotmánymódosításra került sor. A Btk. módosító javaslata - bár egy korábbi verzió ekkor már be volt terjesztve az Országgyűlés elé - az I/4. számú albizottság munkájának eredményeként véglegesült, a nemzetvédelmi törvény megalkotására pedig várni kellett még néhány évet.

Az állambiztonsági munka belügyi koncepciójának valódi politikai természetére a leendő „demokratikus, szocialista” alkotmányhoz való kötöttségénél többet árult el a *Jelentés* azon része, amely az állambiztonsági állomány átalakításának programjával foglalkozott:

„Az állomány döntő többsége alkalmas az új feladatok befogadására és megvalósítására, de kiemelkedő jelentőségű, hogy arculatát, szemléletét is az új koncepció irányába formáljuk, azok megvalósítására alkalmassá tesszük.

Fontos tényező, hogy a többpártrendszer viszonyai között a szocialista pozíciók és az alkotmányos, törvényes rend védelmének biztosításához, a szolgálati egység megőrzéséhez a meglévő pártállás, párthoz tartozás feladása nélkül, pártszervek és szervezetek a biztonsági szolgálaton belül megfelelő átmeneti időszak közbeiktatásáig működhessenek. Ugyanakkor a jelenlegi helyzetet és a kibontakozás folyamatát figyelembe véve, fontos, hogy az MSZMP kiemelt figyelmet fordítson a speciális szolgálatra. Véleményünk szerint az MSZMP-nek arra kell már most felkészülni, hogy a politikai szervező és nevelő munkát a testület területén kívül kell hogy megoldja tagjai számára.”

A BM belső állambiztonsági szolgálata struktúráját a fentieknek megfelelően új belső tagozódással javasolta a *Jelentés* megújítani:⁴²

„Belső Biztonsági Szolgálat (III/III. Csoportfőnökség)

A belső biztonsági szolgálat az alkotmányos, a törvényes rend szempontjából alapvető biztonsági érdekek szférájába tartozó területek védelmét foglalja magába.

Fő feladatai:

- Az alkotmányos, a törvényes rend ellen fellépő erők elleni tevékenység, a terror-diverzióval való belső fenyegetés, rendkívüli események és ilyen cselekvések előkészítésére, tervezésére, végrehajtására, erre való szövetkezésre utaló tervek, személyek, csoportok,

alakulatok felderítése, és a terror-diverziós cselekmények megfelelő ellenintézkedésekkel történő akadályozása.

- Az alkotmányos hatalom és intézményrendszere, az ország nem gazdasági jellegű infrastruktúrája védelmének megszervezése. A Büntető Törvénykönyvben az állam elleni bűncselekmények közé felvett, abba ütköző törvényellenes erők elleni fellépés.

- A pluralista viszonyokkal együtt járó szerveződések, pártok, egyesületek, szervezetek társadalmi konszenzust elősegítő tevékenységét alkotmányellenes elképzeléseik érdekében felhasználni kívánó személyek és csoportok, valamint a nemzetközi téren működő szélsőséges erők bázisépítő, -kialakító tevékenységének felderítése, naprakész értékelése és elemzése, akadályozása.

A fentiekből következően megszüntetjük a szolgálat eddigi ifjúságvédelmi vonalát, és így a tevékenység a jövőben csak az ORFK feladatkörébe tartozik.”⁴³

Az Állambiztonsági Vizsgáló Osztály (III/1.) munkájában főként a szervezéstechnikai szempontok fokozottabb figyelembevételét javasolta, de a Szakszolgálatok (operatív-technika, külső figyelés, levéllenőrzés, operatív információ [hanginformáció] feldolgozása, rádió-elhárítás) vonatkozásában az emberi jogi aspektusok is szóba kerültek:

„A törvényességi követelmények egyértelműen indokolják, szükségessé teszik, hogy az operatív felderítést és a vizsgálatot szervezetenként és felügyelet oldaláról elkülönítsük, önállóak legyenek. Ez a struktúra az állambiztonsági szolgálatnál eddig is érvényesült, de tekintettel a szükségtelen párhuzamosságra indokoltan tartjuk az állambiztonsági és bűnügyi vizsgáló szervek egységes vizsgáló osztályba történő összevonását.”

[A Szakszolgálatok] „Továbbra is ellátják a Belügyminisztérium bűnüldöző tevékenységét végző - bűnügyi és belbiztonsági - szerveinek az igényeit. A jogállamiság követelményei szerint - szigorú törvényességi alapon - szűkítik az állampolgári jogok szféráját érintő telefonlehallgatást és levéllenőrzést.”

Végül a *Jelentés* a struktúra és a szolgálat-munkaszervezési átalakításokat két ütemben tartotta megvalósíthatónak:

„1. A katonai elhárítás esetleges Magyar Néphadseregbe történő integrálásának megvizsgálása és eldöntése, a BM Vizsgáló Osztály létrehozása, a népgazdaság és ifjúságvédelmi tevékenységnek az ORFK szervezetébe történő átrendezése.

2. A hírszerzés, a kémelhárító szolgálat és a belbiztonsági szolgálatnak az új koncepcióra, feladatokra, irányokra történő beállítását a folyamatos munka menetében az új törvények megalkotásával összhangban célszerű végrehajtani. A struktúra és a szervezeti igazításokat, a területi szervek irányába történő decentralizálást, a zavartalan működést biztosító új feltételrendszerek kialakítását követően, folyamatosan végezzük el.”

A *Jelentés* jóval meg kívánta haladni a korábbi szabályozásnak a jogforrási hierarchiában elfoglalt helyét, főként azokon a pontokon, ahol az alkotmányos rendezés szintjére akarta emelni az állambiztonsági munka felépítésének és működésének alapelveit. Ugyanakkor folyamatosan jelen volt a *Jelentés*ben a szocializmushoz, illetve a szocialista alkotmányhoz való igazodás, a rá való hivatkozás kényszere is. Ez a helyzet pedig implicite magában hordozta annak lehetőségét, hogy a tárgyalások során vagy az alig megkezdődött politikai átalakulás folyamán egyes célkitűzéseket, követeléseket olyként minősítsenek az állambiztonsági szervek, mint amelyek akár a hatályos, akár a projektált „új típusú demokratikus, szocialista rendszer” alkotmányát veszélyeztetik, azaz alkotmány sértőek. Amikor közel másfél hónappal később - éppen a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások felénél - 1989. augusztus

15-én sor került a Belső Biztonsági Szolgálat rendkívüli országos értekezletére, akkor a fenti kérdésnek - lényegében szemantikai - értelmezésében is állást foglalt a biztonsági szolgálat:

„A politikai szférában zajló mozgások irányukban, tartalmukban és dinamizmusukban is módosultak, s a meghirdetett modellváltás mellett a hangsúly - legalábbis néhány szervezet és a társadalom egyes rétegeinek megnyilvánulásában - a rendszerváltás igényére toldott el. Fentiek figyelembevételével a Belső Biztonsági Szolgálat kikerülhetetlen kötelessége a változások elemzése és viszonyának az új helyzethez történő meghatározása. Pontosan meg kell fogalmazni, hogy - a fő tendencia, a modellváltást, illetve a rendszerváltást célzó programok, valamint az azokat képviselők politikai küzdelme mellett - melyek a társadalmi változásokat leginkább befolyásoló körülmények. Az elemzések elvégzése után működésében és struktúrájában olyan módosításokat kell végrehajtania, melyek hosszabb távon biztosíthatják Magyarország belső rendjének, biztonságának stabilitását, az intézményrendszer, az alkotmányos, demokratikus rend védelmét. A Belső Biztonsági Szolgálat társadalmunk döntő többségével együtt abban érdekelt, hogy egy demokratikus, pluralista, szocialista, de legfőképpen magyar modell valósuljon meg.”⁴⁴

Az ellenségkép további módosítására szeptember első felében, közvetlenül a háromoldalú tárgyalások addigi szakaszának lezárását összegző (1989. szeptember 18-i) megállapodás elfogadása előtt került sor. A Belügyminisztérium 1989. június 26-i miniszteri értekezletének⁴⁵ döntése értelmében a közigazgatási szakterületek és a BM Titkárság dolgozzon ki javaslatot szeptemberre azzal kapcsolatban, hogy az alternatív szervezetekhez, a különböző pártokhoz milyen legyen a Belügyminisztérium viszonya.⁴⁶ A miniszteri értekezlet számára készült Előterjesztés melléklete tartalmazta a legfontosabb ellenzéki szervezetek programjairól és adatairól készített, az 1989. júniusi állapotnak megfelelő összeállítást, de maga a dokumentum is röviden összegzi ezt.⁴⁷ (Az anyag bevezető megjegyzése szükségesnek tartja megemlíteni, hogy az „ellenzéki” megjelölést csupán azért használják, „mert e szervek maguk is ezt alkalmazzák”.)

Az Előterjesztés úgy vélte, hogy az ellenzék körében nem található átfogó, egységes álláspont a Belügyminisztérium működésére vonatkozóan. Ennek egyik legfőbb okát abban látta, hogy a minisztérium depolitizálásával kapcsolatban generális megoldást bemutató elképzelést csak a Szabad Demokraták Szövetsége publikált. Másoknak az SZDSZ-hez hasonló állásfoglalása nem alakult ki, csupán aktuális rész kérdésekről nyilvánítottak véleményt, ezek egy része is csak egyéni véleményként, nem pedig a szervezetek állásfoglalásaként jelent meg. „Egyeztetett nézeteket a Nemzeti Kerekasztal szakértői bizottsági ülésein és más közös fórumon jelenítettek meg. A nyilatkozatok nagy része a jelen helyzet bírálatával foglalkozik. Ebből lehet ugyan következtetni a szerintük helyes megoldás lehetséges útjára, azonban részletekbe menő, kidolgozott koncepcióval ritkán lehet találkozni.” Sorra vette az Előterjesztés az ellenzéki pártoknak a tanácsok központi irányításáról, a határőrségről, a minisztérium pártirányításáról szóló álláspontját, majd az állambiztonsági tevékenység vonatkozásában megállapította:

„Az Ellenzéki szervezetek az illegálisan (sic!) még mindig pártirányítás alatt álló minisztériumon belül⁴⁸ a mai napig is az állambiztonsági szolgálatban látják az MSZMP politikájának legközvetlenebb támaszát. Szerintük tételüket erősíti, hogy éppen az állambiztonság volt az ellenzéki szervezetek és személyek adminisztratív üldözésének legfőbb végrehajtója. A szolgálatot az 1956-ban csak formailag megszüntetett ÁVH-nak a belügybe integrálódott eszmei és jogutódjának tekintik. A tevékenység alatt többnyire nem a hírszerzést és a kémelhárítást, hanem a belső reakció-elhárítást értik. A hírszerzéssel és kémelhárítással kapcsolatban az az állásfoglalásuk, hogy a kettőt szoros szervezeti

egységben, külön titkosszolgálatként ki kell vonni a minisztérium kötelékéből, és közvetlen minisztertanácsi vagy parlamenti bizottsági irányítás alá kell vonni. A javaslat elvi alapja, hogy a hírszerzés és a kémelhárítás nem lát el hatósági feladatokat, így a minisztériumba való beépítése idegen testként történt és hat. A belső reakció-elhárítás kérdésében az a véleményük, hogy azt teljes egészében meg kell szüntetni, a belső ellenzék üldözésében részt vett személyeket pedig el kell távolítani a minisztériumból. A szolgálatot mindezek ellenére szükségesnek tartják, megjegyezve azonban, hogy működését magas szintű jogszabály rendezze, és vele szemben erős társadalmi kontroll érvényesüljön.”

Az Előterjesztés a jövőre vonatkozó javaslatai körében első helyen megemlítette: hiba lenne, ha elhinnék, hogy „van olyan módszer, amelynek segítségével az apparátus máról holnapra az egypártrendszer politikai védőbástyájából a törvények ‘szimpla’ végrehajtójává és pártoktól független szakmai irányítóvá válhat”. Nem tartotta sem szükségesnek, sem lehetségesnek, hogy az ellenzéki szervezetekhez fűződő viszonyt részletezze, hiszen „kialakulatlan programjaik mellett aktuálpolitikai magatartásuk, sőt az MSZMP-hez fűződő viszonyuk is gyakran változik”. A folytatható párbeszéd körében kiemelte a konstruktív együttműködést, amely „vitát, s ennek nyomán elhatároló vagy elutasító magatartást, illetve közös platformot és cselekvést is eredményezhet. [...] Elfogadjuk, hogy politikai és társadalmi erőként minősítenek bennünket. Ami abban helytálló, azt nem csak elismerjük, de érvényesítjük is. Ami azonban a programjaikban, felhívásaikban és kiáltványaikban nem reális és nincs összhangban a kötelező jogszabályokkal, azt határozottan visszautasítjuk”.

A Titkársági Előterjesztést véleményező belügyminisztériumi államtitkár⁴⁹ egyik kiegészítő megjegyzése arra irányította a figyelmet, hogy a Belügyminisztérium kiemelt - az EKA-nál mindenképpen nagyobb - jelentőséget tulajdonított a vidéken történeteknek.⁵⁰ Az államtitkár ugyanis felhívta a figyelmet arra is, miszerint „fontos belpolitikai jelentőségű kérdés az is, hogy az egyes központi vélemények, reagálások milyen hatást eredményezhetnek az irányított, illetve felügyelt területi szerveknél, a végrehajtó szolgálatnál. Ennek velejárója az is, hogy a területi szervek alternatív szervezetekkel való tárgyalásairól, együttműködési formáiról a BM illetékes vezetői is időszerű információkkal rendelkezzenek”.

3. A Belügyminisztérium EKA-képe a jelentések tükrében

A jelenleg rendelkezésre álló iratok döntő többsége Napi Operatív Információs Jelentés (a továbbiakban: NOIJ), amely az Ellenzéki Kerekasztal működésével foglalkozik. Az első irat keletkezésének dátuma 1989. március 2., az utolsóé szeptember 27. Furcsa módon az EKA 1989. március 22-i alakuló üléséről nem készült operatív jelentés. Ez magyarázható azzal is, hogy a március 19-i SZDSZ közgyűlést, ahol elfogadták a Független Jogász Fórum meghívását a független szervezetek megbeszélésére, előre nem kiszámítható, rövid határidővel követte az alakuló ülés. Elvileg lehetséges, hogy a tervezett helyszín előzetes ismerete híján a belső elhárításnak nem volt elég ideje az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara Büntetőjogi Tanszéke könyvtárában a helyiség-lehallgatáshoz szükséges operatív technika telepítésére. Ennek viszont ellentmond Kónya Imre azon bejelentése, miszerint „több tudósító érdeklődött a mai megbeszélés iránt, azonban csak két hírlapíró, Stépán Balázs (Magyar Hírlap) és Javorniczky István (Magyar Nemzet) van jelen, az ő számukra nyújtott lehetőséget azzal, hogy csak a kiadandó közleményről tudósíthatják lapjukat”.⁵¹

Mindenesetre a tárgyalások egész menetének megfigyelésére nézve is megállapítható, hogy a jelentések nem azokról az eseményekről és nem úgy szóltak, amelyekre és ahogyan a későbbiek során mint fontos politikai történésekről, fordulópontokról meg lehet emlékezni. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy már az EKA előtörténeteként nem keletkeztek volna az állambiztonsági szervek operatív tevékenységének következtében fontos jelentések, de ezek feltehetően más, még nem ismert dossziék anyagához tartoznak.

Hasonlóképpen kérdéses az utolsó jelentés időpontja is. 1990 elején, a Duna-gate botrányának kirobbanását követően felállított országgyűlési vizsgálóbizottság jelentése megállapította: „A bizottság rendelkezésére álló 1989. október 25-e és december 5-e között készített hét ilyen jelentés többsége politikai kérdésekkel foglalkozott - pl. az SZDSZ tevékenységével -, és ‘Szigorúan titkos’ jelzést viselt. Néhány jelentésről megállapítható volt, hogy az ellenzéki pártok által nyilvánosságra nem hozott információkat is tartalmaztak.”⁵² Nem igaz tehát az a mentegetőzés, hogy az alkotmánymódosító törvény 1989. október 23-i hatályba lépését követően alkotmányvértő módon, a titkos információszerezés eszközeivel nem szerzett be az állambiztonság információkat.⁵³ Bár továbbra is célcsoportot jelentett az Ellenzéki Kerekasztal, ez azonban jelenleg nem dokumentálható. (Ahogyan a későbbiekben láthatjuk, az EKA beköltözésével a Parlament épületébe megszűntek az üléseiről készült jelentések, csak az épületen kívül történekről folytatódott.) Mégis, elsősorban nem a viszonylagos irathiany magyarázza a NOIJ-vizsgálat ekkori záró időpontját, hanem az, hogy október 23-a után egészen más megvilágításba került a problémakör. Amíg korábban az volt a kérdés, hogy egy nem jogállami szabályozás szerint a „puha diktatúra” jogrendszerében, annak „legitimizálásához” képest vajon jogszerűen működtek-e az állambiztonsági szervek, addig az alkotmányellenesség kérdése fel sem merülhetett. Az egypártiság talaján álló alaptörvénynek az egypárttól függő állambiztonsági szervezet felel meg. A közjogi fordulat, a Harmadik Köztársaság kikiáltása azonban már az alkotmányvédelem irányából vetette fel a kérdést. Ezért az 1989. október 23-a után történtek ilyen irányú kérdéseket vetnek már fel.

Bár a külső és belső hírszerzési rendszer a mindenkori titkosszolgálat működésének az alapja, a magyar állambiztonsági szervezetben az átfogó, szisztematikus napi információs szolgálat viszonylag új keletű - 1978-ban hozták létre. Belső tájékoztató jelentések heti, havi rendszerességgel korábban is keletkeztek,⁵⁴ de a belügyminiszter 1977. évi 34. számú parancsa hívta fel a figyelmet arra, hogy „az MSZMP XI. kongresszusa határozataiból a Belügyminisz-

tériumra háruló feladatok végrehajtására” a vezetői döntések megalapozottságát elősegítő információs és értékelő rendszer korszerűsítésére van szükség.⁵⁵ Ennek realizálására adta ki a belügyminiszter egy évvel később az állambiztonsági tájékoztató rendszer továbbfejlesztéséről szóló 22/1978. számú parancsát, a belügyminiszter-helyettes intézkedéssel gondoskodott ezek végrehajtásáról, a BM Titkárság pedig körlevélben rendelkezett az ehhez szükséges feltételek kialakításáról.⁵⁶ A parancs legfontosabb rendelkezése értelmében „a BM III. Főcsoportfőnökség érintett szerveinek vezetői, valamint a budapesti, megyei rendőrfőkapitányok, állambiztonsági helyetteseik gondoskodjanak arról, hogy az operatív úton megszerzett, vagy más bizalmas forrásból birtokukba került, az állam biztonságát érintő operatív jellegű információk folyamatosan a tájékoztató rendszerbe, valamint az illetékes szervek felé koordinálásra kerüljenek.”

Az intézkedés a tájékoztató rendszerek kialakítására kötelezett szerveknek előírta az operatív információs jelentések naponkénti elkészítését, majd tizennégy pontban részletezte azokat a témaköröket, amelyek felterjesztése különösen fontos.⁵⁷ Az Ellenzéki Kerekasztal megfigyelése - az állambiztonság optikáján át nézve - elsősorban az alábbi összefüggések miatt lehetett fontos:

- az ideológiai diverziós központok, fellazítási intézmények, reakciós emigráns központok, szervezetek, diverziós és fellazító tevékenységére, terveire vonatkozó adatok, e tevékenységben tapasztalható tendenciák, módszerek;
- a belső reakciós elemeknek a köznyugalmat és közrendet zavaró ellenséges politikai megmozdulásokra, tömegtüntetésekre, munkamegtagadásokra vagy munkabeszüntetésekre vonatkozó akciói, valamint az ilyen elemek állam elleni szervezkedésre, összeesküvésre irányuló szándékaival, elképzeléseivel, terveivel kapcsolatos adatok;
- jelentősebb területre kiterjedő, ellenséges szöveget tartalmazó röpcédula szórására, falfelirat, falragasz készítésére és terjesztésére, ellenséges tartalmú írásművek külföldre juttatására, belső terjesztésre irányuló szándékokkal, akciókkal, tervekkel, ezek előkészületeivel kapcsolatos adatok;⁵⁸
- ellenséges, nacionalista, „ellenzéki”, illetve reakciós egyházi személyek káros politikai akcióira, összefüggéseire vonatkozó információk, ezek előkészületeivel kapcsolatos adatok;
- a Magyar Népköztársaság és a baráti szocialista országok érdekei ellen irányuló külföldi diplomatákkal és állampolgárokkal, illetve ellenséges hírszerző és speciális szervekkel való kapcsolatkeresés, illetve erre irányuló szándékokkal, tervekkel kapcsolatos adatok.

A rendszerben részt vevő szervektől minden munkanapon reggel 9 óráig érkezett be a jelentés (a nemleges jelentés is) a III. Főcsoportfőnökség Operatív Koordináló, Ellenőrző és Titkársági Osztályára futár, illetve az Operatív Hír- és Akcióközpont hírrendszerén keresztül. Itt a rendszerzés, értékelés, elemzés, regisztrálás után összesített operatív információs jelentést készítettek. Mivel a tájékoztató rendszer jellegénél fogva a jelentésekre „Szigorúan titkos!”, „Szigorúan titkos! Különösen fontos!” minősítés került, ezért a rendszerben részt vevő, valamint az információt felhasználó szervek vezetői és beosztottai kötelesek voltak a vonatkozó konspirációs és biztonsági rendelkezéseket betartani. Ez viszonylag könnyen ellenőrizhető maradt, mivel a NOIJ címzettjei kevesen és „házon belüliek” voltak (a minisztertől a III. főcsoportfőnökön keresztül a belbiztonsági osztály vezetőjéig), rajtuk kívül legfeljebb csak a rendőrfőkapitányok, illetve helyetteseik, esetleg a Rendőrtiszti Főiskola parancsnoka, illetve az Állambiztonsági Tanszék vezetője juthatott hozzá. A NOIJ nem volt azonos azokkal a Tájékoztatókkal, amelyeket napi jelentés formájában juttatott el a Titkárság a felső szintű

politikai és állami vezetéshez, de összeállításához tartalmilag felhasználhatták az operatív információs jelentéseket is.⁵⁹

Az Ellenzéki Kerekasztal tevékenységével kapcsolatos információs anyag szerint közel hét hónap alatt 84 jelentés született (avagy maradt fent, illetve ennyi hozzáférhető). Ezek közül hét esetben „operatív információ keletkezett”, azaz ezekről az EKA-ülésekről részletes jelentést is mellékeltek. Az információszerzés operatív eszközei nem különböztek a hagyományosan bevált módszerektől: telefonlehallgatás, helyiség, lakó-, munkaszoba lehallgatása, megfigyelés, titkos kutatás, bizalmas nyomozás.⁶⁰ A Főcsoportfőnökség feladatainak ellátása során alkalmazható operatív erőket, eszközöket, módszereket és intézkedéseket részletesen tárgyaló belügyminiszteri parancsot csak 1990-ben hatálytalanították, így ezek 1989-ben is „élő” operatív eszközök voltak.⁶¹

A jelentések személyi forrása a hivatalos kapcsolat mellett társadalmi kapcsolat is lehetett. Utóbbiak esetében az információ származhatott titkos megbízótól, aki egyéni meggyőződésből, hazafias elkötelezettségből azonosult az állambiztonsági célokkal, vagy ügynöktől, aki (vélt vagy valós) terhelő-kompromittáló információk nyomására vagy anyagi-személyi érdekelttség alapján vett részt a titkos együttműködésben.⁶²

Az NOIJ záró, formai kellékei közé tartozott az operatív jelentésnek az Operatív Koordináló, Ellenőrző és Titkársági Osztályon a hitelességére tekintettel történő minősítése. Eszerint az információ forrása lehet (nem) megbízható, az információ tartalma pedig (nem) ellenőrzött. Ebből a szempontból az EKA-jelentések többségükben a megbízható és ellenőrzött kategóriába kerültek. Ugyancsak itt, a jelentés végén történt javaslatétel az információval kapcsolatos további intézkedésekre. Az EKA vonatkozásában az alábbi intézkedési típusok fordulnak elő: más oldalról is ellenőrzik az információt; folyamatosan felderítik a szóban forgó eseménnyel kapcsolatos terveket; a tervezett rendezvényt operatív úton biztosítják; folytatják a bizalmas nyomozást; az információkat hasznosítják a tájékoztató munkában; tájékoztatják a BM III/III. csoportfőnökségét (amennyiben a budapesti vagy megyei rendőrfőkapitánysági szintű az információ), néhány esetben pedig tájékoztatják az MSZMP budapesti (megyei) bizottságát.

3.1. A titkos megbízottak jelentéseiben igen gyakran lehet váratlan, eddig ismeretlen információkra bukkanni. Egy egészen korai, 1989. március 9-én keltezett jelentés tudni véli, hogy már ekkor körvonalazódott egy kerekasztal-kezdeményezés, mégpedig egészen sajátos összetételben.⁶³

„A Magyar Rádió f. hó 7-én meghívta a különböző politikai pártok és alternatív szervezetek képviselőit az MSZMP rövid távú politikai programjának értékelése céljából. (A riportok a 8-ai reggeli adás során hangzottak el.) A rádiófelvételt követően a Magyar Néppárt jelen lévő egyik vezetőjének javaslatára az FKP és a Szociáldemokrata Párt képviselői megállapodtak abban, hogy a három párt között egy későbbi időpontban beindítanak egy kerekasztal-megbeszélést, a számos koordinációs kérdés és elvi álláspont tisztázása céljából. A megbeszélés végső céljaként koalíció megalakítását tervezik ‘Demokratikus Front’ elnevezéssel, ami szerintük a későbbiekben kellően ellensúlyozhatná az MSZMP-t.” A szerv természetesen azonnal intézkedett: „a terv megvalósítását operatív úton ellenőrzik, felderítik”.

A titkos megbízott mellett szobalehallgatás is informálta a III/III-at arról a beszélgetésről, amelyet szabad demokraták folytattak két nappal márciusi küldöttgyűlésük előtt.⁶⁴

„- HARASZTI MIKLÓS és KŐSZEG FERENC véleménye szerint az SZDSZ jövőjét alapvetően az fogja meghatározni, hogy sikerül-e együttműködniük az MDF-fel, vagy sem. Úgy vélik, hogy a demokratizálódási folyamat csak akkor fog folytatódni, ha az alternatívok (MDF, SZDSZ, MSZDP, FIDESZ stb.) össze tudnak fogni. Haraszi azt tervezi, a március 19-ei tanácskozáson hozzászólásában komoly kritikai észrevételeket fog tenni az SZDSZ programnyilatkozatára vonatkozóan.

- Kőszeg és MAGYAR BÁLINT tervbe vett egy kerekasztal-beszélgetést, melyen a független szervezetek közül a Néppárt, a Szociáldemokrata Párt, az FKGP, az SZDSZ, a FIDESZ, a TDDSZ és a BZSBT venne részt.”

Egy többlépcsős operatív terv kivitelezője lett az a titkos megbízott, aki feltehetően az EKA médiakapcsolatai környékén tevékenykedett a nyár elején.⁶⁵

„A szerv hírforrása - aki részt vett a közelmúltban Ausztráliában járt ‘jószoigálati delegáció’ munkájában - felkérészt kapott, hogy képviselje a magyar sajtót az Ellenzéki Kerekasztal delegációjában is, mely várhatóan július 10-től folytat 3-6 napon keresztül tárgyalásokat az NSZK-ban és Hollandiában (vagy Angliában). A delegáció célja - a forrás tudomása szerint - ‘hírt adni arról, hogy az MSZMP csak taktikai megfontolásból adott teret az ellenzéknek, és csak rövid időre’, ezért az Ellenzéki Kerekasztal ‘el akarja nyerni a nyugati hatalmak támogatását a visszarendeződés esetére’. A delegáció összetételéről, vezetőjének személyéről, tárgyalási taktikájukról még nincs döntés, bár szóba került MÉCS IMRE neve. A munkában részt vesz a Katalizátor Iroda is. (A delegáció tagjainak 5000 Ft hozzájárulást kell befizetniük.)”⁶⁶

Mivel az információ forrása végül a felkérésnek megfelelően részt vett a delegáció munkájában, feltehetően a finanszírozás nyomatékosítására volt szükség az útiköltség hangsúlyos megemlítésére. Az említett utazás szóba kerül az EKA 1989. május 18-i ülésének alábbiakban közölt NOIJ-ében is, bár az ülésről készített kivonatos jegyzőkönyv nem tesz róla említést.⁶⁷

A Nagy Imre temetés megrendezésének egy korai forgatókönyvéről szolgál fontos információkkal a titkos megbízott az SZDSZ május végi tanácskozásáról.⁶⁸

„- SZILÁGYI SÁNDOR az SZDSZ május 20-ai tanácsülésének résztvevői előtt ismertette a június 16-ai szertartás tervezett menetét. Eszerint a Hősök terén a 10 órás ravatalozást (5+1 koporsó) követően folyamatos koszorúzás lesz 12.30-ig. Ekkor ‘itt és a világon mindenhol, ahol magyarok élnek’ megszólalnak a harangok, amit a Himnusz eléneklése követ, majd 5 beszéd (MÉCS, RÁCZ, VÁSÁRHELYI, FÓNAY és KIRÁLY BÉLA) hangzik el. A megemlékezési ünnepségen - a tervek szerint - nem lesznek transzparensok, feliratok. A temetés a 301-es parcellában viszonylag zárt körű lesz, oda csak mintegy 10 ezer embert akarnak elengedni. A temetésen csak külön ún. kordon-belépővel lehet majd részt venni. Este 18 órakor a budapesti egyházak rekviemeket mondanak. Az eseményről a TIB és az Ellenzéki Kerekasztal (EKA) közös nyilatkozat kiadását tervezi, és Szilágyi külön felhívta a figyelmet arra, hogy a szervezetek tartózkodjanak külön nyilatkozatok kiadásától. Kiemelte továbbá, hogy ‘e napnak nem szabad a tüntetések napjává lennie, ez csak gyász napja lehet’.

- Mécs Imre szerint az EKA majd minden résztvevője egyetértett azzal, hogy ‘június 16-án a harangszón felül 12.30-kor vagy 13 órakor 5 perces munkabeszüntetés, dudálás és forgalombeszüntetés legyen’. Szorgalmazzák azt is, hogy június 15-én este gyertyákat helyezzenek el az ablakokban, ‘emlékezve a hősökre’. Ez utóbbit a tervezett közös nyilatkozat is tartalmazni fogja.

- Az 'özvegyek' egyre inkább 'szenvednek' a rájuk nehezedő nyomástól. MALÉTERNÉ szerint 'az alternatív szervezetek terror alatt tartják őket', és attól tart, hogy a temetés napja kegyelet helyett cirkusz lesz. Azt tervezi, hogy kétségeit nyilvánosságra fogja hozni, mivel 'kétségbe van esve' az ő maga által is elfogadott temetési forgatókönyv miatt.
- A tervezett '56-os emlékmű' felállításával kapcsolatban KERNÁCS GABRIELLA egy dokumentumfilmet készít, melynek első felvételeire május 26-án kerül sor a 301-es parcellánál, ahol RAJK LÁSZLÓ és Mécs Imre ad interjút.
- A holland tv forgatócsoportja, VERA DE LANGE újságíró társaságában május 23-26. között riportok készítését tervezi a 'családtaggokkal' és Mécs Imrével.
- TÓBIÁS ÁRON bejelentette, hogy az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kéttagú delegációval képviselteti magát a temetésen."

A jelentéssel kapcsolatos intézkedés külön terv szerint zajlik, ahogyan az egész temetés megszabású operatív intézkedési rendszer keretei közé lett foglalva.⁶⁹

Közvetlenül a temetés utáni első reakciókról már a budai Vigadóban adott fogadásról adott információt egy titkos munkatárs:⁷⁰

- „- A TIB-nek a június 16-ai temetést követően a Corvin tér 8. sz. alatt megtartott fogadásán megközelítően 300 fő vett részt. A rendezvényen jelen volt MARK PALMER, az USA budapesti nagykövete.
- A TIB nevében HEGEDŰS B. ANDRÁS rövid beszédben méltatta a nap jelentőségét, a tömeg hangulatát, aktivitását. Köszönetet mondott a szervezésben, rendezésben részt vevő valamennyi embernek, a magyar népnek a nagyszerű napért, a méltóságért, valamint a rendőrségnek a problémamentes, zavartalan lebonyolításért.
- Az emigránsok több tagja hangot adott azon 'meglepetésének', hogy 'ma ezt Magyarországon meg lehetett tartani'. A kormány és az Országgyűlés képviselőinek részvételét a nép akarata előtti alázatként értékelték.
- Az egybegyűltek különböző baráti társaságokba csoportosulva értékelték az eseményeket. Többek véleménye szerint a gyászszertartás a TIB kiváló szervezésének köszönhetően úgy őrizte meg kegyeleti jellegét, hogy egyben politikai jelleget is öltött.
- A résztvevők rövidebben-hosszabban értékelték a nap folyamán beszédet mondó személyek sikerességének mutatóit is. Általános vélemény szerint reálisan csak KIRÁLY BÉLA és KOPÁCSI SÁNDOR fogalmazott. Mértékadó személyiségek úgy értékelték, hogy ORBÁN VIKTOR beszéde sértette a temetés kegyeleti jellegét, a közmegegyezésre irányuló hivatalos és ellenzéki törekvéseket. Az egykori harcostársak megítélése szerint RÁCZ SÁNDOR felszólalása jól indult, beszéde során azonban több szarvashibát elkövetett. MÉCS IMRÉ-ről úgy vélekedtek, hogy felszólalásában megkísérelt 'lavírozni az egybegyűltek érzelmein a politikai és kegyeleti vonatkozások között', mivel a későbbi választásokra gondolva már előre tömegeket akart megnyerni magának. Beszéde - különösen teátrális, gyerekesnek ítélt eskütételi ceremóniája - sokakban visszatetszést szült.
- A megállapítások szerint politikusi képességekről és 'image'-ről csak VÁSÁRHELYI MIKLÓS tett tanúbizonyságot visszafogott, kulturált, kiemelkedő európai személyiséghez méltó beszédével.
- MÉRAY TIBOR temetői beszédét, 'kemény kijelentéseit' vegyes érzelmekkel fogadták. A többség nem tudja elfelejteni, hogy 'Rákosi csahosa' volt, a 'sztálinista csavargó ezzel a beszédével akarta igazolni, hogy hova tartozik, de ezt a jellemtelenséget nehéz elfogadni' - tették hozzá."⁷¹

A BM lehallgató rendszerének fejlesztése során a belügyminiszter döntése alapján 1978. január 1-jén került bevezetésre a nemzetközi interlehallgatás új rendszere, az I-3/a rendszabály.⁷² (A 3/a rendszabály a belföldi telefonlehallgatás, a 3/e pedig a szobalehallgatás jelzete.) Az I-3/a alkalmas volt az automata és félautomata rendszerbe kapcsolt nemzetközi távbeszélő hálózatban az előre „figyelőztetésre” megadott kapcsolási szám ellenőrzésére. Így ellenőrizhetővé váltak azon külföldi, illetve külföldről belföldi telefonszámokra érkező hívások, amelyeket az operatív szervek ellenőrzésre kértek. Ezek többnyire „ismert ellenséges szervek”, „illegális találkozóhelyek” telefonszámjai voltak. (A 0049892102 kezdetű szám sokáig a Szabad Európa Rádió müncheni épületét kapcsolta, amelyre azonnal elindult az I-3/a.) Az Ellenzéki Kerekasztalt érintő beszélgetések közül többet a nemzetközi hívás-ellenőrzési rendszer továbbított a NOIJ-nak. Ilyen például az az információ, amely június 6-i keltezésű:

„Június elsején jelentettük, hogy az Ellenzéki Kerekasztal - ARA-KOVÁCS ATTILÁN-n keresztül - 'jóindulatú sűgást' kapott arra vonatkozóan, hogy Bush elnök budapesti látogatása során beiktatná programjába az EK-val való találkozást, ha erre meghívást kapna. Újabb információ szerint az EK tagjai elhatározták, hogy 'érdemi tanácskozásra' hívják az amerikai elnököt. A meghívót az USA nagykövetének akarják átadni, Ara-Kovács Attila pedig telefaxon továbbítja az USA-ba HÁMOS LÁSZLÓ-nak. (A tervezett találkozóval az USA-ban élő prominens emigránsok egyetértenek, azt tevőlegesen támogatni fogják.) Az EK is szeretné elérni, hogy Bush magyarországi útja idején hivatalosan látogassa meg Nagy Imre sírját.”⁷³

A postai küldemények operatív ellenőrzése során (K-ellenőrzés) az állambiztonsági szervek a bizalmas nyomozás alatt álló személy postai küldeményeit felbontotta, esetleg elkobozta, vagy annak tartalmát - zavarkeltés céljából - megváltoztatta.⁷⁴ Ilyen volt például egy 1989. június 6-i keltezésű jelentés szerint a következő operatív intézkedés:

„A belföldi postaforgalomból a szerv kiemelt egy budapesti lakos címére feladott levélküldeményt. Az anyagban elhelyeztek egy írógéppel írt - közel egyoldalas - FELHÍVÁS-t, amelyben hírül adják, hogy a Magyar Demokrata Fórum és a Szabad Demokraták Szövetsége VI. kerületi csoportjai elhatározták, a 'Terézvárosi Közéleti Tömörülés' létrehozását. Céljuk a részt vevő szervezetek tevékenységének összehangolása, közös rendezvények tartása és az országgyűlési, illetve a tanácsi választásokra való felkészülés. Arra kérnek minden független demokratikus szervezetet, hogy csatlakozzanak a Tömörüléshez és vegyenek részt programjának kidolgozásában. A jelentkezéseket KATONA KÁLMÁN (MDF), illetve LUKÁCSY GÁBOR (SZDSZ) megadott címén és telefonszámán tehetik meg.”

A „szerv” intézkedésképpen a BM III/III. Csoportfőnökség részére fénymásolatot készített a küldeményről, majd a postaforgalom útján továbbították a címzetthez.

3. 2. Ha az Ellenzéki Kerekasztal tevékenységével kapcsolatos speciális (titkos, operatív) információszerzési eszközöket sorra vesszük, akkor első helyen a telefonlehallgatási technika áll, 30 esetben alkalmazták, a jelentések egyharmadának ez volt a forrása.⁷⁵ Második helyen a titkos megbízottak (19 eset) jelentései szerepeltek, harmadikként (17 eset, kb. 1/5-1/5) szoba-, helyiség-lehallgatásra került sor. Előfordult a levéllelőrzés is (9 eset), néhányszor pedig ügynöktől származott a jelentés (6 eset). Ritkán fordult elő az állambiztonsági tiszt (2), rendőri szerv (1), alkalmi kapcsolat (1) jelentése, illetve lakossági bejelentés (1).

Kifejezetten az Ellenzéki Kerekasztal üléseivel tizenhat alkalommal foglalkozott a NOIJ, ami az EKA megalakulásától (1989. március 22.) a tárgyalások első szakaszának végéig (1989. szeptember 18.) tartó időszak negyven ülését figyelembe véve, mintegy kétötödös megfigyelési arányt mutat. Ezek közül döntően - tizenegy esetben - a szobahallgatás eszközével élt az állambiztonsági szerv, két esetben pedig a telefonlehallgatás volt az elkészített NOIJ forrása. Csak egyetlenegyszer regisztráltak ügynöki jelentést (az összes többi vidéki helyszínhez kapcsolódott), amelyet a BRFK jelentett a III/III-as csoportfőnökségnek, egy valójában meg nem történt, 1989. május 11-i EKA-megbeszélésről. Május 10-én sor került ugyan egy EKA-ülésre, és azon valóban jelen volt - csak ezen az egy ülésen - egy külső, Duna-körös személy is, de itt egyáltalán nem került szóba a jelentésben szereplő Soros-féle támogatási ajánlat:

„Az ‘Ellenzéki Kerekasztal’ május 11-én megtartott megbeszélésén bejelentették, hogy a Soros Alapítvány egy képviselője megkereste a BZSBT-t, és felajánlotta anyagi támogatásukat. Arra kérte a társaságot, hogy gyűjtsék össze anyagi és felszerelési igényüket (az írószerektől a telefonig).”⁷⁶

Igaz, a jelentés szerint ennek tartalma nem ellenőrzött, viszont az információ forrása „megbízható”-nak minősített.

Az 1989. június 9-i ülés információi a szobahallgatáson túl - és egyedül ekkor - egy állambiztonsági tiszt értesüléseire is támaszkodtak. Tragikomikus a helyzet, mivel éppen Tölgyessy Péter azon panaszáról született operatív jelentés, miszerint gyanúja az, hogy az EKA folyamatos megfigyelés alatt áll.⁷⁷ Az EKA ülésén készült videofelvétel szövege a következő (az MSZMP és az Ellenzéki Kerekasztal között folytatott előkészítő tárgyalásokról van szó):

„Tölgyessy Péter: Mindenért kompenzációt kellett adni, ezért hihetetlen[ül] törekeny szöveg. Itt egy kicsi változtatás, akkor ők cserébe kérik már a sajátjukat. A szöveg talán hét oldal aláírásokkal [együtt], de 5-től fél 12-ig [csináltuk]. Kész volt nekik... Tehát nem ott fogalmaztuk. Kész szöveget írtuk át. És hát még egy tény. *Szinte bizonyos, hogy mindent tudnak, amit mi beszélünk.* Most már úgy néz ki, nagyon úgy néz ki. (Zétényi Zsolt töredékesen érthető közbeszólása: *Ne felejtse el, hogy telefonon is elég nyíltan beszélünk.*) Hát én inkább erre az esélyre gondolok. *Nagyon-nagyon jól értesültek voltak.* És voltak olyan pontok, ahol el szerettem volna érni bizonyos mondatokat. *Pontosan tudták, még az árnyalatokban is.* Rohadt kellemetlen volt, bocsánat. (Varga Csaba: *Kell egyébként helyszínt változtatni.*) Különösen, ha fontos dolog van, akkor *inkább azt javasolom, hogy közvetlen előtte tanácskozzunk.* Ha nagyon fontos dolog van. *Nem jut el odáig a hír.* Közvetlen előtte kellene tanácskozni, ha nagyon fontos dolog van. Nagyon rossz volt úgy tárgyalni. Nagyon rossz volt úgy tárgyalni, hogy... (Szakolczai György: *Igen, azt meg lehet érezni.*) Meg lehet érezni.”⁷⁸

A jelentés így adta vissza a történeteket:⁷⁹

„Az Ellenzéki Kerekasztal (EK) június 9-ei ülése végén TÖLGYESSY PÉTER aggodalmaskodva közölte, hogy az MSZMP-szakértőkkel folytatott előző napi megbeszéléseken úgy érezte, hogy azok előre ismerték az EK minden szándékát. Ezért az Ellenzéki Kerekasztal tagjai megállapodtak abban, hogy a jövőben üléseik helyszíneit változtatni fogják, és stratégiai fontosságú tárgyalásaik előtt szoros időpontban fognak tanácskozni, hogy ne legyen idő az MSZMP tájékoztatására. Tölgyessy észrevételezése alapján fokozták konspirációjukat és június 12-ei megbeszélésük színhelyét megváltoztatják.”⁸⁰

A Csoportfőnökség a tervezett új helyszín felderítésére intézkedést hozott, de az EKA a június 20-i ülését követően - a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások megkezdésekor - a jogi karról átköltözött az Parlament épületébe.

Érdeemes külön megvizsgálni, hogy a hitelesség és az informativitás szempontjából hogyan minősíthetők utólag az operatív információs jelentések. Az állambiztonság kiindulópontja mindenkor az, hogy csak az utólag történtek ismeretében dönthető el, hogy az adott eseménnyel kapcsolatban mely információk bizonyulnak fontosnak, és melyek jelentéktelennek. Ez a logika tehát más mércével mér, mint az utókor, amely már tisztában van a releváns tények körével, így számára minden egyéb megörökített esemény már érdektelen jelenség. A két szempont látásmódja teljesen eltérhet, de néha egybe is eshet.

Egy telefonlehallgatás útján szerzett információs jelentés szövege megjelent a Történeti Hivatal évkönyvében is.⁸¹ Ugyanakkor a nagyobb terjedelmű értékelő jelentések mindegyike szoba-, teremlehallgatás alapján került az információs jelentésekbe. Ezek közül az 1989. április 28-i,⁸² a június 7-i,⁸³ a június 15-i,⁸⁴ valamint a június 20-i⁸⁵ EKA ülésekről készült jegyzőkönyvek részben vagy egészben az eredeti jegyzőkönyvekhez kapcsolódva ismertetésre kerültek „A rendszerváltás forgatókönyve” kötetekben. A következőkben álljon itt néhány fontosabb jelentés az eddig még ismeretlenek köréből:

1989. május 2.:⁸⁶

„Az Ellenzéki Kerekasztal május 2-ai összejövetelén SÓLYOM LÁSZLÓ bejelentette, hogy a Duna Kör szervezésében május végén egy ülésztrájkot terveznek a Kossuth térre.

Ezt követően a TIB képviselője tájékoztatta a jelenlévőket a június 16-ai temetéssel kapcsolatos előkészületeiről. Bejelentette, hogy azon a független szervezetek is részt kívánnak venni, és mivel a 301-es parcella közelében csak 30 ezer fő fér el, ezért felmerült, hogy a rendezvényeket válasszák ketté. Azt tervezik, és az SZDSZ ügyvivői ezt már megtárgyalták, hogy a Kossuth téren legyen a ravatalozás, majd a tömeg a Hősök terére vonul, ahol megkoszorúzza az ‘ismeretlen felkelők’ (ismeretlen katona) sírját, és ezt követően menetelnének vagy utaznának a temetőbe. Felvetődött, hogy az öt koporsó mellett felravataloznának további kettőt is, amelyek a névtelen hősöket szimbolizálnák.

A demonstrációt mindenképpen - a hatalom negatív válasza esetén ravatalozás nélkül is - meg akarják szervezni, mivel úgy vélik, hogy létszámuk ‘bemutatása’ az MSZMP-vel folytatott tárgyalásokat is elősegítheti. Az elképzelések konkretizálására - azok szervezetenkénti megvitatását követően - egy későbbi időpontban kerül sor.

Bejelentették, hogy a független szakszervezetek és az EKA szempontjából fontos kapcsolatfelvételre került sor a lengyel Szolidaritással, amely konkrét segítségnyújtást ajánlott fel a kerekasztal-megbeszélésekkel kapcsolatban.”

1989. május 10.:⁸⁷

„A nyolc szervezet által létrehozott Ellenzéki Kerekasztal f. hó 10-én újabb összejövetelt tartott, melynek első napirendi pontjaként az MSZMP KB-nak a politikai egyeztető fórum létrehozására tett javaslatát vitatták meg. Álláspontjuk szerint ezzel az MSZMP egyoldalúan megszakította a velük folytatott előkészítő tárgyalásokat, és ismét vissza akar térni a Nemzeti Kerekasztal gondolatához, ami egyben az Ellenzéki Kerekasztal akcióegységének megbontását is jelentené. Az MSZMP megosztására irányuló politikáját ezért nemcsak a Kerekasztal, hanem az egész folyamat elleni támadásnak tekinti.

A vitában SZABAD GYÖRGY fontosnak tartotta annak kihangsúlyozását, hogy a KB-javaslat elismeri, a tárgyalások célja az egypártrendszerből a képviselői demokráciába való átmeneti időszak szabályozása, ami a szabad választásokon keresztül valósul meg. Azt

javasolta, hogy tekintsenek el az eddigi megbeszélések tapasztalatától, és keressék a MSZMP javaslatában azokat a pontokat, amelyekről pozitív ellentmondásba lendülhetnek. A gazdasági kérdések megvitatását a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája és a kormány közötti tárgyalások hatáskörébe utalta.

MÉCS IMRE kijelentette, hogy az Ellenzéki Kerekasztalba tömörülő politikai szervezetek képezik ma Magyarországon az MSZMP legkomolyabb tárgyalópartnereit. Rá kell mutatni arra, hogy miközben az MSZMP tárgyalóküldöttsége akadályozza az előkészítő tárgyalások eredményességét, az érdemi megbeszélések elkezdését, aközben nagy fontosságú törvényjavaslatokat készít elő. Mécs megkérdőjelezte az MSZMP szándékainak őszinteségét.

A hosszúra nyúlt, sokszor meddő és végig indulatos vitában megfogalmazódott, hogy olyan hatást kellene a MSZMP-re gyakorolni, amely a jelenlegi tárgyalóküldöttségnek egy reformpárti delegációval való felváltását eredményezné. Ennek lehetőségét személyes kapcsolataik felhasználásával tervezik kipuhatolni. Felmerült a reformkörökkel való közvetlen kapcsolat felvételének lehetősége is. Álláspontjukról válasznyilatkozatot fogalmaztak.

Második napirendi pontként a Duna-mozgalmak megjelent képviselői kérték az Ellenzéki Kerekasztal támogatását egy - a bős-nagymarosi beruházás okozta környezeti károk helyreállítását biztosító - alapítvány létrehozásához. A jelenlévők rövid és türelmetlen vita után közös vélemény kialakítása nélkül függesztették fel a kérdés vizsgálatát.

A rendezvény végén bejelentés hangozott el a Kereszténydemokrata Párt és a Magyar Függetlenségi Párt csatlakozási szándékáról. Az Ellenzéki Kerekasztal tagjai kérték ennek formális előterjesztését és a két párt taglétszámának és programjának ismertetését.

Az Ellenzéki Kerekasztal következő ülését 1989. május 19-ére tervezik.”

*1989. május 18.*⁸⁸

„1989. május 18-án újabb összejövetelet tartott a nyolc szervezet által létrehozott Ellenzéki Kerekasztal.

Első napirendi pontként elfogadták a május 20-án Szegeden megrendezésre kerülő MSZMP Reformköreinek Országos Találkozójának résztvevőikhez címzett ‘üzenetet’, amelyet az MDF és SZDSZ képviselői készítettek. Ezt megküldték az MSZMP Csongrád megyei Reformkörének.

Második napirendi pontként a párttörvénnyel kapcsolatos egyeztetésnél igen erős vita bontakozott ki. A vita során két irányvonal körül csoportosultak a vélemények. Az egyik szerint nem szükséges reagálni a törvénytervezetre, míg a másik, végül is fölülkerekedő nézet szerint szükséges a véleménynyilvánítás, mert különben a jelenlévők elsüllyednek a történelem homályába. Konkrét ötletként elhangzott, hogy forduljanak ‘felirattal’ a parlamenthez, a javasolt törvénytervezet életbelépése előtti átmeneti időszakkal kapcsolatos ellenvetéseik ügyében. A parlamenttől azt kérnék, hogy utasítsa a kormányt a Rádió és a TV lehetőségeinek biztosítására a Kerekasztal választási hadjárata során.

A költségvetésből felajánlott 80 millió forintos választási támogatás elfogadásával kapcsolatban azt az álláspontot fogadták el, hogy nem szabad két kézzel kapni egy ‘alamizsna’ után. Így kell leplezni a jelenleg már-már katasztrofális pénzügyi helyzetüket. A hatalom ugyanis könnyen sarokba szoríthatja a Kerekasztal tagjait, ha fény derül az anyagi szorultságukra.

A választási törvénytervezettel és a felajánlott pénzügyi támogatás elfogadásával kapcsolatban - mivel helyben nem tudtak érdemi döntést kialakítani -, bizottságot hoztak létre, amely megfogalmazza állásfoglalásukat, és arról a sajtót tájékoztatja.

Leszögezték, hogy a nyilatkozatnak az időhúzást kell szolgálni, mert jelenleg úgy tűnik, hogy a kétfelé szakadó MSZMP reformszárnya a kormányfő felzárkózásával a maga javára tudja fordítani a küzdelmet, s ez számukra kedvezne.

Az MSZMP és az Ellenzéki Kerekasztal közötti tárgyalások kapcsán Magyar Bálint 'kiútként' felvetette, hogy nem 'kétoldalú', hanem 'háromoldalú' tárgyalásokat kezdeményeznek, melynek résztvevői az MSZMP, a Kerekasztal, valamint a HNF és más szervezetek lennének. A javaslatról döntés nem született.

A területi 'kerekasztalok' megalakulásának eddigi tapasztalatai kapcsán negatív tanulságként értékelték a Tolna megyei szervezet és az MSZMP közötti tárgyalásokat, ahol kis híján megalakult az 'Egyeztető Tanács', ami a helyi kerekasztal önfelszámolását jelentette volna. Annak érdekében, hogy hasonló esetek ne fordulhassanak elő, a 'Központi Kerekasztal' felhívással fordul a területi szervezeteihez.

Mécs Imre részletes tájékoztatót tartott az 1989. június 16-ai temetés legújabb elképzeléseiről. E szerint a ravatal felállítására a Hősök terén kerülne sor, és a délelőtti megemlékezésekkel, koszorúzásokkal telne. Gépkocsi-konvoj vinné a koporsókat a temetőbe, ahol 20-30 000 ember venne részt a szűkebb kegyeleti aktuson és az emlékmű alapkövetésénél. A TIB kérte az Ellenzéki Kerekasztal segítségét a lebonyolításhoz. Közös nyilatkozat kiadására kerül sor, amelyben követelik, hogy a tömegkommunikációs eszközök részletesen közvetítsék az eseményeket. Az SZDSZ képviselője elmondta, hogy Kéthly Anna holttestét haza kívánják hozatni, és a 301-es parcellába kívánják nyugalomra helyezni.

A főbb kérdések megvitatása után megállapodtak abban, hogy a Duna Kör által Ausztriába küldendő 'Jószolgálat' delegációban a TDDSZ, az MDF, a FIDESZ és a Kisgazdapárt egy-egy tagja vegyen részt.

Buda Géza a 'Szolidaritás Állampolgári Bizottságának' vezetője kérte, hogy a lengyelországi választások segítésére állítsanak fel ellenőrző bizottságot, amelynek feladata az itt élő lengyel állampolgárok 'szavazási tisztaságának' szavatolása lenne. Egyben kérte röpiratok elkészítését, a 'Szolidaritás' szavazatainak gyarapítása érdekében. A kérést támogatólag megszavazták.

A Független Jogász Fórum képviselője bejelentette, hogy elkészült a Btk. módosításáról szóló tanulmánytervezet, melyről 1989. május 23-án sajtótájékoztatót tartanak.

A Nyilvánosság Klub kérését Óry Csaba tolmácsolta, hogy amennyiben létrejön a tárgyalás az MSZMP-vel, azon a 'nyilvánosság védelme' érdekében megfigyelőként részt vehessenek.

Vitát folytattak egy saját napilap kiadásának megszervezéséről. Ezt elvetve, abban egyeztek meg, hogy a Honpolgár című kiadványt fejlesztik az ellenzéki szervezetek közös sajtóorgánumává.

Vigh Károly bejelentette, hogy 1989. június 6-án, Bajcsy-Zsilinszky Endre születésének évfordulóján koszorúzást rendeznek, amelyre a BZSBT az Ellenzéki Kerekasztalt is meghívta.

Az Ellenzéki Kerekasztal következő ülését 1989. május 24-ére tervezik.”

1989. május 24.:⁸⁹

„1989. május 24-én újabb összejövetelt tartott a nyolc szervezet által létrehozott Ellenzéki Kerekasztal.

Megtárgyalták az MSZMP reformköreinek szegedi tanácskozásán elhangzott javaslatait, nyílt levelét, és ezzel kapcsolatban kialakítandó álláspontjukat.

Egyhangúan megállapították, hogy a reformszárny sikerében érdekeltek, azt indirekt eszközökkel segíteniük kell, de egyelőre az Ellenzéki Kerekasztalnak a hatalom birtokosaként fellépő MSZMP-centrummal kell tárgyalnia.

Elhangzott, hogy a hatalom képviselőjével közvetlen tárgyalásokba kellene bocsátkozni, és egységes álláspont alakult ki arról is, hogy a 'hatalmat' legalábbis PB-tag kell hogy képviselje, de nem tartották lehetetlennek a főtitkárral való személyes kapcsolatot sem.

Megállapodás született arról is, hogy a 'Kerekasztalnak' fel kell adnia az állandó tagadás pozícióját, s ezt a közvélemény tudtára kell adni, ezért 1989. május 27-én a Napzárta című műsorban aktuális helyzetelemzést kell adniuk az Ellenzéki Kerekasztal álláspontjáról. Ebben ki kell térni annak a véleménynek a tarthatatlanságára, mely szerint a Kerekasztal elutasította az MSZMP tárgyalási javaslatait. Véleményüket nyilatkozat formájában kívánják közreadni.

A párttörvény tervezetét, mivel azt az MSZMP nem egyeztette velük, elfogadhatatlannak tartják.

A vita során éles véleménykülönbség alakult ki a történelmi pártok és az 'új' szervezetek képviselői között. Többen, így például a szociáldemokraták hangsúlyozták, hogy a megváltozott helyzetre rugalmasan kell reagálni, míg Tölgyessy Péter és Mécs Imre azt hangsúlyozták, hogy az Ellenzéki Kerekasztalnak korábbi tárgyalási pozícióját kell megerősíteni, nem bocsátkozhat napi alkuba a kormánnyal és az Országgyűlés elnökével, míg Orbán Viktor azt emelte ki, hogy alapvetően nem változtatta meg a hatalmi viszonyokat a reformkörök 'zajkeltése' és a kormány 'eltáncolása', ami lehet, hogy csak taktikai fogás.

Tölgyessy Péter szerint az Ellenzéki Kerekasztal 'csak egy labda az MSZMP-n belüli hatalmi harcok során', és ezt úgy kell kihasználniuk, hogy az az MSZMP hatalmi centrum áthelyeződését eredményezze. Az Ellenzéki Kerekasztal 'akkor nyerhet', ha ragaszkodik eredeti tárgyalási pozíciójához, és nem cselekszik nyomás alatt.

Varga Csaba a Néppárt nevében elfogadta azt a javaslatot, hogy a tárgyalásokat a legmagasabb vezetői szintekre helyezték.

Az EKA tagjai ellenzésüket hangoztatták a Független Szakszervezetek Ligájával szemben, mert szerintük a Minisztertanáccsal folytatott tárgyalásai során olyan politikai tárgyalásokba bonyolódott, amely már a Kerekasztal területe. Legközelebbi feladatként azt jelölték meg, hogy május 29-én megpróbálnak egy találkozót létrehozni a parlament független képviselői csoportjával és az MSZMP frakciójával, amelyen 'bemutatkoznának a Tisztelt Háznak'. Kísérletet tennének arra - sajtónyilvánosságot is igénybe véve -, hogy a képviselőket meggyőzzék álláspontjukról, miszerint a parlament ülészakán kezdeményezzék a törvénytervezetek vitájának levételét a napirendről.

Mécs Imre tájékoztatta a jelenlévőket a TIB legutóbbi üléséről. Új elemként merült fel, hogy nem járulnak hozzá a hivatalos szervek részvételéhez a június 16-ai temetésen, mert az ellenkezne Nagy Imre végakarátával, és amúgy is visszatetszést keltene.

Elhangzott, ha a kormány sebtében rehabilitálná Nagy Imrét, akkor sem koszorúzhatna, mert például a gazdaságpolitikai ügyekkel foglalkozó államminiszter is részese volt a Központi Bizottságnak, amely korábban állást foglalt az ügyben.”

1989. május 31.:⁹⁰

„Az Ellenzéki Kerekasztal május 31.-én tartott összejeövetelén napirenden kívül elsőként a TV/2 egyik jelen lévő szerkesztőjének megkeresését tárgyalták. A TV tervei szerint ugyanis a június 2-ai Napzáróban egyórás vitára kerülne sor az MSZMP reformszárnya és az Ellenzéki Kerekasztal képviselői között.

A megjelentek közül többen tiltakoztak az ellen, hogy a fennálló ellentéteket összerosva, egy asztalhoz üljenek június 16-a előtt a reformkommunistákkal egy látványos ‘összeborulást’ demonstrálva. Ezért abban állapodtak meg, hogy a június 2-ai TV-műsorban csak az Ellenzéki Kerekasztal tagjai nyilatkoznak.

Az Ellenzéki Kerekasztal tagjai közül többen nehezményezték, hogy kiszolgáltatottak a tömegtájékoztatásnak, s nyilatkozataik sem mindig sikerülnek. TÖLGYESSY PÉTER azt emelte ki, hogy az MSZMP jól megszervezett sajtókampánnyal nagy előnyre tett szert a tárgyalásokat zsákutcába juttató magatartása utáni 2-3 napos nyilatkozatdömpinggel. A FIDESZ képviselői úgy vélték, hogy június 16-a után alapvetően megváltoznak az erőviszonyok, és akkor már ők diktálnak.

Ezután SÓLYOM LÁSZLÓ és Tölgyessy Péter ismertette az MSZMP által javasolt négyoldalú tárgyalási modellt. SZABAD GYÖRGY válaszként két lehetséges tárgyalási taktikát vázolt fel. Az ‘A’ változat szerint a két fő tárgyalófél mellett a harmadik oldal csak megfigyelői státusú szervezetekből állhatna. A ‘B’ változat szerint döntési joga csak az MSZMP-nek és az Ellenzéki Kerekasztalnak lenne, a harmadik oldalnak különvélemény hangoztatási lehetőséget adnának, mert így lehetővé válna a Münnich Ferenc Társasághoz hasonló obstruáló szervezetek kikapcsolása. Solyom László olyan további szűkítést javasolt, hogy a harmadik oldalon ülők csak az őket érintő kérdéseknél legyenek jelen. (Például: a SZOT csak a gazdasági témaköröknél).Végül kisebb változtatásokkal a FIDESZ által javasolt ‘A’ változattal való indítást fogadták el.

Vita alakult ki a tárgyalások időzítése körül is. Szabad György hangsúlyozta, hogy június 16-a után a hatalom felszabadul félelméből, és így kevésbé tudnák nyomás alatt tartani. Ezért az érdemi tárgyalások első plenáris ülését, a bizottságok kijelölését mindenképpen 16-a előtt kell megejteni. FODOR GÁBOR, KÖVÉR LÁSZLÓ, Tölgyessy Péter és SZABÓ MIKLÓS azt az álláspontot képviselte, hogy a hatalmat június 16-ával lehet megsarolni, így most van esélyük az ‘A’ változat kikényszerítésére. Véleményük szerint úgy kell tárgyalni az MSZMP-vel, hogy azt a látszatot keltsék bennük, miszerint június 16-a előtt tető alá hozhatók az érdemi tárgyalások, de azt valójában június 16-a és a Bush látogatása közé célszerű időzíteni. Úgy érzik, hogy növeli esélyüket az MSZMP-n belül fokozódó hatalmi harc is.

Az Ellenzéki Kerekasztal végül az alábbi tárgyalási utasítást adta a delegátusainak:

- az EK az MSZMP előterjesztésének jelentős elemeit elfogadja;
- lehetőséget lát arra, hogy június 11-én ünnepélyes keretek között lezárják az előkészítő megbeszéléseket;
- elfogadja, hogy plenáris üléseken az Országgyűlés elnöke adja meg a szót;

- a harmadik oldalon ülő, megfigyelői státusban tanácskozási joggal résztvevők közé az EK senkit nem kíván meghívni;
- a két delegátus felhatalmazást kap arra, hogy szükség esetén, második körben kiegészítést fűzzön a harmadik oldal tárgyalási pozíciójához (ami a különvélemény-alkotás jogát takarja);
- a delegátusok javaslatukat azzal zárják, hogy a fenti elképzeléstől való mindennemű eltérés az EK újbóli összehívását eredményezi, és így nem látnak reményt június 16-a előtt az érdemi tárgyalások megkezdésére;
- a delegátusok udvarias magatartást tanúsítanak és a fentiekén kívül nem adnak okot a tárgyalások megszakítására.

Az Ellenzéki Kerekasztal tagjai nem emeltek kifogást az ellen, hogy az előkészítő tárgyalásokat a felügyelő KB-titkár szentesítse - mintegy 'jutalomképpen' -, és reményüket fejezték ki, hogy az MSZMP tárgyaló delegációjában helyet kap a társadalompolitikai ügyekért felelős államminiszter.

A tárgyalási utasítás meghatározását követően szóba került, hogy az Ellenzéki Kerekasztal jó indulatú sügást kapott - ARA KOVÁCS ATTILÁ-n keresztül - arra vonatkozóan, hogy Bush elnök budapesti látogatásakor esetleg beiktatná programjába a szervezettel való találkozást, ha erre meghívólevelet kapna. A kapcsolatfelvétel lehetőségét, ezzel a világsajtó elé való kilépést a jelenlévők lelkesen támogatták, és megbízták KÓNYA IMRÉ-t a levél megfogalmazásával, valamint célba juttatásával.”

1989. június 19.:⁹¹

„1989. június 19-én újabb összejövetelt tartott az Ellenzéki Kerekasztal, amelyen Magyar Bálint tolmácsolta Mark Palmer kérését, miszerint a nagykövet - kifejezetten gazdasági kérdéskörökben - újabb eszmecserét kíván folytatni az Ellenzéki Kerekasztallal.

Palmert a beruházási kérdések, a reprivatizálás, a támogatások csökkentése és a külföldi tőke vonzasköre mellett az érdekli, hogy 'mi legyen a Nyugat szerepe a magyar gazdaság helyreállításában?'

Palmer ezen kívül meg akarja ismerni az Ellenzéki Kerekasztalhoz tartozó egyes pártok kialakított álláspontját antiinflációs és munkanélküliség-csökkentést célzó politikájukról. Tájékozódni akar az árellenőrzéssel, a lakáskérdésekkel, és egyéb szociális problémák megoldásával kapcsolatos elképzelésükről.

A megbeszélésre a tervek szerint június 27-én, a Ellenzéki Kerekasztal parlamenti munkaszobájában kerül sor.

Ezt követően Kerényi Imre tájékoztatást adott az Ellenzéki Kerekasztal 'TV bizottságának' megalakulásáról. Az Ellenzéki Kerekasztal taktikai megfontolásból nyilatkozatban kívánja támogatni a televíziónál folyó szakmai öntevékenység kibontakozását, saját igényeit is csak ajánlások formájában fogja megfogalmazni, és nem fog nyomást gyakorolni a televízióra.

Magyar Bálint és Varga Csaba tájékoztatást adott az MSZMP szakértőivel folytatott tárgyalásokról.

A vita során Szabad György és a kisgazdák támadásokat indítottak a delegátusok ellen, mondván, hogy azok az Ellenzéki Kerekasztal felhatalmazása nélkül, kabinetpolitikára emlékeztető módon, 'alosztályvezetőkkel' állapotok meg a legfontosabb kérdésekben, témakörökben és a bizottságokban ezért elveszíthetik a nép bizalmát, nem lesz tömegtámogatásuk, mert az a vélemény alakulhat ki, hogy a színpalak mögött egyezkednek.

Nem volt egységes a Kerekasztal megítélése a hat gazdasági albizottság felállítását illetően sem. Magyar Bálint fontosnak tartotta ezekben a bizottságokban való érdemi munkát, mert csak így tudják megakadályozni azt, hogy a hatalom kedvezőbb tulajdonosi helyzetbe kerüljön a választásokig. Most lehetőséget lát ennek elkerülésére, ha kikényszerítik ennek törvényi garanciáit.

Szabad György szerint az Ellenzéki Kerekasztalnak a demokratikus átmenet szabályait kell kidolgoznia, minden egyéb kérdés az új legitim parlament hatáskörébe tartozik, így a gazdasági kérdésekben el kell kerülniük az időhúzás látszatát, a gyors tulajdoni átrendeződés elkerülésének garanciáit a politikai egyeztető fórumon kell megbeszélni, de azokról nem szabad jogszabályokat alkotni.

Megállapodtak abban, hogy a kormánytól egy olyan nyilatkozat kiadását kérik, amelyben a kormány kötelezi magát arra, hogy az életkörülmények megőrzését minden kérdés fölé helyezi.

A megbeszélés során, a garanciák kérdéskörében fel kívánják vetni az ÁB szervek korlátozását, ellenőrzését, a fegyveres erők politikai semlegességének biztosítását (politikai csoportfőnökség, pártszervezetek), a munkásörtség helyzetét, az egyéb paramilitáris alakulatok (MHSZ, polgári fegyveres őrőség) kérdéseit, a fegyverviselési jog felülvizsgálatát, a fegyveres testületek szabályzatának nyilvánosságra hozását.

Az összejövétel végén megállapodtak abban, hogy az Ellenzéki Kerekasztal egyik összejövételén - kérésre - részt vehet Király Béla és más emigráns személyiségek is.”

Végigtekintve a Napi Operatív Információs Jelentések során, az a furcsa jelenség tapasztalható, hogy a NOIJ szintjén éppen akkor szakadt meg az információgyűjtés, amikor 1989. június 26-tól az EKA-ülések színhelye az Országház 55. sz. tanácstermébe - mintegy megfigyelhetőbb közegbe - került. Ez azonban csakis az EKA üléseire vonatkozott, mivel a tárgyalásokon kívüli események követése továbbra is napirenden szerepelt.⁹²

A fentiek alapján könnyen lehet, hogy inkább a megválaszolandó kérdések sokasodtak, mintsem a biztos ismeretek köre tágult volna. Két közkeletű rögeszme, legenda, mítosz lebeg a közelmúlt és a jelen homályában, amelyek cáfolata éppúgy várat magára, mint esetleges igazolásuk. Az egyik szerint a rendszerváltást lényegében az állambiztonsági szervek segítségével vezényelte le egy szűk, konspiráló csoport. Ennek célkitűzései, szándékai, tervei valósultak meg az átalakulás során, és valójában ennek tagjai mentették át - gazdaságivá konvertálva - korábbi politikai hatalmukat. Ezzel szemben a másik álláspont az ellenzéki értelmiségi-politikai elit heroikus harcaként szeretné láttatni a rendszerváltás egészét, amely a demokrácia és a jogállamiság diadalát eredményezte a rút zsarnokság felett. A helyzet furcsasága az, hogy mindkét teória mellett és ellen felsorakoztathatók érvek, végső soron akár forrásértékű dokumentumokra is támaszkodva. E folyamat rendkívüli összetettsége általában nem zavarja azokat, akik szilárd elkötelezettségek valamelyik kizárólagos ideának, miközben az ilyen típusú érvelések olykor alkalmasak egy racionális indoklási folyamat látszatát kelteni.

Az iratok hiánya az elemzés torzulásaihoz vezethet oly módon is, hogy az éppen rendelkezésre álló dokumentumok jelentősége aránytalanul felértékelődik akkor is, ha az események valódi menetében csupán bagatell epizódról van szó. Másfelől az iratok - ha mégis rendelkezésre állnak - ugyanúgy képesek hiteles tájékoztatást nyújtani, mint teljes mértékben félrevezetni. Ráadásul a titkosszolgálatok területén egy dokumentumról eleve feltételezhető a szándékoltan dezinformatív funkció, esetleg az irat „fedő” jellege kiszámíthatatlan (mások számára: jól kiszámított) irányba terelheti a figyelmet. Közismert (hiba)források lehetnek az egyre szaporodó számban megjelenő visszaemlékezések is. Ezek általában alig többek fiktív elbeszélő szerkezettel, sajátos nézőponttal rendelkező narratíváknál, mégis természetes igényt támasztanak arra, hogy a történelmi dokumentumok hitelességével fogadják őket. Mindezekből - pesszimista módon - az valószínűsíthető, hogy a rendszerváltás és ezen belül az állambiztonsági szervek valódi története teljes egészében soha nem válik ismertté. Az értelmezést, magyarázatot kívánó események mögött általában sejthető az oksági összefüggések bizonyos minimuma. Ha ez is rejtve marad, akkor csak a találgatások szintjén indulhat meg az „oktuldajdonító ítéletek” kialakítása. Úgy tűnik, mintha pillanatnyilag ezen a szinten folya a jelenkor-történelmi politikakutatás.

Az itt megválaszolandó kérdések is tulajdonképpen csak találgatásokhoz vezetnek el. Mi történt volna akkor, ha a Belső Biztonsági Szolgálat az általa megfogalmazott „jogállamiság” kizárólagossága mellett foglalt volna állást, és ezt külső politikai álláspontok is megerősítették volna (mint ahogyan a szocialista jogállam hívei ezt alkotmányos tétellé is kívánták emelni)? Kik és milyen mértékben támaszkodtak az állambiztonsági jelentésekre a hatalom reprezentánsai közül, és milyen eredménnyel? Vajon ezek az iratok az improduktív információgyűjtés szenvedélyét, vagy a „mi mindent tudunk” fölényét jelentették-e mindenkori felhasználóik számára? A feleslegesség-tudat, az elhivatottság, esetleg a fanatizmus határozta-e meg a belsőleg igen összetett hivatásos, elhárító tisztii állomány ekkori döntéseit? Sejtették-e, hogy amikor 1986-tól az ellenségkép az „összeesküvés-elméletek” felől átsúszott az „ideológiai diverzió” koncepciójában irányába, akkor már defenzívába szorult a belbiztonsági szervezet? Érezték-e, hogy a biztonsági szolgálat hagyományos világképén a felső politika már túllépett? Vagy inkább azoknak volt igazuk, akik úgy vélték, hogy bárhogyan is alakul a nagypolitika, ezek az információk valamilyen módon mindig fontosak maradnak?

Az állambiztonsági szolgálat problémáinak felsőszintű, politikai megítélése és az operatív munka végrehajtási szintje 1989 elejétől láthatóan egyre távolabb kerültek egymástól. Ugyanakkor újabb, láthatatlan összefonódások és - tartós vagy taktikai - együttműködési formák is kialakultak. Vajon mennyit profitáltak ekkor a politikai vezetés bizonyos csoportjai abból, hogy jobban, gyorsabban informálódhattak másoknál? Nyilván nemcsak az ellenzék/MSZMP dichotómia mentén vált szét a politikai mező, tagoltsága ennél jóval differenciáltabb volt. Hogy mennyiben voltak, lehettek áldozatai, hősei esetleg kollaboránsai ennek a folyamatnak az ellenzék, az Ellenzéki Kerekasztal bizonyos csoportjai, egyes résztvevői - azt is csak találgatni lehet.

Az tény, hogy minden állambiztonsági szerv, de főképpen a Belső Biztonsági Szolgálat a politikai rendszer részeként működött.⁹³ Tevékenységük eredményeként született meg az Ellenzéki Kerekasztal héthavi tevékenységével kapcsolatos információs jelentések halmaza, amelyből jelenleg nyolcvannégy ismeretes. Hogy ez sok vagy kevés, hasznos vagy érdektelen, általánosságban nem mondható meg, ezt felhasználásuk mindenkori helyi értéke határozza meg. A telefonlehallgatások, helyiség-lehallgatások, megfigyelések, titkos kutatások, bizalmas nyomozások mindig rendkívül költséges operatív eszközök bevetését jelentették, a feldolgozás, értékelés, jelentés, nyilvántartás munkája további nagy létszámú apparátust igényelt. Egy nagy szervezet, amely sokféle munkát végzett. „A ‘cég’ együtt bukkott a rendszerrel” -

sóhajtott fel rezignáltnan a belső elhárítás utolsó csoportfőnöke. Szkeptikusabb szemlélők szerint viszont nem is olyan végleges ez a bukás, főként, ami a 'céget' illeti. Utóéletének firtatása viszont már a napi politika terepére sodorná a figyelmet. Mindenesetre talán nem felesleges felidézni tíz év távlatából azt az ironikusan abszurd követelést, amely 1989 elején elhangzott: „állítsátok helyre az ÁVH-t - hogy végre látni lehessen!”⁹⁴

Függelék

A BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség Ügyrendje

[...]

I. fejezet

A Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség feladatai

1. A Magyar Népköztársaság állambiztonsági feladatait a Belügyminisztérium (a továbbiakban: minisztérium) egységes szervezetében a belügyminiszter (a továbbiakban: miniszter) közvetlen alárendeltségében a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség (a továbbiakban: Főcsoportfőnökség) látja el, a fegyveres erők és fegyveres testületek, az állami, társadalmi, gazdasági szervek és az állampolgárok hatékony közreműködésével.

Munkáját a Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai, irányelvei, a Magyar Népköztársaság törvényei és más jogszabályai, továbbá a belügyi rendelkezések és iránymutatások alapján végzi.

2. A Főcsoportfőnökség feladatai:

a) titkos információkat szerezni az imperialista, kapitalista államoknak és a velük együttműködő szervezeteknek a Magyar Népköztársaság érdekeit veszélyeztető politikai, gazdasági, katonai és műszaki tudományos, továbbá kulturális tevékenységéről, valamint hazánk külpolitikai, gazdasági és kereskedelmi érdekeit szolgáló kérdésekről;

b) intézkedéseket fogantatosítani a Magyar Népköztársaság kül- és belpolitikai érdekeinek megvalósítását szolgáló kérdésekben, az ellenséges szervek megtévesztése, tervei végrehajtásának megakadályozása és erőinek bomlasztása végett;

c) felderíteni, leleplezni, megakadályozni az ellenséges hatalmaknak és szervezeteknek, valamint az országon belüli ellenséges erőknek a Magyar Népköztársaság ellen irányuló terveit, behatolási lehetőségeit, formáit, együttműködésük módját és tevékenységét;

d) felderítő és megelőző intézkedések rendszerével védelmezni a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi, gazdasági intézményeit és állampolgárait, továbbá fegyveres erőit, fegyveres testületeit és rendészeti szerveit, ezek objektumait, személyi állományát, az állam- és katonai titkokat, a kémek, kártevők és más ellenséges elemek tevékenységével, az imperialista hatalmak fellazítási törekvéseivel szemben;

e) felderítést, előzetes ellenőrzést, bizalmas nyomozást folytatni a bűncselekmények elkövetésével gyanúsítható, illetve az ellenséges magatartást tanúsító külföldi és magyar állampolgárok ügyében;

f) ellátni a ki- és beutazásokkal, az útlevel-ügyekkel kapcsolatos állambiztonsági feladatokat;

g) a BM Kormányórséggel és a minisztérium szerveivel együttműködve biztosítani meghatározott magyar és külföldi pártvezetők, állam- és kormányfők, kormánytagok operatív védelmét;

h) biztosítani a párt- és kormányvezetés nemzetközi titkosított hírsziszteméhez a rövidhullámú rádió összeköttetési csatornákat, valamint az állambiztonsági operatív munkával összefüggő rádió-összeköttetést;

i) irányítani, segíteni és ellenőrizni a minisztériumoknál és országos hatáskörű szerveknél az állam- és szolgálati titkok védelmével kapcsolatos feladatok, valamint a rejtjelző munkával összefüggő rendelkezések végrehajtását;

j) nyomozást folytatni és büntetőeljárást kezdeményezni az állam és az emberiség elleni, valamint a politikai jellegű bűncselekmények elkövetésével gyanúsított magyar és külföldi állampolgárokkal szemben;

k) közreműködni és részt venni a minisztérium más bűnüldöző szervei feladatainak eredményes teljesítésében. Együttműködni és segítséget nyújtani a Magyar Néphadsereg Vezérkar Felderítő Csoportfőnöksége operatív feladatainak eredményes teljesítésében.

3. A Főcsoportfőnökség jogkörébe tartozó feladatok ellátásáról az állambiztonsági miniszterhelyettes (főcsoportfőnök) - a miniszter közvetlen alárendeltségében - a Főcsoportfőnökség szervei útján gondoskodik. A Főcsoportfőnökséget egyszemélyi felelős vezetőként irányítja, továbbá ellátja a hatáskörébe utalt feladatokat végző szervek országos irányítását, szakfelügyeletét és ellenőrzését.

4. A Főcsoportfőnökség szervei egymással és a minisztérium más szerveivel szorosan együttműködve, egységben és egymást kölcsönösen segítve végzik a hatáskörükbe utalt állambiztonsági és más, össz-belügyi feladatok végrehajtását.

5. A Főcsoportfőnökség szervei az állam biztonságának védelmével és fenntartásával kapcsolatos feladataik ellátása során együttműködnek az állami, társadalmi, gazdasági szervekkel, a fegyveres erőkkel, a fegyveres testületekkel, a rendészeti szervekkel, továbbá támaszkodnak a belügyi munka önkéntes segítőire.

6. A Főcsoportfőnökség szervei építenek a munkájukat közvetlenül segítő állampolgárok széles körű támogatására;

a) kapcsolatot tartanak a feladatuk végrehajtása érdekében az állami, társadalmi szervek, intézmények, szervezetek és egyesületek vezetőivel és az adott területtel összefüggő állambiztonsági vonatkozású kérdésekben kölcsönösen segítik, tájékoztatják egymást;

b) az önkéntesség megtartásával kialakítják a feladatuk végrehajtásához szükséges társadalmi kapcsolatokat.

7. A Főcsoportfőnökség államközi, kormány és miniszteri megállapodások alapján, a miniszter jóváhagyásával együttműködik a szövetséges szocialista országok állambiztonsági szerveivel.

II. fejezet

A Főcsoportfőnökség szervezete, irányítása, szakirányító tevékenysége

8. A Főcsoportfőnökség szervezetileg:

- a) csoportfőnökségekre és
- b) önálló osztályokra tagozódik.

9. A Főcsoportfőnökség szervei:

- Miniszterhelyettesi Titkárság;
- BM III. Főcsoportfőnökség Operatív Koordináló, Ellenőrző és Titkársági Osztály;
- BM III. Főcsoportfőnökség Személyzeti Osztály;
- BM III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökség;
- BM III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökség;

- BM III/III. (Belső Reakció Elhárító) Csoportfőnökség;
- BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség;
- BM III/V. (Operatív-Technikai) Csoportfőnökség;
- BM III/1. (Vizsgálati) Osztály;
- BM III/4. (Operatív-Technikai Ellenőrző és Információt Feldolgozó) Osztály;
- BM III/5. (Rádió Elhárítási) Osztály;
- BM III/6. (Operatív Rövidhullámú Rádiószolgálati) Osztály;
- BM III/7. (Országos Rejtjel Központ) Osztály;

10. A Főcsoportfőnökség szerveinek irányítása és ellenőrzése az állambiztonsági miniszter-helyettes (továbbiakban: miniszterhelyettes) jogkörébe tartozik.

11. A rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei a Főcsoportfőnökség központi szakirányító szerveinek irányító, segítő és ellenőrző munkája mellett tevékenykednek. A munkájukra vonatkozó utasítások a rendőrfőkapitány útján adhatók.

III. fejezet

A Főcsoportfőnökség feladatainak ellátása során alkalmazható operatív erők, eszközök, módszerek és intézkedések

12. A Főcsoportfőnökség szervei, feladataik hatékonyabb végrehajtása, az állam biztonságának védelme érdekében, a szocialista törvényesség elveinek betartásával, jogszabályokban foglalt nyílt és titkos operatív erőket, eszközöket, módszereket és intézkedéseket alkalmazhatnak a külső és belső ellenség aknamunkájával szemben.

13. Nyílt erők, eszközök, módszerek és intézkedések:

a) mindazok az erők, eszközök, módszerek és intézkedések, amelyek alkalmazására a hatályos törvények és más jogszabályok, különösen a büntettekről, a büntetőeljárásról, az állam- és közbiztonságról, a szabálysértésekről, a rendőrségről vagy más belügyi feladatokról szóló rendelkezések és azok alapján kiadott belső szabályozások az állambiztonsági szerveket kötelezik, illetve feljogosítják;

b) a hivatalos kapcsolatok, amelyeket az állambiztonsági szervek alakítanak ki az illetékességi területükhöz tartozó minisztériumok, intézmények, vállalatok stb. azon vezetőivel, akik beosztásuknál, hatáskörüknél fogva kellő áttekintéssel rendelkeznek az adott terület helyzetéről és készséget tanúsítanak az állambiztonsággal összefüggő adatok szolgáltatására, az operatív munkát elősegítő egyes személyi és tárgyi feltételek biztosítására;

c) a társadalmi kapcsolatok, amelyeket az operatív tisztek alakítanak ki az állam elleni és politikai jellegű bűncselekmények eredményes megelőzése és felderítése érdekében, az állambiztonsági szempontból érdekelt területeken olyan személyekkel, akik elhelyezkedésük, lehetőségük és alkalmasságuk alapján képesek az állambiztonságot érintő kérdésekben rész- vagy kiegészítő információkat szolgáltatni az adott területen jelentkező egyes jelenségekről, eseményekről, személyekről.

14. A Főcsoportfőnökség az alábbi operatív erők, eszközök és módszerek foganatosítására, illetve felhasználására jogosult:

a) titkos külső figyelést alkalmazni;

b) titkos környezettanulmányt lefolytatni;

c) rejtett operatív-technikai lehallgatást és más megfigyelő eszközöket alkalmazni;

- d) *krimináltechnikai eszközöket titkosan alkalmazni;*
- e) *postai küldeményeket titkosan ellenőrizni;*
- f) *feladataik titkos ellátásához fedőigazolványokat készíteni;*
- g) *azonosítási eljárásokat titkosan foganatosítani (személyt, tárgyat, nyomot stb.);*
- h) *operatív nyilvántartást (adattárat) vezetni;*
- i) *magyar és külföldi állampolgárok által elkövetett szabálysértések és bűncselekmények nyomozását megszüntetni, illetve a megszüntetést az illetékes hatóságoknál kezdeményezni;*
- j) *ellenséges csoportok és szervezetek soraiba hálózati úton vagy hivatásos állományú beosztottal rejtetten beépülni, illetve azok egyes tagjait felhasználni az ellenséges tevékenység mélyreható felderítése érdekében;*
- k) *az ellenséget zavart keltő hírekkel félrevezetni;*
- l) *titkos vagy leplezett előállítást, kutatást és motozást foganatosítani.*

15. *A Főcsoportfőnökség az operatív erők, eszközök és módszerek igénybevétele során jogosult továbbá:*

- a) *magyar és külföldi állampolgárokkal szervezett, titkos kapcsolatot létesíteni és együttműködést fenntartani (hálózat), magyar állampolgárokat hírszerzés végett külföldre telepíteni;*
- b) *állampolgárokat nyíltan vagy leplezetten meghallgatni;*
- c) *gazdasági vagy a lakossággal közvetlen kapcsolatban álló más szervek, intézmények, a fegyveres erők és fegyveres testületek tevékenységét, szerveit (helyiségeit) - a párt- és társadalmi szerveket kivéve - felhasználni az operatív intézkedések fedésére, az adott szervekre vonatkozó kötelek megtartásával;*
- d) *a nemzetközi érintkezésben érdekelt állami és gazdasági szervek rendeltetés szerinti tevékenységének keretei között hírszerzést folytatni, hírszerzőket, csoportokat (rezidenturákat) szervezni és foglalkoztatni;*
- e) *tevékenységük titkosságának biztosítására hivatásos állományúakat és szolgálati épületeiket polgári fedéssel foglalkoztatni, illetve működtetni;*
- f) *rejtett módon külföldön, külföldi szervek és személyek fedésével hírszerzőt, illetve csoportot szervezni és foglalkoztatni;*
- g) *feladatukhoz irattári, levéltári, nyilvántartási adatokat összegyűjteni.*

16. *A titkos operatív erők, eszközök és módszerek alkalmazása nem korlátozhatja az állampolgárok törvényekben biztosított jogait, nem állhat ellentétben a vonatkozó jogszabályokkal és rendelkezésekkel. Ezek az erők, eszközök és módszerek a törvényt tiszteletben tartó állampolgárokkal szemben nem alkalmazhatók.*

17. *A Magyar Néphadsereg Vezérkar Felderítő Csoportfőnökségének katonai hírszerző feladataihoz a 14. pont a)-h) alpontokban felsorolt operatív erőket, eszközöket és módszereket - a Magyar Népköztársaság területén - a Főcsoportfőnökség szervei biztosítják, illetve foganatosítják.*

18. *A Főcsoportfőnökség szervei által a bűncselekmények megelőzése, felderítése, megszakítása és megakadályozása céljából alkalmazható titkos operatív erőket, eszközöket és módszereket, azok alkalmazásának rendjét jogszabályokon alapuló belügyi rendelkezések határozzák meg.*

19. A Főcsoportfőnökség szervei biztosítják a minisztérium más felderítő, bűnüldöző munkát végző szervei (BM, ORFK, BM Határőrség felderítő szerve, BM Belbiztonsági Osztály) részére - a külön jogszabályokban meghatározott feladatok ellátásához - a titkos operatív eszközöket, módszereket és intézkedéseket.

20. Az állambiztonsági intézkedések során alkalmazott operatív erők, eszközök és módszerek állam- vagy szolgálati titkot képeznek. A Főcsoportfőnökség valamennyi vezetőjének és beosztottjának kötelessége az operatív erők és eszközök, módszerek és alkalmazásuk titkosságát megőrizni, megőriztetni és védelmükről gondoskodni. Az állam- és szolgálati titkok védelme és a konspiráció biztosítása érdekében a vezetőkkel és beosztottakkal csak az közölhető, ami munkájuk végzéséhez szükséges.

A titkos operatív eszközök útján szerzett adatokat csak a hírforrás védelmével, megfelelő fedéssel szabad felhasználni.”

[...]

IV. fejezet: A miniszterhelyettes felelőssége, jogköre és feladatai

V. fejezet: A főcsoportfőnök-helyettesek jogköre és feladatai

VI. fejezet: A csoportfőnök és önálló osztályvezetők jogköre és feladatai

VII. fejezet: A Főcsoportfőnökség szerveinek feladata

[...]

21. „A BM III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökség feladata:

a) országos hatáskörrel tervezi, szervezi, irányítja és végrehajtja hazánk külpolitikai, gazdasági és tudományos-műszaki érdekeit szolgáló, a szocialista tábor országainak biztonságával összefüggő védelmi jellegű titkos információk és dokumentumok szerzését, aktív intézkedések foganatosítását;

b) tervszerű és célirányos felderítést folytat az ellenséges hírszerző, elhárító szervezetekkel, ellenséges szervezetekkel szemben;

c) végzi a nem baráti államokban működő magyar külképviseleti szervek, kolóniák operatív védelmét, s a titokvédelmet.

22. A BM III/III. (Kémelhárító) Csoportfőnökség feladata:

a) országos hatáskörrel tervezi, szervezi, irányítja, végrehajtja és koordinálja az ellenséges hírszerző szervek, fedőszervezetek, csoportok, személyek MNK elleni tevékenységének felderítését, leleplezését;

b) intézkedéseket foganatosít, játszmákat kezdeményez, akciókat szervez az ellenséges hírszerző szervek félrevezetésére;

c) országos hatáskörrel szervezi és végzi az illetékességi körébe tartozó népgazdaság-védelmi feladatokat;

d) állambiztonsági megelőző intézkedések rendszerével segíti a Magyarországon ideiglenesen állomásozó szovjet alakulatok elhárító szerveit az objektumok környezetének védelmében;

e) biztosítja az államtitok-védelem irányításából és ellenőrzéséből adódó feladatok teljesítését.

23. A BM III/III. (Belső Reakció Elhárító) Csoportfőnökség feladata:

a) országos hatáskörrel felderíti, ellenőrzi, korlátozza, megszakítja, intézkedéseivel megelőzi a kulturális területeken, az ifjúság körében támadó ellenséges erők, az egyházi reakció, a volt politikai elítéltek és a különösen veszélyes elemek ellenséges tevékenységét;

b) megszervezi az ellenség érdeklődésének középpontjában álló tudományos, kulturális, felsőoktatási objektumok operatív védelmét. Szervezi azon rendezvények operatív biztosítását, amelyeket az ellenség az állam rendjét, biztonságát veszélyeztető cselekmények elkövetésére kihasználhat;

c) sajátos eszközeivel végzi - a BM Kormányórséggel szorosan együttműködve - az illetékes szervek által meghatározott magyar és külföldi párt-, kormány- és állami vezetők operatív biztosítását.

24. A BM III/IV. (Katonai elhárító) Csoportfőnökség feladata:

a) felderíti a külső és belső ellenségnek a fegyveres erők ellen irányuló terveit, hírszerző szerveit, tisztjeit és ügynökeit. Megakadályozza behatolásukat, megszakítja, leleplezi tevékenységüket;

b) állambiztonsági megelőző intézkedések rendszerével segíti a parancsnokokat, a fegyveres erőket és a Varsói Szerződés tagállamait érintő állam- és szolgálati titkok, a személyi állomány, az objektumok, valamint a harci technika védelmében, a harckészültség biztosításában;

c) a fegyveres erők alkalmazási terveikhez igazodva végzi a mozgósítással és hadszíntér előkészítéssel kapcsolatos elhárítási feladatokat, az ezzel összefüggő határon túli operatív munkát.

25. A BM III/IV. (Operatív-Technika) Csoportfőnökség feladata:

a) biztosítja az operatív-technikai eszközöket (rendszerbeépítést és üzemeltetését, technikai szolgáltatásokat) a Főcsoportfőnökség, a minisztérium más bűnüldöző szervei és az MNVK Felderítő Csoportfőnökség feladatainak végzéséhez;

b) kielégíti az operatív munka vegyi-, fotó- és nyomdatechnikai és szakértői igényeit, végzi az állambiztonsági munkához szükséges okmányutánczási feladatokat, kidolgozza és szakfelügyeli a fontosabb hazai biztonsági okmányok védelmének rendszerét, ellátja a fedőokmányok kiadását;

c) ellátja az operatív-technikai, a rádió-lehallgatási és elhárítási, az állambiztonsági jellegű rejtjel- és biztonságtechnikai, a speciális technikai elhárítási, a vegyi- és nyomdatechnikai tudományos kutatási feladatokat; végzi, tervezi szervezi és koordinálja az ezekkel összefüggő laboratóriumi, intézeti kutatási és üzemi gyártási tevékenységet;

d) ellátja a párt- és kormányvezetés titkosított híröszeköttetési rendszer üzemeltetésével kapcsolatos műszaki, forgalmi és fejlesztésének tervezési, kivitelezési, fenntartási feladatait;

e) ellátja a kutatási, fejlesztési és ellátási hatáskörébe utalt eszközök, berendezések, anyagok tekintetében a költségvetés tervezési, koordinálási, pénzügyi, valamint beszerzési, anyaggyártási, szabályozási, nyilvántartási és ellenőrzési tevékenységét;

f) segítséget nyújt a Főcsoportfőnökség szerveinek éves és távlati operatív-technikai tervigényeik összeállításához, figyelemmel kíséri a Főcsoportfőnökség szerveinek operatív-technikai ellátási helyzetét; kidolgozza az üzemeltetett rendszabályok és eszközök operatív követelményeit.

26. A BM III/1. (Vizsgálati) osztály feladata:

- a) a törvényes rendelkezések és a jogalkalmazás jogpolitikai elvei betartásával és alkalmazásával nyomozást folytat az állam, a béke és az emberiség elleni bűncselekmények, a külföldre szökés, az állam- és szolgálati titoksértés, továbbá az állam biztonságát érintő egyéb jelentősebb bűnügyekben, teljesíti a hatáskörébe tartozó ügyekben jogsegélyegyezményeken alapuló megkereséseket, intézkedéseket és a kiadatással kapcsolatos teendőket;
- b) operatív felderítést végez az elhárítási körébe tartozó büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartottak között;
- c) a preventív bűnüldöző munka követelményeinek megfelelően ellátja a nyomozott ügyekkel kapcsolatos kriminológiai, értékelő-elemző, tájékoztató és nyilvántartási feladatokat.

27. A BM III/2. (Operatív Figyelő és Környezettanulmányozó) Osztály feladata:

- a) végzi az operatív szervek által ellenőrzés alá vont magyar és külföldi állampolgárok figyelését, titkos előállításokat foganatosít;
- b) a szükség szerinti figyellel biztosítja az operatív akciókat és közreműködik az MNK területén folyó fontosabb katonai csapatgyakorlatok és szállítások operatív védelmében;
- c) konspirált környezettanulmányokat készít;
- d) nyílt és operatív eszközökkel részt vesz a kapitalista országok Budapesten működő külképviseletei objektumainak, valamint egyes beosztottai lakásának védelmében és ellenőrzésében.

28. A BM III/3. („K” Ellenőrző) Osztály feladata:

- a) ellenőrzi az arra jogosult szervek által meghatározott személyek, szervezetek, objektumok és kapcsolataik postaküldeményeit;
- b) kivonja az ellenséges propaganda-anyagokat és egyéb ellenséges célú küldeményeket a postaforgalomból;
- c) az ellenséges tevékenység felderítése céljából meghatározott irányokban kutatómunkát végez a postaforgalomban.

29. A BM III/4. (Operatív-Technikai Ellenőrző és Információt Feldolgozó) Osztály feladata:

- a) az arra jogosult szervek igényei alapján operatív-technikai rendszabályokkal figyeli az állambiztonsági és egyéb bűnüldözési szempontból figyelmet érdemlő objektumokat, személyeket, csoportokat és ezek kapcsolatait, a róluk szerzett információkat rögzíti, értékeli, feldolgozza és megküldi az érintett vezetőknek;
- b) az országos adattári nyilvántartással naprakész áttekintést biztosít az alkalmazott 3/a és 3/e rendszabályokból. A feldolgozott információk értékelésével, a nyilvántartott adatok különböző rendszerezésével elősegíti az operatív irányító, koordináló tevékenységet.

30. A BM III/5. (Rádió Elhárítási) Osztály feladata:

- a) a rövidhullámú sáv tartományban rádió-elhárítási szakkérdésekben együttműködik a koordinációban részt vevő európai szocialista országok rádió-elhárító szolgálataival és annak koordinációs apparátusával;
- b) felderíti az ellenséges hírszerzés rádiós ügynökei, ellenállomásai és az ügynöki rádióközpontok adásait, továbbá az iskola kiképző, kísérleti, ügynökgyanús és ismeretlen rádióadásokat;

c) az operatív igények alapján lehallgatja a kapitalista országok külképviseleteinek hírközleményeit.

31. A BM III/6. (Operatív Rövidhullámú Rádiószolgálati) Osztály feladata:

a) kielégíti a külföldre irányuló operatív rövidhullámú rádió távközlési igényeket, biztosítja a belföldre és külföldre sugárzott rövidhullámú rádióadások ellenőrzését;

b) kielégíti a minisztérium szervei és az együttműködő európai szocialista országok belügyi állambiztonsági szervei közötti kétoldalú rövidhullámú rádió távközlési igényeket;

c) biztosítja a párt- és kormányvezetés nemzetközi titkosított hírendszeréhez rövidhullámú rádió-összeköttetési csatornákat.

32. A BM III/7. (Országos Rejtjel Központ) Osztály feladata:

a) speciális eszközeivel és módszereivel, az ellenség rejtjeles üzeneteinek megfejtése útján titkos információkat és dokumentumokat szerez hazánk és a szocialista országok védelme érdekében;

b) ellátja az MNK állami és hivatali titkainak rejtjelzéssel történő védelmével kapcsolatos szakfeladatok szervezését, irányítását, koordinálását;

c) hazánk területén ellátja a rejtjelszakértői tevékenységet.”

[...]

VIII. fejezet: A rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei

IX. fejezet: Az irányítás és a jogszabály kiadás általános szabályai

X. fejezet: Az ügyintézés és tájékoztatás általános szabályai

XI. fejezet: Vegyes rendelkezések

A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 26/1979. számú parancsa A BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség Ügyrendjének kiadásáról. 10-22/26/1979. i. sz. BM KI Parancsgyűjtemény (a továbbiakban: Pgy.). 202. sz. doboz. Hatályon kívül helyezte a 12/1990. sz. BM utasítás.

Jegyzetek

1. A szakpublikációk mellett az *Élet és Irodalom* című hetilap vállalta magára a feladatot, hogy hosszabb időn keresztül, folyamatosan, bő terjedelemben biztosít teret az 1990 előtt a Belügyminisztériumban keletkezett, főként állambiztonsági vonatkozású iratok jogi sorsa, ezek technikai hozzáférhetősége, a tudományos és társadalmi felhasználhatósága körüli vitának. „A (Történeti) Hivatal áldozatai” sorozatcím alatt megjelent hozzászólások egy része megtalálható az Interneten: < <http://es.fullnet.hu/Evergrns/dox/TH.htm> >

2. A jelenkor-történeti kutatások metodológiájával kapcsolatban fontos megállapításokat tartalmaznak: Glatz Ferenc: Jelenkortörténet és jelentörténet; Ormos Mária: A történettudomány forrásairól a 20. században; Litván György: Történetírásunk és jelenkorunk; Bacsoni Gábor: A Belügyminisztériumban, valamint szerveinél őrzött iratok és forrásértékük; Tóth Pál Péter: Kihallgatási jegyzőkönyvek mint történeti dokumentumok. Mindegyik in: Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Budapest: Osiris - 1956-os Intézet, 1995.; Joachim Gauck: A szembenézés nehézségei. Utószó a kommunizmus fekete könyve német kiadásához. In: Litván György (szerk.): *Sztálin és Európa, 1944-1953; Magyarország és a Kreml, 1949-1965. Évkönyv VI*. Budapest: 1956-os Intézet, 1998. 9-17. o.; Kenedi János: „Stasi-operett” Magyarországon. In: Hegedűs B. András (szerk.): *Az egykori állambiztonsági szervek és azok iratai*. Budapest: 1956-os Intézet, 1998.; Kőszeg Ferenc: Ügynöktörvények - rövid tanfolyam. In: uő.: *Lehetőségek kényszere. Publicisztikai írások, cikkek*. Budapest: Új Mandátum, 2000.; Markó György: A Történeti Hivatal 1997-1998. évi tevékenységéről. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve*. Trezor 1. Budapest: Történeti Hivatal, 1999. 11-23. o.; Rainer M. János: Állambiztonsági szervezet és személyes történelem. In: Rainer M. János - Standeisky Éva (szerk.): *Magyarország jelenkorban. Évkönyv VII*. Budapest: 1956-os Intézet, 1999. 11-17. o.; Rév István: Arkheion. (Kenedi János: Kis állambiztonsági olvasókönyv című könyvéről) *Beszélő*, 1998. 4. sz. 34-53. o.; Zinner Tibor: *XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945-1992*. Budapest: Rejtjel, 1999.

3. „Recent East-Central European experience reveals the consistent inability of newly available Communist era archives to ‘seal’ history.” Ethan Klingsberg: Case Closed on Alger Hiss? The Noel Field dossier. *The Nation*, 1993. november 8.

4. Glatz Ferenc: i. m. 27. o.

5. Ez a helyzet fordult elő a - később ismertető - *Jelentés a bel- és állambiztonság kérdéseiről a jelenlegi belpolitikai helyzetben* című, 1989 júniusában keletkezett belügyminisztériumi anyaggal kapcsolatban is. Az eredetileg a miniszteri iratok körében zárolt irat a MOL-ban, az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság iratállományának körében már visszaminősítésre került.

6. A volt állambiztonsági szervek iratanyagának a Történeti Hivatalban megkezdődött irattani feltárásának és feldolgozásának nagyszabású munkájáról és gondjairól lásd: Petrikné Vámos Ida: Iratok a Történeti Hivatalban. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve*. Trezor 1. Budapest: Történeti Hivatal, 1999. 29-58. o.

7. Az alosztályokra tagoltság ismertetését mellőzzük. Lásd: A Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökség ügyrendje. 80-233/1972. i. sz. In: A BM III. Főcsoportfőnökség és szerveinek ügyrendje. 45/52-32/1972. i. sz. BM KI Pgy. 139. sz. doboz.

8. „F” (Figyelő)-dossziét nyitott az operatív nyilvántartási rendszer külön azon társadalomra veszélyes, ellenséges személyekre, akik „a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendjével szemben a fellépés lehetőségét latolgatják, várhatóan fellépnek, magatartásukkal tényleges veszélyt jelentenek társadalmi rendszerünkre”. Lásd: A társadalomra veszélyes, ellenséges személyek nyilvántartása, figyelő dosszié nyitása, tartalma. A Belügyminiszter-helyettes 9/1982. sz. parancsa. BM KI Pgy. 234. sz. doboz.

9. MOL M-KS 288. f. 5./972. ö. e.; Idézi: Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék. (1968-1988) Dokumentumok*. Budapest: T-Twins, 1995.; E kiadvány tévesen jelöli meg további forrásként az *Irodalmi Újság* 1987. 3. számát. (Ebben a számban a *Javaslat a nyilvannosság reformjára* című dokumentum szerepel.) Helyesen: 1987. 2. sz. Az *Irodalmi Újság* jegyzete megemlíti: „Az itt közölt, szigorúan bizalmas párt dokumentumot Magyarországról juttatták el az *Irodalmi Újsághoz*”.

10. A Főcsoportfőnökségnek 1972-ben kialakított struktúrája módosult ugyan 1979-ben, de a III/III-as Csoportfőnökség tagoltságát ez érdemben nem érintette. [Lásd: A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 26/1979. sz. parancsa a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség Ügyrendjének kiadásáról. 10-22/26/1979. i. sz. BM KI Pgy. 202. sz. doboz.] Ugyanakkor a Belügyminisztérium „M” és Szervezési Csoportfőnökség 16-80/73/1989. számú iratára hivatkozva ismerteti a Csoportfőnökség módosított szerkezeti felépítését a Történeti Hivatal évkönyve, megjegyezve: „Az állambiztonsági főcsoportfőnökség belső reakció elhárításával foglalkozó részlegének, a III. csoportfőnökségnek a szervezete a rendszerváltást megelőző időszakra tovább differenciálódott. Egy évvel a csoportfőnökség megszüntetése előtt a korábbi négy osztály és két önálló alosztály helyett a részlegen már hét osztály és egy önálló alosztály tevékenykedett.” Ennek vázlatát is közli a tanulmány: III/III-1. (Egyházi reakció Elhárító) Osztály; 2. (Ifjúságvédelmi) Osztály, 3. (Ellenséges személyeket elhárító, rendkívüli eseményeket felderítő) Osztály; 4. (Ellenséges ellenzék fő erőit elhárító) Osztály 5. (Kulturális terület védelmével foglalkozó) Osztály; 6. (Ellenséges propagandaanyag készítését és terjesztését elhárító) Osztály; 7. Osztály (jelentőszolgálat, belső elhárítási adattár). [Lásd: Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve*. Trezor 1. Budapest: Történeti Hivatal, 1999. 88-89. o.] Fentiek értelmében tehát az egyházi, az ifjúsági vonallal, illetve a ellenséges személyek elhárításával foglalkozó (III/III-1, III/III-2, III/III-3) Osztályok változatlanul hagyása mellett ez utóbbtól elkülönítve, önálló egységként jött létre egy új kategória, az „ellenséges ellenzék” fő erői elhárításával foglalkozó III/III-4-es osztály. Ennek három alosztálya - az „F” dossziés személyek és a politikai elitéltek mellett - külön célpontnak tekinti a számításba veendő további ellenséges ellenzéki irányzatot: a radikális ellenzék („A” alosztály), a „szektásnak” minősített egykori és aktív párttagok, álbaldaliak („B” alosztály) valamint a nemzeti ellenzék („C” alosztály) kategóriáit. A korábban a kulturális területeken tevékenykedő ellenséges személyek elhárításával foglalkozó III/III-4. Osztályból 5. Osztály lett és hatodikként megalakult a kifejezetten operatív akciók végrehajtására szervezett új egység, az ellenséges propagandaanyag készítését és terjesztését elhárító Osztály. A tanulmány által hivatkozott irat tehát 1989-es keltezésű. Az előzményeül szolgáló belügyminiszteri parancs(ok)ra, a megjelenés időpontjára, illetve a végrehajtás(uk)ára kibocsátott módosított (esetleg új) ügyrendre vonatkozóan adatok nem állnak rendelkezésre. A III/III-as Csoportfőnökség 1986 után bekövetkezett, idézett átalakítására vonatkozó iratok tehát a Belügyminisztériumi Központi Irattárában nem találhatóak. A TH évkönyvén kívül csupán egyetlen munka idézi a III/III-as Csoportfőnökség szerkezetének ugyanezen modelljét, és ez is a Történeti Hivatal által összeállított tájékoztatóra hivatkozik. (Szilágyi Sándor: *A Hétfői Szabadegyetem és a III/III*. Budapest: Új Mandátum, 1999. 11. o.). Pedig a könyv által

tárgyalt időszakban - '70-es évek vége, '80-as évek eleje - még mindenképpen a korábbi (lásd: 7. sz. jegyzet) parancs, illetve ügyrend szerinti szervezeti felépítés volt érvényes. Mivel a III/III-as Csoportfőnökség 1986 után bekövetkezett, itt említett átalakítására vonatkozó iratok a BM KI Parancsgyűjteményében sem találhatóak, másrészt a pártdokumentáció sem utal ilyen egy ilyen, nagy jelentőségű átszervezésre (pedig a pártvezetés engedélye nélkül ilyen méretű változás nem mehetett volna végbe), ezért csak megszorításokkal lehet értelmezni a forrásként megjelölt iratot. Elképzelhető, hogy csak „M”, azaz mozgósítás esetére vonatkozó tervkonceptióra történik benne utalás. De lehetséges az is, hogy az állománytáblázatban (különböző pénzügyi megfontolások alapján) valóban végbement egy hét osztályvezetői státust tartalmazó rendszer kialakítása, anélkül azonban, hogy ez a valóságban is együtt járt volna az osztályok számának bővülésével. Ellene szól e feltételezett változásnak az a tény is, hogy a Budapesti Katonai Ügyészség által „a szolgálatra jelentős hátránnyal járó előljárói intézkedés elmulasztásának büntette” (azaz a „Duna-gate”) miatt Pallagi Ferenc, korábbi III-as Főcsoportfőnök és Horváth József, korábbi III/III-as Csoportfőnök ellen emelt vád irataihoz csatolták ugyan a Belső Biztonsági Szolgálat tervezett átalakítására vonatkozó iratokat, ezek azonban semmiféle adatot nem tartalmaznak a hét-osztályos tagoltságú szerkezetátalakítást illetően. (Zinner Tibor szóbeli közlése.)

11. Lásd: Az MSZMP Központi Bizottságának állásfoglalása. A politikai rendszer reformjának néhány időszzerű kérdéséről. (Tervezet). *Népszabadság*, 1989. február 16. A kerekasztal-tárgyalások megindulásához talán szerencsésen járult hozzá e meghozott döntések *Szigorúan titkos!* minősítése, hiszen ennek híre joggal növelte volna tovább az MSZMP-vel szembeni bizalmatlanságot.

12. 1989-ben is megfontolásra méltó maradhatott az a szerkesztőségi kommentár, amely a Politikai Bizottság fenti határozatának az Irodalmi Újságban történt 1987-es publikálását követte. Ebben Méray Tibor kifejtette: [A Politikai Bizottság] „Szavakban ugyan ‘elsődlegesen politikai módszerekkel’ történő fellépést hirdet, a politikai munka javításáról, a jobb pártmunkáról, a pártegység erősítéséről beszél (mintha ezekkel a frázisokkal bármit is el tudna érni), de ténylegesen tervbe vett intézkedései mind adminisztratív, hatósági, büntető jellegűek.” *Irodalmi Újság*, i. m. 14. o.

13. Horváth József: *A lehallgatástól a kihallgatásig*. Budapest: Budapest Holding, 1991. 22., 118. o. Más kiadványokban megismétli ezen álláspontját: uő.: *A „kísértet” fogságában*. Budapest: Zingen Kft., 1991.; *A III/III. főnöke voltam, avagy a „cég” együtt bukott a rendszerrel*. Budapest: Püski - Met Publishing Corp, 1998.; *A tábornok vallomása*. Budapest: Pallas, 1990.

14. Murck, Manfred: Rendőrség, állampolgárok és politika a pluralista demokráciában. *Rendészeti tanulmányok*, 1994. 4. sz. 16. o.

15. Lásd: Finszter Géza: *A rendszerváltás és a rendőrség*. In: *Rendőrség és társadalom. A rendszerváltás magyar rendőrsége*. Budapest: Hanns Seidel Alapítvány, 1993. 10-27. o.

16. Erről Kacziba Antal, az ORFK korábbi bűnügyi főigazgatója így emlékezett vissza egy interjúbán: „Nem tagadom, hogy erős kapcsolat állt fenn az MSZMP egy bizonyos szárnya, a rendőrség, az elhárítás és a Munkásőrség között. De abszolút kisebbségben voltak.” Elhajtottak és túlélők. Bossányi Katalin interjúja Kacziba Antallal. *Mozgó Világ*, 1999. 11. sz. 86. o.

17. Lásd: A Nemzeti Kerekasztal résztvevőinek megállapodása a tárgyalások témaköreiről és munkarendjéről. 1989. június 21. In: Bozóki András (főszerk.) - Elbert Márta - Kalmár Melinda - Révész Béla - Ripp Erzsébet - Ripp Zoltán (szerk.): *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben*. 1-4. köt. Budapest: Magvető, 1999. 2. köt. 138-139. o.

18. Lásd: Kalmár Melinda - Révész Béla (szerk.): *A rendszerváltás forgatókönyve: Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. 6. köt.* Budapest: Új Mandátum, 2000. Függelék, 116. sz. dokumentum.
19. A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások megkezdéséről szóló, 1989. június 10-én aláírt Megállapodás II. rész 1. c) pontja sorolta fel azokat a társadalmi szervezeteket és mozgalmakat, amelyek - a „Harmadik Oldalon” - részt vesznek a politikai megállapodások kialakításában. Ezek: a Baloldali Alternatíva Egyesülés; a Hazafias Népfront; a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség; a Magyar Ellenállók, Antifasiszták Szövetsége; a Magyar Nők Országos Tanácsa; a Münnich Ferenc Társaság és a Szakszervezetek Országos Tanácsa.
20. Lásd: *A rendszerváltás forgatókönyve. 4. köt.* 323. o.
21. Uo. 425-426. o. - Az itt elfogadott szöveg érdemi változtatás nélkül épült be az Országgyűlés által 1989. október 18-án módosított alkotmányba. Lásd: 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról. 40/A. § (2) bekezdés.
22. *Elhajtottak és túlélők.* I. m. 87. o.
23. Kónya Imre, az Ellenzéki Kerekasztal megszervezőjének interjúja, riporter Bocskay Zsolt. *Népszava*, 2000. február 22.
24. Finszter Géza: *Az állam elleni és politikai jellegű bűncselekmények kriminológiája.* In: Szakkriminológiai füzetek. I. köt. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola, 1979. 40. o.
25. Lásd: Konzultáció a Belügyminisztérium, a rendőrség megítéléséről. Szerkesztőségi beszélgetés Kőszeg Ferencsel és Somogyi Jánossal. *Belügyi Szemle*, 1989. 8. sz. 62. o.
26. Lásd: A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 0022. sz. parancsa. 10-21/22/1970. BM KI Pgy. 119. sz. doboz. Hatályon kívül helyezte a 12/1990. sz. belügyminiszteri utasítás.
27. Lásd: Memento Brassó! *Beszélő*, 25. 1988. 3. sz.
28. Lásd: Segédlet a csapaterővel megoldandó karhatalmi feladatok végrehajtására. Idézi: Szabó Máté: A tüntetések rendőri kezelésének normái a Kádár-rendszerben (1957-1989) [a Tartalomjegyzékben: Tüntetések a Kádár-rendszerben: történeti vázlat címmel] In: Szabó Máté - Dominique Wisler (szerk): *Tüntetés, rendőrség, demokrácia.* Budapest: Villányi úti könyvek, 1999. 147-148. o.
29. Indoklás a gyülekezési jogról szóló törvényjavaslathoz. *Magyar Közlöny*, 1989. 5. sz. 101. o.
30. A Büntető Törvénykönyv módosítása. Az Igazságügyi Minisztérium tervezete. (*Magyar Nemzet*, 1989. május 31.) Az Országgyűlésnek beterjesztett javaslatot - tekintettel a megkezdődött politikai egyeztető tárgyalásokra - a kormány kezdeményezésére az Országgyűlés levette nyári ülészakának napirendjéről. A tárgyalások során a politikai munkabizottságok közül az I/4. számú foglalkozott a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény módosításának elveivel. A vita központi témáját éppen a politikai bűncselekmények újra szabályozása jelentette. Lásd: *A rendszerváltás forgatókönyve. 6. köt.* passim, különösen 65-68. sz. dokumentumok.
31. Lásd: A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 21/1978. számú utasítása a jogszabályok, a belügyi rendelkezések, a belügyi iránymutatások kiadásáról és az előterjesztés előkészítéséről. 10-21/21/1978. BM KI Pgy. 194. doboz.
32. Horváth József: *A „kísértet” fogságában.* I. m. 258. o.

33. Lásd: A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 20. sz. parancsa. A belügyi szervek tevékenységére vonatkozó új jogszabályokkal kapcsolatos feladatok. 10-21/20/1974. i. sz. BM KI Pgy. 152. doboz; továbbá: Hajas Gábor: A nemzetbiztonsági szolgálatok szabályozása. *Belügyi Szemle*, 1999. 4-5. sz. 99. o.
34. Az állambiztonsági főcsoportfőnökségért felelős miniszterhelyettes 1989. április 30-ig Harangozó Szilveszter, május 1-jétől Pallagi Ferenc volt. Horváth József feltehetően utóbbiról beszél. Horváth József: *A „kísértet” fogságában*. I. m. 138. o.
35. Lásd: 34. sz. jegyzet.
36. Egy 1990-ben hatályon kívül helyezett - tehát 1989-ben még hatályos - parancs értelmében az új jogszabályok hatálybalépése nem érinti azoknak a korábban kiadott rendeleteknek, parancsoknak, utasításoknak, szabályzatoknak a hatályát, amelyek a rendőrségről szóló 1955. évi 22. sz. tvr. felhatalmazása alapján kerültek kiadásra. Lásd: A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 20. sz. parancsa. A belügyi szervek tevékenységére vonatkozó új jogszabályokkal kapcsolatos feladatok. 10-21/20/1974. i. sz. BM KI Pgy. 152. doboz
37. Horváth József: *A lehallgatástól a kihallgatásig*. I. m. 119. o.
38. Az I/1-es bizottság az alkotmánymódosítás időszerű tételei kapcsán a fegyveres erők alkotmányos szabályozásának problémái körében foglalkozott a kérdéssel, az I/2-es bizottság érintette a fegyveres erők és fegyveres testületek hivatásos állományú tagjai párttagságának problémáit, az I/4-es bizottság vonatkozásában lásd: 32. sz. jegyzet, az I/6-os bizottság pedig gyakran foglalkozott a fegyveres erők és testületek működésének politikai összefüggéseivel. Lásd: *A rendszerváltás forgatókönyve*. 6. köt., passim.
39. Jelentés a bel- és állambiztonság kérdéseiről a jelenlegi belpolitikai helyzetben. Előterjesztés az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság 1989. június 9-i ülésének napirendjéhez. A bizottság tudomásul vette a jelentést, és egyetértett a munka tervezett fő irányáival, a kívánt módosításokkal. Lásd: BM KI Belügyminiszteri iratok/1989. 72. 1-a/641. i. sz.; továbbá: MOL M - KS - 288. f. 62/5. ő. e. (vizsgálata során jelenleg csak ez utóbbi használható forrásként).
40. Lásd: *Népszabadság*, 1989. május 31. Idézi: *A rendszerváltás forgatókönyve*. 1. köt., 396. o. (25. sz. dokumentum. 1. sz. jegyzete.)
41. Jelentős különbségeket is megállapított az állambiztonsági szolgálat az egyes pártok között: „Vitathatatlan, hogy az SZDSZ és a Fidesz állt a központban. Ez a két szervezet szúrta leginkább a felső vezetés szemét. [...] Később aztán az MDF megítélése egy kicsit megváltozott. Persze ez csak a legutóbbi időszakra vonatkozik: '89 közepe, vége. A szolgálat akkor is dolgozott, továbbra is gyűjtötték az adatokat például a kerületi szervezetekről, a belső ellentétekről, tehát folytatódott az ellenőrzésük, de kialakult egy bizonyos lojalitás velük szemben. A legutóbbi időszakban a főnökök már elképzelhetőnek tartottak egy MSZP-MDF koalíciót. Olyan alapon, hogy ha már úgyis rossz lesz nekünk, legalább a kisebbik rosszat válasszuk. Egyik kollégám részéről még olyasmi is felmerült, hogy talán érdemes lenne elmenni az Ó utcába, de hogy aztán erre sor került-e vagy sem, azt nem tudom.” Lásd: Bajcsi István, volt állambiztonsági tiszt interjúja, kérdező F. Havas Gábor: A belső elhárítás belső szemmel. II. A politika belügy. *Beszélő*, 1990. február 17.
42. A hírszerző és az elhárító szolgálat javasolt szabályozása (a fentiekben tárgyalt III/III. csoportfőnökség kivételével) a következő:

I. Hírszerző Szolgálat (III/I. Csoportfőnökség)

A hírszerző munka tartalmában, irányultságában, külső és belső feltételeiben az elmúlt években minőségi változások mentek végbe, amelyek kikényszerítik a tevékenység új alapokra helyezését.

- Ennek megfelelően előtérbe kell állítani klasszikus funkcióit, az információszerzést és feldolgozást, az aktív intézkedéseket, különös hangsúllyal a politikai és a tudományos, műszaki és gazdasági hírszerzésre. Cél a nemzeti érdekeket szolgáló védett (titkos) külföldi információk megszerzése alapvetően titkosszolgálati eszközökkel, ezen információk elemzése és feldolgozása, majd továbbítása a döntéshozatal szintjére.

Emellett külföldön a maga sajátos eszközeivel nemzeti érdekeinknek megfelelő pozitív hatású befolyásoló tevékenységet végez.

- A hírszerzés szolgálati ágakra tagozódik (politikai, katonapolitikai, tudományos-műszaki, gazdasági, ellenséges speciális szolgálatok elleni). Tájékoztató tevékenységének szervesen kell csatlakozni a döntéshozatali folyamatokhoz. Ez biztosítja az információáramoltatás operativitását, az információk objektivitását, a tényleges igények közvetlen és torzításmentes eljutását.

- Az egyes szolgálati ágak állományának mind jelentősebb hányadát a szakmai, szolgálati jellegüknek megfelelő társadalmi közegbe, intézményi szférába kell beépíteni. A szolgálati ágak a meglévő fedett bázisok bővítésével és újak létrehozásával integrálhatják magukat a polgári-szakmai intézményi közegbe.

- A hírszerzés a magyar külpolitikai és külgazdasági prioritások által meghatározott irányokba végezze tevékenységét, és a Magyar Népköztársaság alapvető kül- és belpolitikai érdekeit jelentősen sértő, szándékait, törekvéseit akadályozó országok ellen alkalmazza fő erőit.

- A hírszerzés hazai és külföldi bázison dolgozik. Hazai és nemzetközi pozícióit, azok elhelyezkedését és mozgatását az alakuló, változó politikai helyzetben a hírszerzéssel szemben jelentkező igényekhez kell folyamatosan igazítani.

- A nemzetközi együttműködést (információcsere, közös technikai fejlesztés) folytatni kell. De következesen érvényesítenünk kell a kölcsönösséget és az egyenrangú partneri viszonyt. Az együttműködés semmilyen formában sem sértheti nemzeti érdekeinket.

A hírszerzés új koncepciójának érvényesítésére javasolt korszerű struktúra kiformálásának folyamata és megoldási lehetőségei:

1.) Az átmeneti időszakban a szervezet megmarad jelenlegi irányítási keretében, ugyanakkor a legszükségesebb belső szervezeti korrekciót elvégzi, és megkezdí a hírszerző tevékenység elvi, tartalmi és munkamódszerbeli modernizálásának kimunkálását.

2.) Az ország politikai, társadalmi és gazdasági kibontakozási folyamatában célszerű megvizsgálni a szervezeti önállósodás lehetőségeit, illetve megvalósíthatónak tűnő változatait.

a.) A társadalmi politikai átmeneti időszak tapasztalatainak folyamatos értékelése, elemzése alapján - a stabilizált viszonyok talaján - a hírszerző szolgálatnál egy szervezeti önállósodási folyamat elemeinek és ütemezésének kidolgozása. Ennek eredményeként a hírszerző szolgálat a Belügyminisztériumon belül a belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt végezné munkáját.

b.) A konszolidációs folyamat befejezése után felmerülhet egy demilitarizált polgári szervezeti működési szisztémára történő áttérés, illetve felmerülhet megoldásként a Magyar Köztársaság két hírszerző szolgálatának - az MNVK-nak és a BM hírszerző szervének - megfelelően kidolgozott cél- és feladatrendszerrel történő összevonása és célirányos felügyeleti rendszerének kimunkálása is.

II. Elhárító Szolgálatok (III/II., III/III., III/IV. Csoportfőnökségek)

1.) Kémelhárító Szolgálat (III/II-es Csoportfőnökség)

Az ellenséges hírszerző - speciális szolgálatokra orientált, az állam biztonságát veszélyeztető tevékenység megelőzését, felderítését végző apparátus.

Az operatív helyzetben tapasztalható folyamatok, tendenciák alapján indokolt a kémelhárító szolgálatnak a jelenleginél korszerűbb szemléletű és szervezetű, a titkosszolgálati törekvésekhez folyamatosan igazodó profiltisztább működtetése a következő főbb feladatirányokba:

a.) Rendeltetésének megfelelően - a hírszerző és a belső biztonsági szolgálatokkal való együttműködést hasznosítva - képes legyen az idegen speciális szolgálat jelenlétét felderíteni, tevékenységét megelőzni, akadályozni, megszakítani, az e tevékenységet kifejtőket távol tartani, kiszorítani és saját érdekeinek megfelelően befolyásolni.

Célként kell kitűzni az ellenséges hírszerző bázisokba történő beépülést, külföldön lévő objektumaink és állampolgáraink védelmét.

b.) Hatékonyabban és célirányosabban kell megszervezni a Magyar Népköztársaság nemzetgazdasága stratégiaiilag fontos - hírszerzésre, titkosszolgálati tevékenységre érzékeny - területeinek, centrumainak védelmét.

E folyamatba foglalva meg kell vizsgálni és ki kell munkálni, hogy a jelenlegi népgazdaság védelmi funkció megszüntetésével milyen tevékenységet, védelmi területet célszerű átadni az ORFK gazdaság-védelmi szervének. [...]

3.) Katonai Elhárító Csoportfőnökség (III/IV. Csoportfőnökség)

A biztonsági szolgálat tevékenység profiltisztítása, racionalizálása végett célszerűnek és szükségesnek tartjuk - részletes kellő mélységű elemzés alapján - megvizsgálni, hogy ez a tevékenység mind a feladat, mind funkció oldaláról kellő pontossággal szabályozott módon a Magyar Néphadsereg szervezetébe integrálódjon, vagy a jelenlegi szervezeti keretben a Néphadsereg korszerűsítését követő racionalizálással működjön tovább. A BM Határőrség belső biztonsági szolgálatát e döntésnek alárendelten kívánatos rendezni." Lásd: 39. sz. jegyzet.

43. A III/III-as Csoportfőnökségnek a Belső Biztonsági Szolgálat 1989. augusztus 15-i rendkívüli országos értekezletéről szóló 1989. augusztus 18-i keltezésű Emlékeztetője már nem csupán az ifjúsági vonal, de az egyházi reakció elhárítását és a kulturális terület védelmét is megszüntethetőnek tekintette. A többi osztályról ekkor nem esett szó. Lásd: BM III/III. csoportfőnökség. 11-5340/1989. i. sz.; Nyt. sz.: 7-1-145/1989. Az Emlékeztető facsimiléjét közli: Horváth József: *A tábornok vallomása*. I. m. 319. o.

44. Uo. 315. o.

45. Ennek az értekezletnek alkalmával adott az állambiztonsági szolgálat vezetője, Pallagi Ferenc egy nagyobb, helyzetértékelő interjút: „1962-ben jutottunk odáig, hogy a szervezetet sikerült teljesen megtisztítani az ávós káderektől. [...] A döntő fordulat tavaly, a pártértekezlet után következett be. [...] Az állambiztonsági szolgálatnak mindinkább nemzetbiztonsági jellegűvé kell válni. 1988 novemberében a BM, így a szolgálat is, kikerült az MSZMP közvetlen irányítása alól. Ezzel az ideológiai alapon szervezett állambiztonsági munka feltételei megszűntek. [...] Külön jogszabály 1974-ig nem foglalkozott az állambiztonsági munkával. Az ekkor született törvényerejű rendelet végrehajtására kormányrendeletet, valamint belső utasítások egész sorát adták ki. Ezek nem nyilvánosan kihirdetett jogszabályok voltak. [...] Már jelenleg is megpróbálunk a többpártrendszer és a koalíciós viszonyok keretei között gondolkodni. Nézetek, eszmék ellen többet nem harcolunk. Fellépünk viszont az alkotmányos, törvényes rend megsértőivel szemben. [...] Vagyis nemcsak a neofasiszta csoportosulásokkal kell szembeszállnunk, nem lehetünk elnézőbbek az ultrabalos irányzatokkal szemben sem - ha nem tartják be az alkotmányos játékszabályokat. Az állambiztonságot érintő

kodifikációs munkában meghatározó a jogállamiság követelménye. [...] A nemzetbiztonsági munka ellenőrzésében a parlamentnek és kijelölt bizottságának is szerepet kell kapnia. Az ún. titkos eszközök alkalmazását is jogszabályban kell rögzíteni, annál inkább, mivel ezeket a bizonyítékokat a bíróság nem fogadja el. A garanciális rendszerben, különösen az állampolgári jogokat korlátozó intézkedéseknél nélkülözhetetlen az igazságszolgáltatási ellenőrzés.” Nyilvános titkosszolgálatok? *Magyar Nemzet*, 1989. június 26.

46. A Belügyminisztérium viszonya az ellenzéki pártokhoz és szervezetekhez. Előterjesztés miniszteri értekezletre. 1989. szeptember 7. (BM KI Államtitkári iratok 2-537/1989. i. sz.) Egy nappal korábban Túrós András és Pallagi Ferenc belügyminiszter-helyettesek az Előterjesztés szellemében - bár az arra történő utalás nélkül - adtak tájékoztatást az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtésével foglalkozó I/6-os bizottság 1989. szeptember 6-i ülésén a tárgyalásokon felmerült kérdésekről.

A rendszerváltás forгатókönyve. 6. köt. 104. sz. dokumentum.

47. Az 1989-es év korábbi átfogó pártregisztere - amely szintén a Belügyminisztérium információira támaszkodott - öt hónappal korábban készült: Tájékoztató a magyarországi alternatív politikai szervezetekről és mozgalmakról. MSZMP KB Társadalompolitikai Osztály, 1989. április.

48. Az MSZMP Központi Bizottsága 1988. december 15-i ülésén Németh Miklós miniszterelnök előterjesztése nyomán - A kormányzati munka korszerűsítése - határozatot hozott a fegyveres erők eddigi pártirányításának kormányfelügyelet alá helyezéséről. Ezzel szemben a káderhatásköri lista vonatkozásában csak az 1989. május 8-i határozat helyezte hatályon kívül az MSZMP KB-nak az 1989. július 13-14-én elfogadott hatásköri listáját. (Lásd: Az MDP és az MSZMP hatásköri listái. *Társadalmi Szemle*, 1992. 3. sz.) A Titkárság feltehetően úgy akart fogalmazni, hogy az ellenzéki szervezetek „szerint” az illegálisan még mindig pártirányítás alatt álló minisztériumon [...]. Az idézett Előterjesztés jelen fogalmazása szerint viszont még 1989 őszén is „illegálisan” pártirányítás alatt állt a Belügyminisztérium. Megerősítésére/cáfolatára nincs dokumentum.

49. A Bálint Tibor (BM Titkárság vezetője) által véglegesített Előterjesztést Földesi Jenő belügyminisztériumi államtitkár véleményezte, aki a május 1-jei felsőszintű vezetői cserék idején került posztjára.

50. A Napi Operatív Információs Jelentések közel fele (negyven) foglalkozott az Ellenzéki Kerekasztal vidéki szervezeteivel, miközben mindezekről az EKA alig akart tudomást venni. Kivétel az 1989. május 18-i ülésük, amelyen közleményt fogalmaztak meg a helyi szervezetek megalakulásának üdvözlésére. (Lásd: *A rendszerváltás forгатókönyve*. 1. köt. 23/c. sz. dokumentum; továbbá: BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/96. sz./1989. 96/1. 89.05.19.01.; TH III/III-96-96/1/1989.) Látni kell azonban azt is, hogy a BM szemében az „Ellenzéki Kerekasztal” országosan az alternatív mozgalmak gyűjtőfogalmává lett, függetlenül attól, hogy az ország különböző részein esetleg más elnevezéssel, illetve egészen eltérő pártstruktúrával jöttek létre. A legtöbb jelentés a győri, pécsi, soproni, kecskeméti és a szegedi ellenzéki kezdeményezésekről érkezett a BM III/III. Csoportfőnökségére. Egyik jellegzetes példája ezeknek az az április végi pécsi jelentés, amelyet telefonlehallgatás, valamint titkos munkatársi jelentés alapján állítottak össze:

„F.hó 25-én ANDRÁSFALVI BERTALAN pécsi lakásán regionális jellegű MDF-megbeszélést tartottak, s ott LEZSÁK SÁNDOR az országos elnökség nevében a következőkről tájékoztatta a megjelenteket:

- az MDF megkezdte az előkészületeket, hogy változatlan néven pártként bejegyeztesse magát;

- májusban minden megyében egyeztető tanácsokat kell alakítani a helyi szervezetek vezetőségéből; ha több különböző szervezet működik egy helységben, ellenzéki kerekasztalt kell kialakítani;
- az MSZMP által kezdeményezett politikai egyeztető tanácskozásokon az MDF-szervezetek ne vegyenek részt;
- az elnökség kalandorságnak minősíti a debreceni Magyar Demokrata Klub felhívását (május 1-15. Országos Demokrata Napok);
- az MDF magára vállalta Nagy Imre temetésének lebonyolítását, ehhez 3000 rendőrrre van szükségük;
- a közeljövőben hazánkba látogató LECH WALESZA feltehetően Boglárlellére is el fog menni (ott a háború alatt lengyel menekülttábor volt);
- hazánkban fel kell készülni egy válsághelyzet kirobbanására, amikor a politikai jogok felfüggesztésére is sor kerülhet; a helyi MDF nyilvántartásokat bizalmasan kell kezelni, nehogy egy adott helyzetben megtorlás alapjául szolgáljon.

CZ. J.-né I. ZS., az MDF nagykanizsai vezetőségi tagja másnap a pécsi találkozóról beszámolva említette ismerősének, hogy fel kell készülniük a szükségállapotra is, ezért az MDF okmányokat óvatosan kell kezelniük. Öt-hat napon belül az MSZMP pártcentrum részéről (Grósz-vonal) 'pártrend-csinálás' várható - mondta -, vagyis a Münnich-vonalat és a reformkommunista vonalat a centrum teljesen le akarja kapcsolni. Ebből szerinte arra lehet következtetni, hogy az MDF-et is támadás érheti."

BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/82. sz./1989. 82/11. 89.04.28.11.; TH Somogy megye, Zala megye - 12-82/11/1989.

51. *A rendszerváltás forгатókönyve*. 1. köt. 67. o.

52. 29/1990. (III.13.) OGY határozat a Belügyminisztérium belső biztonsági szolgálatának tevékenységéről.

53. „Az ellenőrzési rendszer lebontásával, a korábbi információk megsemmisítésével a Szolgálat a rendszerváltást fogadta el - állította a vizsgálat lezárulta után egy, a Belügyminisztérium számára készített feljegyzésében a korábbi csoportfőnök - és nem azt akarta támadni. Ez a folyamat 1989 elején kezdődött el, az augusztus 15-i országos értekezlet után felgyorsult és október 23-a után a párttörvény elfogadásával és a Btk. módosításával a befejező stádiumba jutott.” Horváth József: *A tábornok vallomása*. i. m. 133-134. o.

54. A belső tájékoztató jelentések 1958-1965 közötti gyűjteményét eredetileg a Belügyminisztérium Dokumentációs Osztályán kezelték. Ma feltehetően a Történeti Hivatalban találhatóak, valószínűleg változatlanul az A-1362-es jelzet alatt.

55. BM KI Pgy. 183. sz. doboz.

56. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 22/1978. számú parancsa az állambiztonsági tájékoztató rendszer továbbfejlesztéséről. 10-27/22/1978. i. sz. BM KI Pgy. 192. sz. doboz.; A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 22/1978. számú intézkedése az állambiztonsági tájékoztató rendszer továbbfejlesztéséről szóló 22/1978. sz. miniszteri parancs végrehajtásáról. 10-27/22/1978. i. sz. BM KI Pgy. 198. sz. doboz.; Belügyminisztérium Titkárság 8. sz. körlevele: Az állambiztonsági napi jelentőszolgálat bevezetésére a megyei rendőr-főkapitányságokon szükséges feltételek biztosítása. 10-206/8/1978. i. sz. BM KI Pgy. 199.sz. doboz.

57. A NOIJ tárgyköreinek ismertetésére sor kerül a Történeti Hivatal Évkönyvében is. (Müller Rolf: Napi Operatív Információs Jelentések, 1979-1989. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve*. Trezor 1. Budapest: Történeti Hivatal, 1999.) Ennek forrásául -

tevesen - a belügyminiszteri parancsra hivatkozik Szerző, miközben a jegyzetben helyesen jelöli meg a belügyminiszter-helyettesi intézkedést. (Lásd: i. m. 15. sz. jegyzet) Ugyanakkor az általa felsorolt tizenkét „tárgykör” sem azonos az intézkedés által meghatározott tizennégy „témakör”-rel, azok egyféle átdolgozott változatáról lehet szó.

58. Ezen témakörének kezelésére hozta létre a Belügyminisztérium 1986. után a III/III. Csoportfőnökség új, 6. Osztályát. Lásd: 10. sz. jegyzet.

59. Horváth József korábbi csoportfőnök szerint ennél lényegesebb volt az ellentétes irányú információs lánc: „A felső pártvezetéshez beérkezett információt a minisztérium vezetéséhez továbbították. Ezután ők adták nekünk az utasítást. Az összegyűjtött információkat továbbítottuk, de arról, hogy mi lett ennek a következménye, nem szereztünk tudomást. A konkrét megrendelések töredékét alkották munkánknak. [...] Kétségtelenül mi is becsaptuk magunkat, hinni akartuk, hogy ezekben az esetekben valóban törvénysértés gyanúja áll fenn. Egyenes törvénysértést sohasem követtünk el. [...] Már 1970-ben megszületett egy miniszteri parancs, amely megtiltotta, hogy nézetekkel, eszmékkel, szervezetekkel foglalkozzunk. 1974-ben pedig létrejött egy - soha ki nem hirdetett - újabb jogszabály az állam- és közbiztonságról. Elvben már akkor megfogalmazódott: csak a törvények megsértőivel és csak a törvényes felelősségre vonást igazoló tények alapján szabad eljárni. A sztálini modelltől való elszakadási kísérlet azonban nem sikerült. Ez részben összefüggött a szocialista modell nemzetközi általános kifulladásának kezdeti jeleivel; a Charta 77-re, a szovjet, illetve a lengyel ellenzéki csoportok aktivizálódására gondolok. [...] A legutolsó kifejezetten politikai perre Haraszi Miklós: *Darabbér* című könyve után került sor. [...] A pártirányítás megszüntetésével a szolgálat lényegében szervezet-semlegessé vált. Korábban a PB tagjainak adtuk át helyzetértékeléseinket. [...]” Kit figyel a biztonsági szolgálat? *Magyar Nemzet*, 1989. augusztus 29.

60. A nyilvánosság 1989 szeptemberében kapott először tájékoztatás az állambiztonsági szervek által végzett operatív intézkedésekről. Az Országgyűlés őszi ülészakán a büntető-eljárási törvény vitájában szóba került a titkos eszközökkel szerzett bizonyítékok bírósági felhasználhatóságának kérdése. Ezt követően nyilatkozott a sajtónak a BM technikai csoportfőnöke: „[...] - A magyar állambiztonság működésének normatív szabályozása másfél évtizedes múltat tekinthet vissza: 1974-ben megszületett a 17. számú törvényerejű rendelet az állam- és közbiztonságról. Ezt a későbbiekben titkosan kezelt miniszteri utasítások, parancsok egész sora egészítette ki. Az állambiztonsági szervezet ismertetése eddig nem tartozott a publikus témák közé. Ebből adódik a kérdés: tulajdonképpen mivel foglalkozik a technikai csoportfőnökség? - A biztonsági szolgálatoknak munkájukhoz a világon mindenütt - szellemi, manuális kapacitáson túl - bizonyos technikai segédeszközökre is szükségük van. Ezek jó esetben mindig a kor műszaki-technikai színvonalához igazodnak, az egymással szembenálló titkosszolgálatok versenyfutásának termékei. Kicsit mindig a tudományok harcáról van itt szó, nemcsak az elektronika, hanem például a kémia területén is. A technikai csoportfőnökség lényegében a többi szakszolgálat (hírszerzés, belső és külső, illetve katonai elhárítás) rendeltetészerű működéséhez teremti meg a technikai-műszaki feltételeket. - A titkosszolgálati módszerek közül talán legismertebb a telefonlehallgatás és a levéllenőrzés. Ebben a postának volt-e s jelenleg van-e valamilyen szerepe? - A köztudatban a postát valóban ‘bűnrészességgel’ szokták gyanúsítani. Kétségtelen, hogy például Franciaországban, ha egy telefonlehallgatást jóváhagynak, azt az állami posta hajtja végre. Nálunk a telefonlehallgatásra kizárólag az állambiztonsági szolgálatnak van jogosultsága. Ami a levéllenőrzést illeti, a sokat szidott posta önhatalmúlag ebben sem járhat el... - Magyarországon - az 1988-as adatok szerint - pontosan 1 milliárd 243 millió telefonbeszélgetést folytatnak, s 529 millió levelet továbbítanak. Ezekhez a számokhoz képest hány telefonbeszélgetést hallgatnak le, hány levelet bontanak fel? - A kérdés pontos választ igényelne, amivel azonban bár tudnék, de nem

szolgálhatók. Ami a telefonlehallgatások számszerűségét illeti, nagyságrendileg arányban áll az évente elbírált állam elleni bűncselekményekkel. [1988-ban összesen 17 ilyen bűncselekményre derült fény. - A szerk.] Ugyanez áll a levéllenőrzésekre is. A viszonylag alacsony számoknak több oka van. Alapvetően az - s ezen van a hangsúly -, hogy szakítottunk a totális állambiztonsági munka koncepciójával. Az is tagadhatatlan, hogy ilyen postai forgalom mellett, figyelembe véve a költségeket, kizárólag a kiemelt feladatok eredményes végrehajtására koncentrálhatunk. A titkos eszközöket kizárólag akkor vetjük be, amikor a magyar állam biztonsága távoli, de konkrét, kézzelfogható veszélybe kerül. A korábban említett számszerűség nem vonatkozik a köztörvényes bűncselekményekre. Ezen a területen megfigyelhető egyfajta arányeltolódás a 'közönséges' bűncselekmények javára. Arról van szó, hogy ezeket a módszereket egyre inkább a szervezett bűnözés, a kábítószer-forgalmazás felderítésére használjuk, ahogy egy mélyebb konspiráció, a tevékenység illegalitása ezt feltétlenül megkívánja. A 'megrendelő' ezekben az esetekben a bűnügyi szolgálat. - Említette, hogy a telefonlehallgatásokra csak szigorúan körülhatárolt belső szabályok szerint kerülhet sor. Van-e lehetőségük a rutinszerű belehallgatásra, a beszélgetés tartalmának rögzítése nélkül? - Technikailag ezt nemcsak mi, hanem a posta is megteheti. A belehallgatásra azonban ugyanazok a jogi megkötések vonatkoznak, mintha a beszélgetést rögzítenénk. A jogszabály ilyesfajta 'megkerülése' szigorúan tilos. [...]” Szakítottunk a totális állambiztonsági koncepcióval. *Magyar Nemzet*, 1989. október 5.

61. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 26/1979. számú parancsa. 10-22/26/1979. i. sz. BM KI Pgy. 202. sz. doboz. Hatályon kívül helyezte a 12/1990. sz. BM utasítás. A Főcsoportfőnökség feladatainak ellátása során alkalmazható operatív erők, eszközök, módszerek és intézkedések körét lásd a Függelékben.

62. Az EKA ülések résztvevői körébe telepített hálózati személy vagy személyek köre csak valószínűsíthető. A viszonylag kis létszámú résztvevővel folytatott tárgyalásokról érkező jelentések alapján ugyanis leszűkíthető azok köre, akik jelenléte és az operatív információ szolgáltatása között korreláció mutatható ki. Volt olyan résztvevője a tárgyalásoknak, akivel kapcsolatban később az „Egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzésére létrehozott bizottság” állapította meg, hogy korábban „hazafias alapon” titkos megbízottként tevékenykedett, (bár az EKA-tárgyalások időszakában már „retírált”). Más kutatásokból is ismertek olyan utalások, amelyek az Ellenzéki Kerekasztal környékén tevékenykedő hálózati személyek aktivitását jelzik. Lásd: Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv. Október 23. - március 15. - június 16. a Kádár-korszakban*. Budapest: Magvető, 1996. I-II. köt. passim, különösen: II. köt. 263., 312., 341., 371., 379., 395., 410. o.

63. BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/49. sz./1989. 49/9. 89.03.09.09.; TH III/III-49-49/9/1989.

64. BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/54. sz./1989. 54/7. 89.03.17.07.; TH III/III-54-54/7/1989.

65. BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/ 104. sz./1989. 104/7. 89.05.31.07.; TH BRFK-90-104/7/1989.

66. BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/104. sz./1989. 104/7. 89.05.31.07.; TH BRFK-80-104/7/1989.

67. V. ö.: *A rendszerváltás forгатókönyve*. 1. köt. 23/a. sz. dokumentum.

68. BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/98. sz./1989. 98/1. 89.05.23.01.; TH III/III-98-98/1/1989.

69. Lásd: Kenedi János: i. m. II. köt., 3. fejezet.
70. BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/117. sz./1989. 117/2. 89.06.19.02.; TH III-III-117-117/2/1989.
71. BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/117. sz./1989. 117/2. 89. 06. 19. 02.; TH III-III-117-117/2/1989.
72. A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 1/1977.számú körlevele. 45-1/19/77. i. sz.; Lásd: A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 1971. évi 0017. sz. parancsa. A titkos technikai szabályok alkalmazása. 10-21/17/1971. i. sz.; BM KI Pgy. 125. sz. doboz.
73. A jelentés tartalma megfelelt a történeteknek - Ara-Kovács Attila szíves szóbeli közlése.; BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/ 108. sz./1989. 108/7. 89.06.06.07.; TH III/III-108-108/7/1989.
74. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 1971. évi 0017. sz. parancsa. A titkos technikai szabályok alkalmazása. 10-21/17/1971. i. sz.; BM KI Pgy. 125. sz. doboz.
75. A nyolcvannégy jelentés forrásául összesen kilencven alkalmazott technikát jelölt meg a NOIJ, mivel néhány esetben párhuzamos információszerzésre is sor került.
76. BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/ 94. sz./1989. 94/4. 89.05.17.04.; TH BRFK-81-94/4/1989.
77. Tölgyessy Péter a megfigyelésükre irányuló gyanújának már egy két héttel korábbi - szintén lehallgatott - telefonbeszélgetés során hangot adott: „Az ‘Ellenzéki Kerekasztal’ és az MSZMP közötti, zárt ajtók mögött folytatott előkészítő megbeszélésekkel kapcsolatban TÖLGYESSY PÉTER - a tárgyaláson elhangzott tartalmi elemeket, illetve az MSZMP-delegáció felkészültségét értékelve - úgy nyilatkozott: valószínű, hogy az MSZMP lényeges információkkal rendelkezik az ‘Ellenzéki Kerekasztal’ belső viszonyait illetően. Ezt FODOR GÁBOR ‘lehangelőnek’ tartotta.” BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/81. sz./1989. 81/6. 89.04.27.06.; TH III/III-81-81/6/1989.
78. *A rendszerváltás forgatókönyve*. 1. köt. 570-571. o.
79. BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/113. sz./1989. 113/12. 89.06.13.12.; TH III/III-113-113/12/1989.
80. BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/ 113. sz./1989. 113/12. 89.06.13.12.; TH III/III-113-113-12/1989.
81. Az 1989. március 30-i EKA-üléstről április 7-én (szokatlanul lassan) keletkezett - szobalehallgatás nyomán - operatív jelentés:
„Az alternatív szervezetek által kezdeményezett ún. Ellenzéki Kerekasztal megbeszélésein a résztvevők megállapodtak abban, hogy nem kívánnak koalícióra lépni a mostani hatalmi szervezetekkel, egymás előzetes tájékoztatása nélkül. Megállapodtak abban is, hogy az MSZMP képviselőivel a továbbiakban úgy akarnak tárgyalni, hogy ők maguk jelölik ki a konzultációk résztvevőit, a napirendre nyilvánosan és közösen szándékoznak javaslatot tenni.
Megjegyzés: a legutóbbi összejövetelen az MDF részéről Csurka István és Szabad György, az SZDSZ-től Magyar Bálint, az FKGP-től dr. Boros György, az MSZDP-től Révész Tamás, a Néppárt részéről egy Kónya vezetéknévű személy, a BZSBT-től Vigh Károly és Morvay László, a TDDSZ-től Öry Csaba és Bruszt László, míg a FIDESZ részéről Orbán Viktor és F. Szabad György (sic!) volt jelen;
- az ún. Ellenzéki Kerekasztal következő megbeszélésére április 7-én 18 órakor az ELTE

Állam és Jogtudományi Karának épületében kerül sor.”

BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/84. sz./1989. 67/5. 89.04.07.05.; TH III/III-67-67/5/1989. V.ö. *A rendszerváltás forгатókönyve*. 1. köt., 15/a. sz. dokumentum. Lásd még Müller Rolf: *Napi Operatív Információs Jelentések, 1979-1989.* i. m. 280. o.

82. Az 1989. április 28-i EKA-ülésről május 3-án keletkezett - szobahallgatás nyomán - operatív jelentés:

„1./ A nyolc szervezet által létrehozott Ellenzéki Kerekasztal április 28-án tartott rendezvényén az MSZMP-vel folytatott előkészítő megbeszélések tapasztalatai és a továbbiakban követendő elvi és taktikai lépések, valamint az előrehozott választásokkal kapcsolatos kérdések szerepeltek napirenden.

Az első téma tárgyalása során megállapították, hogy ‘az MSZMP még nincs felkészülve a tárgyalásokra, nem érezte át egy lengyel erősségű kerekasztal szükségességét’. Az Ellenzéki Kerekasztal résztvevői ugyanakkor megmagyarázhatatlannak tartják, hogy az MSZMP lényegi információkkal bír az ‘EKA belső viszonyait illetően’.

A követendő taktikát illetően megállapodtak abban, hogy ragaszkodni fognak a nyolc szervezetet képviselő nyolctagú küldöttséghez, az egyes napirendek egyoldalú felfüggeszthetőségéhez, annak érdekében, hogy az esetleges vitás kérdésekben egységes álláspontot lehessen kialakítani.

A közvélemény megnyerése céljából, s a hatalmi felelősségben az MSZMP-vel való osztozás elkerülése érdekében - elsőként - hiteles információkat akarnak kérni a pénzügyi helyzetre, az adósságállományra, valamint a szociális és kulturális politika objektív feltételeire vonatkozóan, és ennek birtokában kívánnak tárgyalni. A tárgyalások helyszínéül ragaszkodnak az Országházhoz, majd az előkészítő tárgyalások végén egy olyan hivatalos nyilatkozat kiadására akarják felkérni az MSZMP-t, melyben elismeri az Ellenzéki Kerekasztalt.

A választásokkal kapcsolatos döntés még nem született, mert a szervezetek egy részét felkészületlenül érték ezek ‘a politikai fejlemények’. Határozott elképzelésekkel jelenleg csak a FIDESZ, az MDF és az SZDSZ rendelkezik.

Az EKA május 2-án megtartott következő tanácskozásán elfogadtak egy ún. Alapnyilatkozatot, amely többek között a delegációk összetételére, a tárgyalások menetére vonatkozó elképzeléseket tartalmaz.

A szövegezés közbeni vitában elhangzott, hogy csak az MSZMP-vel kívánnak tárgyalni - mint ‘hatalommal’ -, a kormánnyal nem, és külön taktikát dolgoznak ki arra, ha a reformszárny erősödése esetén más összetételű partnerrel kerülnek szembe.

Elhangzott, hogy az Ellenzéki Kerekasztal képviselőit felkérték a TV Hírháttér című műsorában való részvételre. E műsorban - hallgatólagos megállapodás alapján - a tárgyalások menetéről nem fognak beszélni, csak a nyilvánosság előtt már megjelent, ismert kérdésekről fognak szólni.

Megjegyzés: Az április 28-ai rendezvényen a sajtó munkatársait - lényegi stratégiai és taktikai kérdések megvitatására hivatkozva - távozásra szólították fel. A döntés értelmében a jövőben az üléseket csak a ‘Fekete Doboz’ rögzítheti, a sajtó munkatársait pedig - akik csak protokolláris eseményeknél lehetnek jelen - tájékoztatni fogják a döntésekről.”

BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/84. sz./1989. 84/1. 89.05.03.01.; TH III/III-84-84/1/1989. Vö. *A rendszerváltás forгатókönyve*. 1. köt. 15/a. sz. dokumentum.

83. Az 1989. június 7-i EKA-ülésről június 8-án keletkezett - szobalehallgatás nyomán - operatív jelentés:

„1989 június 7-én újabb összejevetelt tartott az Ellenzéki Kerekasztal.

Öry Csaba beszámolt arról, hogy a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája két, egymástól független tárgyalást is folytat. Az egyik a gazdasági kerekasztal napirendjének felvázolását, a másik az eddigi SZOT-kormány megbeszéléseket kiiktató új értékegyeztető mechanizmus kialakítását célozza.

A vitában többen támadták a Ligát azért, mert olyan témákban tárgyalt, amire nem volt felhatalmazása.

Tölgyessy rámutatott, hogy a kormány számára csak azért fontos a FSZDL-lel folytatott tárgyalássorozat, mert így az Ellenzéki Kerekasztalt helyezheti az események előterébe.

Felszólították a Szakszervezeti Ligát, hogy csak konfliktuskezelő tárgyalásokat folytasson és a tulajdonreformról, a gazdasági hatalmi szervezetek átalakításáról nem bocsátkozhat alkuba.

Öry Csaba és Kerényi Imre ígéretet tett az óvatos tartózkodó tárgyalási taktikára, valamint közölték, közeli lengyelországi útjuk után rendelkezésre bocsátják a testületnek a lengyel kerekasztal részvevőinek és a Szolidaritás választási szakembereinek - nyilvánosságra nem hozott - tapasztalatait.

A második napirend tárgyalása során - a Kereszténydemokrata Néppárt felvétele a kerekasztal tagjai közé - éles konfliktus alakult ki az SZDSZ és a FIDESZ képviselői, valamint a kereszténydemokraták felvételét támogatók között.

Ennek során elhangzott, hogy csak ténylegesen megalakult, politikai programmal, alapszabállyal, 500-1000 fős tagsággal, demokratikusan választott vezetőséggel rendelkező szervezet kérhesse felvételét.

Tölgyessy Péter kijelentette, hogy a Kereszténydemokrata Néppárt nem felel meg a jogi követelményeknek és ha alkotmánybíró lenne, megtagadná a párt bejegyzését. Magyar Bálint és Tölgyessy Péter indulatos kirohanásokban utasította el, hogy nem bizonyítható történelmi érdemenek 'asztaltársaságok' alanyi jogon felvételt nyerjenek a Kerekasztalba. Végül 4 igen és 4 tartózkodó szavazattal felvették a Kereszténydemokrata Néppártot azzal, hogy szeptember 1-jéig rendezze a szükséges formai követelményeket.

Kövér László javaslatára az Ellenzéki Kerekasztal napirendre tűzte a tagok egymás közötti magatartási szabályait rendező charta kidolgozását. Szervezetek és személyek megnevezése nélkül felrótta a jelenlévők előtt a korábbi megállapodások gyakori egyoldalú felrúgását, az egyoldalú nyilatkozatokat és tárgyalásokat s az MSZMP pénzén rendezett alternatív rendezvényeket. A javaslatot követő, vádaskodásokat sem nélkülöző értelmetlen vitát azzal zárták, hogy az Ellenzéki Kerekasztal belső normáit egy bizottság kidolgozza és azt egy következő ülésen megvitatják.

Ezután Tölgyessy Péter ismertette az MSZMP-szakértőkkel folytatott megbeszélések állását és közelinek nevezte a megegyezés lehetőségét. A résztvevők az MSZMP által javasolt tárgyalási időpontokat nem fogadták el. Tölgyessy és Sólyom - a kapott felhatalmazás szerint - június 8-án elhárítják a szakértői aláírást és egy általuk elképzelt politikai nyilatkozatot terjesztenek elő. Javasolják az MSZMP-nek, hogy az előkészítő megbeszéléseket a tárgyaló delegációk - a további résztvevőkkel történő egyeztetés után - június 10-én zárják a politikai nyilatkozat és a tárgyalási jegyzőkönyvek aláírásával.

Június 19-ére javasolták az Országházban megtartandó első plenáris ülést, ahol megtörténne a bizottságok kijelölése a következő - általuk elképzelt - témakörökben: alkotmánymódosítás, alkotmánybíró, köztársasági elnök; választás, választójog; pártok, párttörvény; sajtó, információ; Btk. módosítás, erőszakos szervezet, rendőri kényszerintézkedések; az erőszakos visszarendeződés elkerülésének garanciái; a gazdaság- és szociálpolitika stratégiai kérdései.

A vita során Szabad György kiemelte, hogy az MSZMP által diktált tárgyalási ütem zavarba

hozhatja a Kerekasztalt, míg Sólyom László szerint bizonyos jóhiszeműséget tanúsítani kell, ezért meg kell vizsgálni mégis annak a lehetőségét, hogy az első plenáris tárgyalást június 16-a előtt tartsák.

Magyar Bálint úgy vélte, hogy javaslatukért az MSZMP 'üvölni' fog, de nyugodtan várhatnak egy hetet, hiszen a TIB ügyis 'oda engedi őket' a temetésre.

Az első plenáris ülésen az Ellenzéki Kerekasztal részéről várhatóan Magyar Bálint lesz a 'szóvivő', mondván 'fellépésében, beszélőképességében a legmegfelelőbb, karizmatikus, fiatalabb generációhoz tartozó személyt kell erre kijelölni'.

Az Ellenzéki Kerekasztal következő soros ülését június 13.-án tervezi, ahová Mark Palmer látogatását várják a Kerekasztal és Bush elnök közötti megbeszélés előkészítése céljából."

BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/110. sz./1989. 110/6. 89.06.08.06.; TH III/III-110-110/6/1989.; Vö. *A rendszerváltás forгатókönyve*. 1. köt. 28. sz. dokumentum.

84. Az 1989. június 15-i EKA-ülésről június 16-án keletkezett - szobahallgatás nyomán - operatív jelentés:

„Az Ellenzéki Kerekasztal június 15-én újabb összejövetelt tartott.

A megbeszélés első napirendi pontjaként a június 15-én este 21 órára a FIDESZ Radikális Frakció és más szervezetek által szervezett demonstráció tényéről alakult ki heves vita. A BZSBT képviselője egy nyilatkozatot terjesztett elő, melyben az Ellenzéki Kerekasztal elhatárolta volna magát a szovjet nagykövetség előtti tüntetéstől, tekintettel a temetés előtti napra.

A vitában konszenzus alakult ki a hozzászólók között abban, hogy a jelenlegi szituációban, amikor csak Lengyelországra és a Szovjetunióra támaszkodhatunk reformjainkban, nem volna taktikus ilyen konfliktus felvállalása. A nyilatkozat elfogadását az SZDSZ és a FIDESZ vétója - a szervezetek önállóságára hivatkozva - megakadályozta.

A parlamenti tárgyalások előkészületeiről megállapították, hogy az MSZMP politikai csomagterve örvendetes módon csaknem azonos az általuk előterjesztettel. Ehhez a következő lényegi megjegyzéseket fűzték:

- Az Alkotmány módosításával foglalkozó albizottságot azért kellett felvállalniuk, mert csak így tudták biztosítani, hogy az alkotmánybírószági és köztársasági elnöki téma lekerüljön az Országgyűlés napirendjéről.

- A választójoggal foglalkozó albizottság fő szempontjául azt szabták, hogy mindenképpen el kell kerülni a helyhatósági választások realizálódását, mert ott szint semmi esélyük sem lenne. 'Tárgyalni viszont kell, mert addig a parlament nem dönthet a témáról'.

- Az 'erőszakos megoldások elleni garanciák' elnevezésű bizottság helyett felmerült egy, az 'állambiztonsági szervek törvényes korlátai' elnevezés is, de ebben nem született döntés.

A legnagyobb vitát a második csomag váltotta ki, amely a gazdasági albizottságokat nevesíti meg.

Létrehozásukat eleve elfogadhatatlannak tartották, mert ezek véleményük szerint kormányfeladatok, s az Ellenzéki Kerekasztal az Országgyűlést, és nem a kormányt kívánja helyettesíteni. Jónak látnák viszont a tulajdonreformmal foglalkozó albizottságot, azzal, hogy a róluk való tárgyalással lehet megakadályozni a jelenlegi Országgyűlést helytelen törvények kimunkálásában, amelyek a jövő koalíciós kormányát lehetetlen helyzetbe hoznák. A gazdasági kérdésekről való tárgyalásaik célját nem a gyors eredményekben, hanem az időhúzásban jelölték meg.

Utolsó napirendi pontként a lengyelországi kerekasztalról szerzett tapasztalatokat értékelték. Ennek lényege, hogy a tömegek megnyerése érdekében hajlandóságot kell mutatniuk a gazdasági tárgyalásokra, de a fő hangsúlyt a választási küzdelemre, a politikai tárgyalásokra kell helyezniük.

Egyórás beszélgetést folytattak az Egyesült Államok budapesti nagykövetével. Mark Palmer részletesen ismertette Bush elnök magyarországi látogatásának forgatókönyvét, és kihangsúlyozta, látogatásával segíteni akarja a kibontakozó reformfolyamatokat. A látogatás csúcspontja a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tartandó beszéd lesz, amiben jelentős és nagyszámú kezdeményezést jelent be.

A Kerekasztal szervezeteinek képviselői kérdéseire válaszolva, többször visszatértek arra a kérdésre, hogy ha tovább nő a távol-keleti országok szerepe a magyar gazdasági folyamatokban, az számukra kedvezőtlen volna, mert megítélésük szerint Japán és Dél-Korea elnézőbb a hazai antidemokratikus rendszerrel szemben. Palmer elismerte ennek az észrevételnek az igazságát, de rámutatott, hogy a japánok jelenleg kihelyezett hitelek visszafizetése miatt aggódnak, a dél-koreaiak pedig nagyon kemény üzletemberek, és Magyarországnak szerinte nem politikai tanácsokra és gazdasági segélynyújtásra, hanem tőkebefektetésekre és kemény gazdasági szerződésekre van szüksége. Arra a kérdésre, hogy 'miben változna a Nyugat magatartása, ha a szabad választások után a mai ellenzék alakítana kormányt?' Mark Palmer elmondta: a Nyugat abban érdekelt, hogy Magyarországon a politikai rendszer demokratizálódjék, a gazdasági rendszer pedig a piacgazdaság irányába változzon, ezért olyan mértékben fogja segíteni ezt a folyamatot, amilyen mértékben azok előrehaladnak, és a kormányoktól teszi ezt függővé. Mindezt a magyaroknak kell véghezvinniük, a Nyugat ebben csak segítséget nyújthat.

A beszélgetésre jellemző volt, hogy az amerikai nagykövet nem kívánt eltávolodni attól, hogy a gazdasági kérdések a legmeghatározóbbak, és nem bocsátkozott a hazai belpolitikai viszálykodások megítélésébe, még kevésbé politikai instrukciók adásába."

BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/116. sz./1989. 116/8. 89.06.16.08.; TH III/III-116-116/8/1989.; Vö. *A rendszerváltás forgatókönyve*. 2. köt. 35. sz. dokumentum.

85. Az 1989. június 20-i EKA-ülésről június 21-én keletkezett - szobahallgatás nyomán - operatív jelentés:

„1989. június 20-án újabb összejövetelt tartott az Ellenzéki Kerekasztal, melyen a június 21-ei politikai egyeztető fórumra való felkészülés szerepelt napirenden.

Szabad György ismertette az MDF elnökségi határozatát, amely szerint az Ellenzéki Kerekasztal által megbízott Magyar Bálint, Boross Imre, Varga Csaba összetételű - a plenáris tárgyalás technikai előkészítésre felkért - bizottság tágított értelemben élt a felhatalmazással, túlment hatáskörén. A politikai főkérdések közé tartozó témakörök és albizottságok számszerű megállapítása - bármilyen egyezkedésig jutott el az Ellenzéki Kerekasztal és az MSZMP - az MDF szerint nem érvényes. A június 10-ei történelmi megállapodás 2. és 3. pontját tekintik irányadónak, amelyek a 'középső szint', a két bizottság hatáskörébe utalják az albizottságok megalakításának lehetőségét.

A hosszú és értelmetlen vitában a résztvevők egy része annak adott hangot, hogy az MDF maga tehet a kialakult helyzetről, míg Magyar Bálint elkeseredetten védelmezte ténykedésüket. Logikája szerint azért, hogy elkerüljék az egyoldalú törvénykezést a politikai átmenet esélyeit jelentősen befolyásoló gazdasági témakörökben, a vita tárgyává kellett tenniük az átalakulási és földtörvényt, a vállalkozással, versenyjoggal, a szövetkezetekkel összefüggő jogalkotást. Véleménye szerint jó megállapodást kötöttek, amiért nem kell szégyenkezniük. A hat gazdasági albizottság közül az első négyben rendkívül előnyös a pozíciójuk, az utolsó kettőt pedig az MSZMP és a SZOT makacssága miatt úgysem tudják megkerülni.

Szabad György hangsúlyozta, hogy a 'bizottsági alku' eltér a néhány héttel korábban megfogalmazott ellenzéki nyilatkozatuktól. Abban a demokratikus politikai átmenet mellett tettek hitet, és csak egy mondat szólt arról, hogy megértőek a gazdasági és szociális problémák iránt.

Szerinte Magyar Bálinték felrúgták a konszenzust, hiszen korábban arról volt szó, hogy nem vállalják fel a jelenlegi hatalomnak tulajdonítható gazdasági csődtömeget. A gazdasági albizottságokról folyó, színpad mögötti alkudozással óhatatlanul felelősséget vállal ebben az Ellenzéki Kerekasztal. Kabinetpolitikával vádolta Magyar Bálintékat, és elutasította az MSZMP munkamódszeréhez hasonló gyakorlatot. Véleménye szerint vissza kell térni a június 10-ei megállapodás szelleméhez, és a nyilvánosság előtt, a középső szintű megbeszélésen javasolta eldönteni az albizottságok kérdését.

A kialakult helyzetben a résztvevők mindkét okfejtés igazságát elismerték, meghiúsul a június 21-ei plenáris ülés és a hivatalos politika nyomban ki fogja használni lejáratásukra az Ellenzéki Kerekasztal megosztottságát, ráadásul nem véteti le a napirendről a június 27-ei törvénytervezeteket. Sokan attól félnek, hogy a Kerekasztal az utolsó pillanatban törik szét.

Mivel érdemi megbeszélések időpontját konspiratív okokból közvetlenül az MSZMP-vel folytatott tárgyalások időpontja elé tették, a kiobbant vitában nem volt idő a tényleges konszenzus kifejezésére, az Ellenzéki Kerekasztal dühödt személyes vádaskodások színterévé változott. A feszültségekkel terhelt és nem kiérlelt megoldást végül is az hozta, hogy a delegátusok az albizottságról szóló megállapodást megpróbálják az MSZMP-vel folytatott tárgyalásokon 'témává' minősíteni, nem kizárva azt, hogy a középszintű megbeszéléseken ugyanezekben a bizottságokban állapodjanak meg.

A június 21-ei plenáris ülésen az előzetes tervek szerint 10 perces beszédeket Szabad György és Pető Iván mondanak. Várható, hogy a plenáris ülés időpontjáig az Ellenzéki Kerekasztal tagjai között válsághárító megbeszélésekre kerül sor. Pető Iván beszédét június 21-én véglegesítik.”

BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/119. sz./1989. 119/1. 89.06.21.01.; TH III/III-119-119/1/1989.; Vö. *A rendszerváltás forгатókönyve*. 2. köt. 37. sz. dokumentum.

86. Vö. *A rendszerváltás forгатókönyve*. 1. köt. 18/a. sz. dokumentum.; BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/84. sz./1989. 84/2. 89.05.03.02.; TH III/III-84-84/2/1989.

87. Vö. *A rendszerváltás forгатókönyve*. 1. köt. 20/a. sz. dokumentum; BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/90. sz./1989. 90/7. 89.05.11.07.; TH III-III-90-90/7/1989.

88. Vö. *A rendszerváltás forгатókönyve*. 1. köt. 23/b. sz. dokumentum.; BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/96. sz./1989. 96/1. 89.05.19.01.; TH III/III-96-96/1/1989.

89. Vö. *A rendszerváltás forгатókönyve*. 1. köt. 24/a. sz. dokumentum; BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/100. sz./1989. 100/5. 89.05.25.05.; TH III/III-100-100/5/1989.

90. Vö. *A rendszerváltás forгатókönyve*. 1. köt. 26/a. sz. dokumentum; BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/105. sz./1989. 105/8. 89.06.01.08.; TH III/III-105-105/8/1989.

91. Vö. *A rendszerváltás forгатókönyve*. 2. köt. 36. sz. dokumentum; BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/118. sz./1989. 118/2. 89.06.20.02.; TH III/III-118-118/2/1989.

92. Eddig nem ismert okok folytán 1989. június 20-át követően valószínűleg taktikai és technikai váltásra kerülhetett sor az állambiztonság operatív eszközrendszere vonalán. Az nem valószínű, hogy a szerv váratlanul „kiengedte” volna látóköréből az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásainak figyelését. Ad absurdum elképzelhető, hogy nem is volt már szükség az operatív eszközök alkalmazására, mert már „ott” voltak. (Jelenteni természetesen azt is kellett.)

93. A biztonsági szervek politikai rendszerbeli helyére már egy korabeli tanulmány is felhívta a figyelmet: „Az állambiztonsági szervek - akár elismerik ezt a jogszabályok és a hivatalos megnyilatkozások, akár nem (általában nem) -, minden államban politikai szerepet töltenek be.” Szikinger István: Rendőrség és politika. *Belügyi Szemle*, 1988. 12. sz. 9. o.

94. Szabó Miklóst idézi Kőszeg Ferenc: *Ügynöktörvények - rövid tanfolyam*. I. m. 308. o.

Felhasznált irodalom

Az állambiztonsági munkával kapcsolatos művek válogatott bibliográfiája. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszék. I. köt. 1979., II. köt. 1981., III. köt. 1987.

A (Történeti) Hivatal áldozatai. *Élet és Irodalom*, folyamatosan. Interneten: < <http://es.fullnet.hu/Evergrns/dox/TH.htm> > Ágoston Tibor, technikai csoportfőnök interjúja, riporter Balla Péter. „Szakítottunk a totális állambiztonsági koncepcióval.” *Magyar Nemzet*, 1989. október 5.

Baczoni Gábor: A Belügyminisztériumban, valamint szerveinél őrzött iratok és forrásértékük. In: Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben.* Budapest: Osiris - 1956-os Intézet, 1995. 111-116. o.

Bajcsi István, volt állambiztonsági tiszt interjúja, kérdező F. Havas Gábor: A belső elhárítás belső szemmel. I-III. *Beszélő*, 1990. február 10., 17., 24.

Balogh Sándor: *Az izgatás és a közösség megsértése nyomozása.* Főiskolai jegyzet. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola, 1988.

Békés Csaba - Malcolm Byrne (főszerk.) - Kalmár Melinda - Ripp Zoltán - Vörös Miklós (szerk.): *Rendszerváltozás Magyarországon 1989-1990. Dokumentumok.* National Security Archive, Hidegháború-történeti Kutatóközpont, 1956-os Intézet. (Kézirat. Kiadása előkészületben az Új Mandátum Kiadónál.)

Bozóki András (főszerk.) - Elbert Márta - Kalmár Melinda - Révész Béla - Ripp Erzsébet - Ripp Zoltán (szerk.): *A rendszerváltás forгатókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben.* 1-4. köt. Budapest: Magvető, 1999.

Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve.* Trezor 1. Budapest: Történeti Hivatal, 1999. 73-89. o.

Csizmadia Ervin (szerk.): *A magyar demokratikus ellenzék (1968-1988.) Dokumentumok.* Budapest: T-Twins, 1995.

Finszter Géza: A rendszerváltás és a rendőrség. In: *Rendőrség és társadalom. A rendszerváltás magyar rendőrsége.* Budapest: Hanns Seidel Alapítvány, 1993. 10-27. o.

Finszter Géza: Az állam elleni és a politikai jellegű bűncselekmények kriminológiája. In: *Szakkriminológiai füzetek.* I. köt. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola, 1979.

Galambos Lajos: Az állambiztonsági szolgálat az 1980-as évek második felében. *Belügyi Szemle*, 1999. 4-5. sz. 46-52. o.

Gauck, Joachim: A szembenézés nehézségei. Utószó a kommunizmus fekete könyve német kiadásához. In: Litván György (szerk.): *Sztálin és Európa, 1944-1953; Magyarország és a Kreml, 1949-1965. Évkönyv VI.* Budapest: 1956-os Intézet, 1998. 9-17. o.

Glatz Ferenc: Jelenkortörténet és jelentörténet. In: Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben.* Budapest: Osiris - 1956-os Intézet, 1995. 17-27. o.

Györgyi Kálmán - Kónya Imréné - Margitán Éva: Az állam elleni bűncselekményekre vonatkozó rendelkezések módosításáról (1989). *A jogi felelősség- és szankciórendszer elméleti alapjai*. 19. Budapest: ELTE ÁJTK, 1990.

Hajas Gábor: A nemzetbiztonsági szolgálatok szabályozása. *Belügyi Szemle*, 1999. 4-5. sz. 99-111. o.

Horváth József: *A „kísértet” fogságában*. Budapest: Zingen Kft., 1991.

Horváth József: *A III/III. főnöke voltam, avagy a „cég” együtt bukott a rendszerrel*. Budapest: Püski - Met Publishing Corp, 1998.

Horváth József: *A lehallgatástól a kihallgatásig*. Budapest: Budapest Holding, 1991.

Horváth József: *A tábornok vallomása*. Budapest: Pallas, 1990.

Hrivnák Andrea: A fellazítási politika, az antikommunista ideológiai diverzió néhány sajátossága az 1980-as években. *Belügyi Szemle*, 1989. 3. sz. 18-24. o.

K. L. Gy.: A magyarországi belső ellenzék törekvése az un. „második nyilvánosság” létrehozására és működtetésére, az események belpolitikai környezete. Szakdolgozat. Budapest: Politikai Főiskola Állami Vezetési Szak, 1989.

Kacziba Antal, az ORFK korábbi bűnügyi főigazgatójának interjúja, riporter Bossányi Katalin: „Elhajtottak és túlélők”. *Mozgó Világ*, 1999. 11. sz. 83-101. o.

Kalmár Melinda - Révész Béla (szerk.): *A rendszerváltás forгатókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben*. 6. köt. Budapest: Új Mandátum, 2000.

Kenedi János: „Stasi-operett” Magyarországon. In: Hegedűs B. András (szerk.): *Az egykori állambiztonsági szervek és azok iratai*. Budapest: 1956-os Intézet, 1998.

Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv. Október 23. - március 15. - június 16. a Kádár-korszakban*. I-II. köt. Budapest: Magvető, 1996.

Kis János (név nélkül): Kik azok a másként gondolkodók és hogyan különböztessük meg őket az ellenzékiektől. *Beszélő*, 1987. 4. sz.

Kiss Tibor: A magyar titkosszolgálatok 1990-ben. In: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1991*. Budapest: Ökonómia Alapítvány - Economix Rt. 1991. 237-245. o.

Klingsberg, Ethan: Case Closed on Alger Hiss? The Noel Field dossier. *The Nation*, 1993. november 8.

Konzultáció a Belügyminisztérium, a rendőrség megítéléséről. Szerkesztőségi beszélgetés Kőszeg Ferencsel és Somogyi Jánossal. *Belügyi Szemle*, 1989. 8. sz. 55-65. o.

Kónya Imre, az Ellenzéki Kerekasztal megszervezőjének interjúja, riporter Bocskay Zsolt: *Népszava*, 2000. február 22.

Kovács Attila: A védelmi ágazatok fejlődése. *Belügyi Szemle*, 1988. 12. sz. 9-18. o.

Kőszeg Ferenc: Ügynöktörvények - rövid tanfolyam. In: uő.: *Lehetőségek kényszere. Publicisztikai írások, cikkek*. Budapest: Új Mandátum, 2000.

Lencsés Károly: A belügy belügyei. In: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1990*. 237-245. o.

- Litván György: Történetírásunk és jelenkorunk. In: Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Budapest: Osiris - 1956-os Intézet, 1995. 39-45. o.
- Magyar Elemér: A totális titkosszolgálat. *Beszélő*, 1989. november (próbaszám). 8. o.
- Markó György: A Történeti Hivatal 1997-1998. évi tevékenységéről. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve*. Trezor 1. Budapest: Történeti Hivatal, 1999. 11-23. o.
- Murck, Manfred: Rendőrség, állampolgárok és politika a pluralista demokráciában. *Rendészeti tanulmányok*, 1994. 4. sz. 15-36. o.
- Müller Rolf: Napi Operatív Információs Jelentések, 1979-1989. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve*. Trezor 1. Budapest: Történeti Hivatal, 1999. 251-284. o.
- Nagy László: A biztonságpolitika és az új alkotmány. *Belügyi Szemle*, 1989. 5. sz. 36-38. o.
- Opál Sándor: *A titkos eszközökkel végzett kommunistaellenes befolyásoló tevékenység módszertani kérdései és az ellene folyó harc fő feladatai. (Az ellenség tanulmányozása c. tárgykörhöz.)* Ideiglenes jegyzet. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola, 1987.
- Ormos Mária: A történettudomány forrásairól a 20. században. In: Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Budapest: Osiris - 1956-os Intézet, 1995. 28-45. o.
- Pallagi Ferenc belügyminiszter-helyettes interjúja, riporter Balla Péter: „Nyilvános titkosszolgálatok?” *Magyar Nemzet*, 1989. június 26.
- Petrikné Vámos Ida: Iratok a Történeti Hivatalban. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve*. Trezor 1. Budapest: Történeti Hivatal, 1999. 29-58. o.
- Pongor Sándor, a BRFK Közbiztonsági Osztálya vezetőjének interjúja, kérdező Solt Ottilia: A lánchídi csata. *Beszélő*, 1990. március 15.
- Rainer M. János: Állambiztonsági szervezet és személyes történelem. In: Rainer M. János - Standeisky Éva (szerk.): *Magyarország jelenkorban. Évkönyv VII.* Budapest: 1956-os Intézet, 1999. 11-17. o.
- Révész Béla: Az állami erőszak depolitizálásáról (Kerekasztal-tárgyalások - 1989.) *Belügyi Szemle*, 1999. 4-5. sz. 53-66. o.
- Rév István: Arkheion (Kenedi János: Kis állambiztonsági olvasókönyv c. könyvéről). *Beszélő*, 1998. 4. sz. 34-53. o.
- Szabó Máté: A tüntetések rendőri kezelése a Kádár-rendszerben. *Belügyi Szemle*, 1999. 4-5. sz. 29-45. o.
- Szabó Máté: A tüntetések rendőri kezelésének normái a Kádár-rendszerben (1957-1989). [a tartalomjegyzékben: Tüntetések a Kádár-rendszerben: történeti vázlat címmel] In: Szabó Máté - Dominique Wisler (szerk.): *Tüntetés, rendőrség, demokrácia*. Budapest: Villányi úti könyvek, 1999. 132-154. o.
- Szilágyi Sándor: *A Hétfői Szabadegyetem és a III/III*. Budapest: Új Mandátum, 1999.
- Tóth Pál Péter: Kihallgatási jegyzőkönyvek mint történeti dokumentumok. In: Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Budapest: Osiris - 1956-os Intézet, 1995. 124-133. o.

Tőkés Rudolf: *A kialakított forradalom. Gazdasági reform, társadalmi átalakulás és politikai hatalomutódlás 1957-1990*. Budapest: Kossuth, 1998.

T. Varga György - Szakadát István (szerk.): Íme a nómenklatúra! Az MDP és az MSZMP hatásköri listái. *Társadalmi Szemle*, 1992. 3. sz. 73-95. o.

Verebélyi Imre, a Belügyminisztérium közigazgatási miniszterhelyettesének interjúja, kérdező Kószeg Ferenc: „Maguk kiénekeltek a sajtót a holló csőréből.” *Beszélő*, 1990. január 29.

Zinner Tibor: *XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945-1992*. Budapest: Rejtjel, 1999.

Elsődleges források:

Jogszabályok, belügyminisztériumi (miniszteri, III. főcsoportfőnöki, III/III. csoportfőnöki) parancsok, intézkedések, értékelő jelentések, operatív jelentések, ügyrendek.